

källan

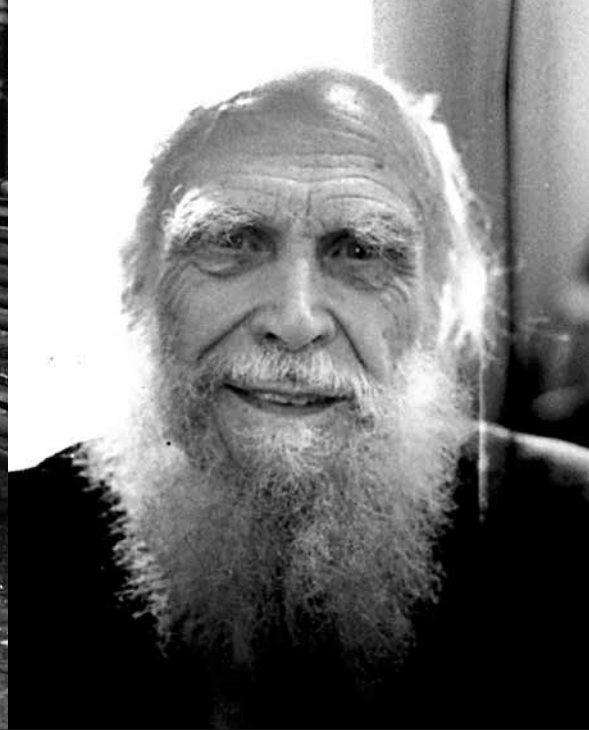
SVENSKA LITTERATURSÄLLSKAPET I FINLAND

SLS

2/2012

000010 - NV 1154

3–35 TEMA: Oscar Parland

- 3 Oscar Parland 100 år
- 4 Författare och psykiater
- 6 Att förlora sitt namn
- 18 Skapare, själsläkare, Jurodivij ...
- 30 Om det där.
Några reflexioner kring Oscar Parlands författarskap
- 34 Riki och djuren
- 36 Österbottens traditionsarkiv 30 år
- 39 Vasa förr och nu
- 40 Kurs om krigsbarnsminnen
- 42 På fältarbete i Sydösterbotten
- 44 Dialekt, stadsspråket eller finlandssvenska – vad talar du?
- 46 När baron fick telefon
- 52 Nytt liv i gamla herrgårdssamlingar

- 54 Kulturarvspedagogik
- 56 Få jag be om största ... möjliga ... tystnad!
- 60 Helsingfors bokmessa
- 62 "En fördel för Norden som helhet". 1812 års politik
- 65 Bildskatter på flickr
- 66 Aktuellt från SLS
- 70 Nya böcker från SLS

Oscar Parland

100 år

SLS uppmärksammar gärna författarjubileer, Johan Ludvig Runeberg firar vi årligen. Oscar Parlands födelsedag den 20 april 1912 firades på dagen etthundra år senare med ett seminarium. Rubriken "En renässansmänniska från 1900-talet" band samman föredragshållarnas mångskiftande perspektiv på Oscar Parland, som också kom att bli temat för detta nummer av *Källan*, där föredragen nu publiceras. Så här hälsades den talrika publiken på seminariet:

Sällskapet vill ägna Oscar Parland sin uppmärksamhet. Men det är knappt så man vet vad hos honom vi kan och hinner uppmärksamma – psykiatern, konstterapeuten, prosaisten, essäisten, bildkonstnären, musikern, översättaren, utgivaren, semiotikern. Hans mångsidighet förstummar.

Inför Oscar Parlands åttioårsdag gjorde Tuva Korsström en intervju med honom i *Hufvudstadsbladet*. Där ingick många vackra omdömen om medmänniskor, intervjuobjektet var bra på det. En som nämndes var Gunnar Björling. Han gav en självförtroende, sade Oscar, han kunde säga: "Man vet inte vad det blir av dig. Du kanske blir en genial människa." Och det här blev sagt så, att det faktiskt var Björlings generositet det handlade om, inte den omtalades genialitet.

Men också den fanns ju. Det förstod jag ett par veckor efter åttioårsdagen, då jag i maj 1992 var med om att i Åbo arrangera ett Björlingsymposium. En helt central gestalt vid det här symposiet var Oscar Parland, som där talade om Björlings och brodern Henrys relation, en nära och krävande

” Jag tror han förstod den här relationen bättre än de flesta, kanske för att han, med psykiaterkollegan Claes Anderssons ord, hade en unik förmåga att se människan som en helhet.”

och ofta taggig relation, som gav och kostade både dem och närstående mycket.

Oscar beskriver de korta och intensiva åren i denna relation som en tid av karneval, av uppochnervänt liv. Jag tror han förstod den här relationen bättre än de flesta, kanske för att han, med psykiaterkollegan Claes Anderssons ord, hade en unik förmåga att se människan som en helhet.

Den parländska släkten, och många av dem finns här, är en förunderlig förgrening, kärleksfullt och initierat beskriven av Oscar, framför allt i *Kunskap och inlevelse*, essäsamlingen från 1991.

Oscars farfarsfarfar var lekfarbror för den pilt som skulle bli kejsaren och storfursten Alexander I. Hans farfarsbror – eller grandonkel, som han hellre uttryckte det – var arkitekt: Alfred Parland ritade bland annat uppståndelsekyrkan i S:t Petersburg, "Kyrkan på blodet", som restes på den plats där Alexander II hade mördats. Också Alfred Parland fyller år (170) och ägnas mycken uppmärksamhet i S:t Petersburg detta år. Släkt och andra tillskyndare av det jubileet finns här i dag. Och tycker ni, bästa publik, att ni hör det viskas i auditoriet så beror det på

att detta evenemang tolkas och tolkningsanläggningen läcker en smula. Men det är som det ska vara, språk ska spilla över; det är en god parländsk princip.

Oscar Parland var medlem av en släkt som han noga höll reda på. I nämnda essäbok läser vi t.ex.: "En annan intressant person som vann berömmelse först efter sin död var vår pappas kusinbarn och Henrys syssling på kvinnolinjen, vår pappas fasters dotterson ..." Så här brukar det låta när finlandssvenskar är som värst, eller bäst. Men släkten Parland är alltså i nästan exotiskt hög grad ofinlandssvensk. De översta språken i Oscar Parlands barndom var tyska och ryska, engelska hos pappan, franska hos onklar, finska ute i terrängen.

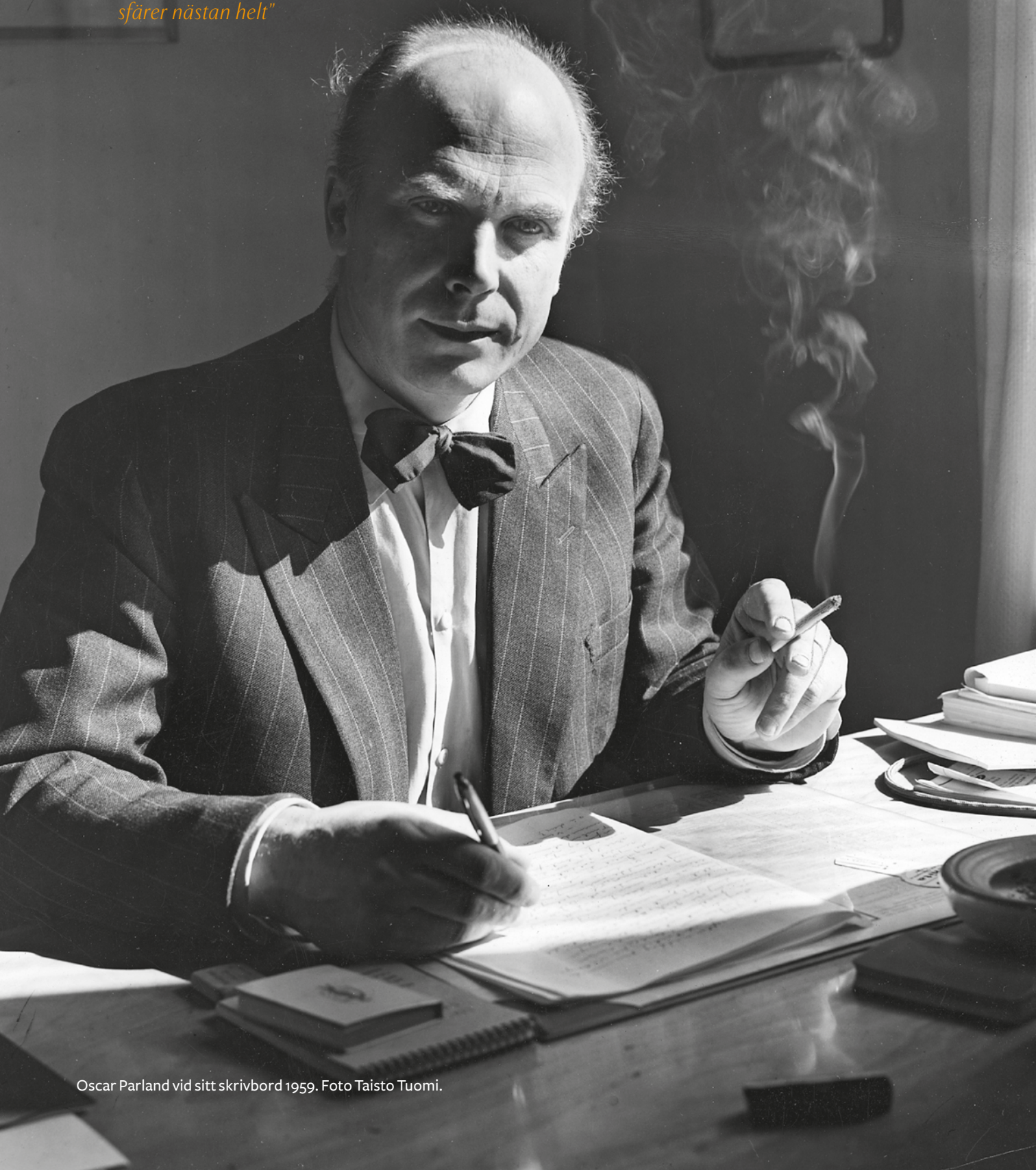
Minst viktig, viktiggjord av en slump, snarast, var svenskan – som sedan blev vehikel för de tre författande bröderna Henry, Oscar och Ralf Parland. Sällan har en litteratur fått sig ett så stadigt tillskott på så lösa boliner. Det här seminariet arrangerar vi i tacksamhet. ■

CLAS ZILLIACUS

Clas Ziliacus är professor emeritus i litteraturvetenskap vid Åbo Akademi och styrelsemedlem i SLS.

” Vad nu speciellt min situation som psykiater beträffar, sammanfaller författarens och läkarens intresssfärer nästan helt”

Oscar Parland vid sitt skrivbord 1959. Foto Taisto Tuomi.

OSCAR PARLAND

– författare och psykiater

Oscar Percival Parland föddes 1912 i Kiev, där hans far Osvald Parland (1876–1956) arbetade som ingenjör vid den ryska järnvägen. Han växte upp i ett mångspråkigt och -kulturellt hem med en stark konstnärlig och kosmopolitisk familjetradition, som kom att prägla hans liv och författarskap. Släkten Parland har rötter i England, anfadern John Parland (1752-1842) bosatte i S:t Petersburg sig i början av 1800-talet. Oscars mor Ida Maria Sesemann (1878–1942) kom från en viborgsk köpmanssläkt med tyskt ursprung.

När Oscar var två år gammal bosatte sig modern med barnen Henry (1908–1930) och Oscar (1912–1997) på det Sesemannska släktgodset i Tikkala nära Viborg på Karelska näset. Bröderna Ralf (1914–1995) och Herman (f. 1917) föddes där. Fadern bodde kvar i S:t Petersburg, men efter revolutionen flyttade han med familjen till Finland och slog sig ner i Grankulla. Familjen Parlands hemspråk var tyska och ryska; sitt författarspråk svenska kom Oscar att lära sig först vid tio års ålder när han började i Grankulla svenska samskola.

Som ung hade Oscar Parland konstnärsdrömmar, som han delade inte minst med sina bröder Henry och Ralf som båda blev författare. Henry Parland räknas till den finlandssvenska modernismens centrala gestalter. Oscar Parland skulle senare göra en viktig insats för intresset och forskningen kring Henry Parland när han redigerade och utgav hans efterlämnade texter i tre volymer (1964–1970).

Själv valde Oscar Parland att utbilda sig till läkare och specialiserade sig inom psykiatri. Sin läkarbana inledde han som militärläkare vid Pitkäniemi sjukhus i Nokia och vid Lappvikens mentalsjukhus i Helsingfors. År 1947 anställdes han vid Nickby mentalsjukhus i Sibbo där han arbetade i över trettio år, åren 1960–1975 som överläkare. Tillsammans med överläkaren Johan Runeberg var han med om att grunda föreningen för psykoanalysens främjande. Han var senare aktiv inom Therapeiastiftelsen som verkade för psykoterapi och utbildade och handledde terapeuter. Han intresserade sig också för bildkonsten som terapiform och använde sig av den i vården.

Förutom konsten och litteraturen var också musiken

viktig för Oscar Parland. Han fick ingen formell utbildning inom musik men spelade gärna piano och komponerade, bl.a. *Schizofreni*, där han försökte fånga sjukdomen i toner. Sitt musikaliska kunnande visade han också som musikkritiker vid *Arbetsbladet* 1947–1949.

Oscar Parland gifte sig 1941 med bibliotekarien och översättaren Heidi Runeberg (1902–1990). De delade intresset för litteratur och översatte tillsammans Jurij Oljesjas roman *Avund* (1961). Heidi Parlands insats för Oscars författarskap var betydande, hon gav synpunkter på, språkgranskade och renskrev hans manuskript. År 1948 anslöt sig Heidi och Oscar Parland tillsammans med flera finlandssvenska kulturpersoner till den litterära vänsterorganisationen Kiila. Paret fick två barn, Oliver (f. 1941) och Nina (f. 1942).

”Vad nu speciellt min situation som psykiater beträffar, sammanfaller författarens och läkarens intressesfärer nästan helt”, skriver Oscar Parland i sin essä- och memoarbok *Kunskap och inlevelse* (1991). Utmärkande för hans författarskap är barnets perspektiv, frågor kring identitet och ett psykoanalytiskt och reflekterande förhållningssätt. I sina böcker återvände han ofta till sin barndomsmiljö på Karelska näset och den kosmopolitiska atmosfären där. Han debuterade som författare 1945, med essäromanen *Förvandlingar*.

Sitt litterära genombrott fick Oscar Parland 1953 med *Den förtrollade vägen*, den första delen i en självbiografisk trilogi om pojken Riki, som följdes av *Tjurens år* 1962 och den postumt utgivna *Spegelgossen*, som redigerades och utgavs av Oliver och Monica Parland 2001. År 2003 gav de ut *Flanellkostym och farsans käpp* som i sin tur är en fristående fortsättning på *Förvandlingar*. De två första delarna i barndomstrilogin, *Den förtrollade vägen* och *Tjurens år*, finns översatta till flera språk och har också blivit filmatiserade. ■

Hedvig Rask

Oscar och Heidi Parlands arkiv bevaras på Svenska litteratursällskapet (SLSA 1063).

Att förlora sitt namn

MILENA PARLAND

”Också de vackra och glada tanterna som talar ryska kommer allt mera sällan från Petersburg. På sista tiden har de inte alls synts till. När de kom på besök var allt anorlunda här hemma. De var så glada och pratade och skrattade så mycket, att man själv blev glad och började skratta utan att veta varför.” (Tjurens år, s. 11)

Det är dags att titta bakom ridån. Oscar Parland skriver om Karelska näset, men aldrig om Sankt Petersburg. Ändå är staden närvarande i texterna. När Oscar Parland, min farfar, ännu levde frågade jag honom vad han tänkte om Petersburg och då sa han: ”Petersburg var den underbaraste staden bland städer, de allra bästa tanternas och presenternas hemvist.” Men då han skriver i sin bok *Kunskap och inlevelse* låter det så här: ”Jag har inga minnen från de åren vi bodde i Ryssland – mitt liv börjar i Tikkala.” Skriver Farfar. (*Kunskap och inlevelse*, s. 163)

I Tikkala, alltså i Karelen, i Finland. Jag kommer aldrig att få veta om Farfar skrev så därför att han inte mindes Ryssland och Sankt Petersburg, eller därför att han kände sig tvungen. Tvungen att smälta in och glömma mycket av sin egen bakgrund. När jag var liten och satt i Farfars gula soffan i Helsingfors kunde jag genom det stora fönstret se att varje hus på Munksnäsallén hade en egen flaggstång. Varje hus.

Oscar Percifal Parland föds 1912 i Kiev. Han är bara två år gammal när Europas öde beseglas. Kriget börjar. Europas stora städer som hyser folk med olika språk och tro skärs nu sönder, i bit efter bit. Ända från Kairo i syd till Sankt Petersburg i norr förintas kosmopolis.

Nordens kosmopolis, Sankt Petersburg, var de underbara tanternas hem. De tanter som levde kvar i min farfars minne. Där i staden vid Nevan, vid granitkajerna och vid de välvda broarna, där bodde egentligen alla lilla Oscars släktingar. Oscars båda föräldrar var petersburgare. Petersburg var deras hemstad sedan generationer, deras skolstad och studiestad. Och när Oscar, kanske tre, fyra år gammal gungar med sina tanter så har de kommit till honom i Tikkala från Petersburg. Tanterna var säkert Oscars pappa Osvalds systrar. Kanske det var faster Amy och Alisa som besökte lilla Oscar och som inspirerar honom när han nästan femtio år senare skriver sin barndomskildring.

Henry Parland den äldste beskrivs så här: ”Torr, lite över medellängd – en välbyggd engelsman, rätt så förryskad, som var börsmäklare i spannmål och medarbetare i Handelstidningen.” (Petrasjen 2011)

” Ni ser inte Petrograd. Där staden borde finnas,
Där en stor, mörkgrå, nästan svart Fläck.”

Vasilij Knjazev 1914

En gång tog två unga tanter mig med till gungan, som står i parken vid Stora Huset. Den ena tog mig i famnen och så gungade vi alla tre. Vi flög över trädgrenarna, gräsmattan under oss blev strimmig som ett forsande vatten och hela världen vippade och gungande upp och ned. Ibland försvann skogarna och bergen under oss, ibland stod allt på kant och var nära att stjälpas över oss. Tanternas rosafärgade och blå klänningar blåstes upp som ballonger. (Tjurens år, s. 12)

Alisa var konstnärinna och ogift och hon ägnade sig mycket åt sina syskonbarn. Amy var familjens yngsta flicka och kallades Baby på engelskt manér. Oswald, eller Ozi, höll mycket av sin yngsta syster.

Det var länge mycket svårt, eller omöjligt, att komma åt ryska arkiv. I dag kan man hitta adresserna till släktingar i arkiv i Sankt Peterburg. Det är intressant att märka att de verkligen inte bodde var som helst i staden. Så gott som alla i både familjen Parland och i Oscars mors familj Sesemann hade adresser på Vasilijön, den stora ön som ligger mitt i floddeltat där Nevan möter Finska viken. Där finns inte gator som

i resten av staden utan spikraka linjer som går tvärs över ön, från vatten till vatten. De kallas första, andra, tredje linjen ända upp till tjugosjätte linjen. Överallt på ön finns räta linjer och vinklar i 90 grader. De vanliga gatorna i Sankt Petersburg bytte namn på sovjet-tiden. Leningrads gator hette: Leningatan, Traktorgatan och 1:sta majgatan. Men linjerna på Vasilijön bytte inte namn. Abstraktionen räddade dem undan försöken att omskapa minnet. Oscars farfar, Henry Francis Parland, bodde på 13:e linjen i ett hus med tre våningar i nyklassisk stil. Huset står kvar än i dag. Fasaderna är petersburgskt gul.

Familjen Parland åkte ofta ut på Karelska näset under lovdagar. Här är syskonen i Uuskirkko. Från vänster: Amy, Maria, Alisa, Daisy, Georg, Jessy och Oswald.

Arkitekten Alfred Parland var Henry Parland den äldstes bror. Här har han förevigat broderns silverbröllop den 12 december 1897. Barnen förberedde festen stort, bland annat med hemteater och dans.

Men jag vill nå bakom bakom fasaden till det gula tvåvåningshuset. Det går att hitta fraser i brev, rader i böcker och bilder som hjälper mig att skönja det mångkulturella, kreativa Petersburg som några år efter min farfars födelse skulle förintas.

En höstdag 2011 står jag igen utanför huset på 13:e linjen. Jag är så nära Nevan att jag hör vågorna slå mot kajen medan måsarna skrikande sveper över mig.

I den stora salen i lägenheten på andra våningen

fanns pelare och en hög vit kakelugn, det vet jag, för jag har sett fotografier. Nu börjar det skymma. Det blir kväll och Palatsbrons silhuett blir svart. Över Nevan syns några stjärnor.

Låt oss titta in lägenheten. Lyser det inte? Visst kan vi röra oss lite mer än hundra år bakåt i tiden. Det är säkert möjligt.

Titta!

Det är många därrinne i huset.

Oscars far Ozi är klädd i ingenjöruniform med glänsande knappar. Han är lång, med hög panna och lockigt, nästan svart hår. Han har gift sig vid 28 års ålder med en petersburgstyska, Ida Maria Sesemann, som har vuxit upp i precis samma kvarter som han själv.

Bordet i mitten av den stora salen är ovalt. Ozis lillebror Zjorzjik, knappa tjugo, lång och mörk, han också, stegar runt i rummet. Han har just gått ut skolan och skrivit sin första roman.

Farmor Maria Charlotta spelar flygel på kvällarna och Ozi violin.

Varje morgon åker farfar Henry Francis Parland till sitt jobb på Börsen på Första linjen med sitt hyrda ekipage. En mager man med glasögon. Medlem i engelska jaktklubben. Och medlem i engelska roddklubben som ror i kapp på Nevan utanför Vinterpalatset.

En typisk engelsman från Vasilijön. Som talar ryska till vardags och engelska till fest. På ryska heter han Andrej Alexandrovitj Parland. Hans bror Alfred är arkitekt och har ritat en av stadens nyaste och mest omtalade kyrkor, Kristi uppståndelsekyrka, rest till minne av kejsar Alexander II. Kyrkan är som en färgglad karamell mitt i det prydliga, nyklassiska Sankt Petersburg i sansat ljusgula eller gräddvita kläder.

Men naturligtvis är de Ozis systrar som gör stäm-

ningen glad och hemtrevlig i den stora salen. Mörka, lockiga unga kvinnor med höga pannor.

Jessy håller upp te i glas och Daisy och Mary sitter lutade över var sin bok. Amy och Alisa sitter på soffan och skrattar.

Det var skönt när den rosenröda tanten höll så hårt om mig och inte släppte mig, men jag tyckte också om att den blåa lutade sig framåt och frågade om jag ville ha en puss av henne – den var ljusblå, sade hon och den var den vackraste i världen. Så gav hon mig en ljusblå puss på munnen.

(Tjurens år, s. 12)

På Vasilijön talar var femte invånare tyska före år 1914. Man talar ryska, engelska, franska, armeniska, georgiska och finska. Här finns universitetet, Konstakademien, vetenskapsinstitut, Börsen och hamnen. Petersburg, Venedigs like, Peter den stores dröm i norr.

Linjerna på Vasilijön är lika raka i dag som för hundra år sedan. Jag ser en pudel som tassar förbi det gula huset på 13:e linjen. Men här finns inga spår av familjen med de många språken, med musiken och med de ivriga barnrösterna. Det enda som finns är fasader och grå himmel och bilar med smutsgrå plåtar. Runtom talar alla bara ryska. Det finns inga tyska skyltar kvar, ingen talar engelska på sin balkong och anglikanska kyrkan på kajen mittemot är stängd. Borta.

”Kalla mig aldrig flykting”, sa farfar argt. Men hans mor Ida Maria Sesemann kunde inte bo i sin egen stad. Hon som tillhörde staden. Som var barnfödd där. 1914 förvandlas hon till paria och utstött. Hennes tyska namn och tyska språk är inte önskvärda. Hon som 1914 skulle komma hem till staden efter några års vistelse i Kiev med sina två små söner, vågar inte slå sig ner i sin lägenhet i sin stad. Med sina pojkar och sin mor bosätter hon sig istället 1914 ute på landet nära Viborg, på Tikkala gård. Oscar är då två år gammal. Det är Ida Marias mors sommarvilla som vinterbonas och blir deras fasta bostad

Jag. Oscar Parlands sondotter, satt i min farfars gula soffa i Helsingfors 1974. Mina fötter nådde inte golvet. Ryggstödet var hårt och snirkligt. Min farfar hade klarblå ögon och gul rosett under hakan. Jag drack gul jaffa. Farfar läste Kalle Anka. Farmor var

Börstorget på Vasilijön. Foto: Library of Congress.

lång och hade fjärilsbroch. Hon läste aldrig serietidningar. Det fanns en mycket mörk mellanhall hos farfar. Den var omgärdad av svarta draperier och där hängde en bild som var farfars. En blek kopia av en tavla på en farbror i en gulaktig morgonrock. Farfar berättade för mig på sitt långsamma vis, med sina mjuka r, att det var vår anfader.

Inne i salen fanns många riktiga oljemålningar och två stiliga bilder av Farmors anfader, Johan Ludvig Runeberg. Nationalskalden.

Min farfars första språk var ryska och tyska. Min farfar lärde aldrig sina barn eller oss barnbarn sina språk. Ett enda språk skulle räcka. Svenska. Farmors språk. Farmor upprepade jämt att hon aldrig lärt sig ryska: ”Inte ett enda ord.” Farfar skrev mest bara på svenska. Farmor rättade hans svenska.

Farfar skrev långa berättelser om hur det var när han var liten pojke. De fanns i riktiga böcker och de var roliga att höra. Farfar bjöd på tjinuskikaka

Hemteater hos Parlands med en pjäs som syskonen själva skrivit ihop och framför. Komedin utspelar sig i Kina och dräkterna är specialsydda för pjäsen.

och solen lyste på de gula löven på lindarna utanför fönstren i Munksnäs. Men det fanns någonting Farfar aldrig skrev om. En stads silhuett mot mörknannde himmel, välvda broar. Forsande vatten.

Oscars far Ozi är inte entusiastisk över att hans fru tagit barnen ut på landet, i sina brev ber han ständigt sin fru komma till honom. Den nya stora lägenheten på Bolsjoj prospekt mitt på Vasilijön, i hjärtat av Sankt Petersburg, är ju inflyttningsklar. Ozi möblerar barnkammaren för sina två pojkar och vägrar tro på att hans fru verkligen tänker bo på landet. Deras äldsta son Henry är sex och ska börja skolan. Rysk skola som pappa, förstås. I Karl Maj-skolan. Skolan mitt på Vasilijön. På morgnarna stannar eleganta droskor i en ring runt skolan, på två kvarters avstånd. För till Majskolan ska alla komma till fots. Jämlika.

Min farfar, nej, han gick aldrig i Majskolan.

I sin bok *Kunskap och inlevelse* skriver min farfar

att hans pappa gick i en tysk privatskola. Majskolan grundades visserligen av den tysk-finländske pedagogen Karl Maj, men Majskolan gick över till ryska som undervisningsspråk flera år innan Ozi började där. Det fanns många bra tyska skolor i staden på den tiden. Till exempel Petri-Schule och Katarinen-Schule. Men familjen Parland valde inte en tysk skola, utan den progressiva, mångkulturella Majskolan med undervisning på ryska. I skolan började först familjens äldsta son Henry den äldre, och fyra år senare Osvald, Ozi.

Under lektionen i aritmetik på ettan öppnades dörren och in kom Agnessa Albertovna med en liten, prydlig pojke i släptåg. Han var överkligt välansad. Han hade en rock med bälte, en stor, löstagbar stärkt krage, kortbyxor, långa strumpor och låga skor. Man kunde anta att han var tysk eller engelsman, ryskt fanns det inte mycket av hos honom. Pojken såg ut att vara mätt och välbeställd, han hade runda kinder, ett ovalt ansikte, bruna, uttrycksfulla, klipska ögon och mycket vackert vågigt svart hår.

Det är Ozis klasskamrat och trogna vän Ivan Petrasjen som håller i pennan:

Det gick en liten tid och jag förstod hurdan den här pojken var: föga skrytsam, med ett fullkomligt rent sinnelag, rent ut sagt en mami, en mes. Jag kan inte säga att de här egenskaperna skulle ha imponerat på mig på den tiden. (Petrasjen 2011, s. 22)

Ivan Petrasjen berättar också att Ozi sökte sig till det engelska-ryska gänget i klassen, inte till det tyska gänget.

Det gäller att hitta många källor om man vill veta mer om Oscar Parlands bakgrund i Petersburg. Hans egna texter kan hjälpa en på väg men räcker inte till.

En av Oscars underbara tanter, faster Amy Parland, gift Semonova-Tian-Shanskaja, hör till dem som indirekt kan hjälpa oss att få veta mer om Parlands i Petersburg. Amys dotter Anastasia Semonova-Tian-Shanskaja lämnade aldrig Petersburg och Ryssland. Kort före sin död 1991 i Sankt Petersburg, skrev Anastasia ner sina minnen.

Morbror Ozi bodde i en stor lägenhet ensam,

därför att hans fru och barn bodde någonstans i Finland, på landet. Jag minns matsalen i lägenheten och morbror Ozi, som satt vid bordet i sin baningenjörsuniform med glänsande knappar och gröna kanter på kragen och handskarna. Han bar pince-nez. Han tog mig i famnen och berättade om sina pojkar. Entjik och Persik. Jag måste ha träffat dem. Jag minns två pojkar i mörka sjömanskostymer och randiga strumpor. (Semonova-Tian-Shanskaja, opublicerad version i digital form på ryska)

Jag läser den här texten först som vuxen. Jag får den i min hand i Sankt Peterburg, en del av den har i publicerats i tidningen *Nevskije Archivi* och går att spåra på nätet. Och jag blir förvånad. Entjik och Persik? Det är alltså Henry och Oscar! Min farfar och hans storebror.

Anastasia minns också kusinerna Gulja och Maija som ett tag bodde hos morbror Ozi, när barnkammaren nu ändå stod tom.

De hade där en barnkammare som var mycket större än min. Längs väggen stod en vit hylla med leksaker. Där var olika djur: en hund, en katt, dockor. Gulja hade en docka som hette Fritz och den slog hon, därför att den var tysk. Hon hade ett rött kors sytt på ärmen och var en sjuksköterska. (Ibid.)

Farfar Persiks docka får stryk av två små gäster. Sådan är tiden.

Men det fanns en lyckligare tid på Vasilijön. Kanske lille Persik någon gång promenerade mellan de vackra husen, under popplarna på Vasilijön medan den stora vita Andreaskatedralens klockor klingade glatt.

Efter frukosten gick vi på promenad med njanjan. Vi promenerade på Bolsjoj prospekt längs stängslen som omgav planteringarna framför husen. Vi vandrade långsamt till 1:sta linjen, det vet jag för jag minns vagt konturerna av Mensjikovs kadetthus och till 21:a linjen till brandstationen. Det minns jag klart, och mest av allt, de vackra brandsoldaterna i sina vackra uniformer, med blänkande mässingshjälm på huvudet och de öppna stalldörrarna där de förspända hästarna stod. (Ibid.)

Henry och Oscar Parland i Tikkala. SLSA 1063.

Persik. Jag älskar min farfars nygamla namn: Persik. Den lilla Persikan.

Så kallade de en gång Farfar Oscar på Vasilijön. Persik, Persifaltjik, Persujka. Så många smeknamn hade han. Såsom alla i hans släkt. Henry, Eni, Entjik. Amy, Amy Violet, Ljubov, Bebi, Bebinka.

Jag minns när jag satt i den gula soffan bredvid farfar. Farmor hade en gungstol. Farmor som var mycket vacker och hette Runeberg i sig själv sa: ”ETT namn ska man ha. Ett enda.”

Min farfar var aldrig någonsin mera Persik som han var på Vasilijön.

Min farfar skriver om hur hans mor flyttade bort från Petersburg till Tikkala. Men han berör inte med ett ord de anti-tyska stämningar som då rådde i staden. Att tyska affärer plundrades och att tyska skolor måste stänga sina dörrar. I Farfars texter handlar allt om familjens hälsotillstånd. Den kända petersburgaren Alexander Benois skriver i sina memoarer så här om 1914:

På Vasilijön fanns hamnen, börsen, universitetet, konstakademin och tiotals vetenskapliga institut. Ön var också Petersburgs mest mångkulturella stadsdel med språk från väst och öst i en salig blandning.

Jag är nästan beredd att tro att alla våra sorger var ett straff för det här namnbytet, för det att de reformivriga ättlingarna hittade på att förbryta sig mot Peters arv, och att de som ingenting förstod, ansåg att det fanns något förolämpande i och förödmjukande i det namn som Peter gett staden. Men PETROGRAD stod för någonting som i vilket fall som helst inte skulle ha varit värdigt Peter, för i sin skapelse såg han något mer än en monumental befästelse av sin egen person. (Бенуа 1993, s. 10)

Alexander Benois tycker att stadens skyddshelgon, aposteln Sankt Petrus, är viktig. Alexander Benois var konstnär, författare och ledargestalt för den tvärkonstnärliga Mir Iskustva-gruppen. Han hör till dem som väl skildrar den livaktiga kosmopolitiska miljön på Vasilijön i sina memoarer. Benois tog sig i tiden över Palatsbron eller Nikolajbron varje dag, för att gå i Majska skolan. Han började i skolan år 1885. Ozi gick två klasser under Benois. I Majska skolan gick pojkar från liberalt sinnade familjer från hela Sankt Petersburg. Familjen Parland var grannar med skolan. Ozi hade många vänner och bjöd ofta hem

dem, och pojkarna följde gärna med Ozi hem till hans fem vackra systrar. Ozis äldsta syster Alisa blev konstnärinna, vän med målaren Dobuzjinskij, och umgicks i Mir Iskustva-kretsen. Min farfar, Oscar-Persik drömde i ungdomen om att bli konstnär. Han brukade illustrera sin storebror Henrys texter.

Konstnären Nikolaj Rerich gick i samma klass som Ozi. Som vuxen skulle han måla tavlor av bergen i Himalaya och skapa Unescos världsarvssystem. Rerich skriver om sin skola, om konsten som undervisningens kraftcentrum:

Till samma fantasifyllda värld hörde också geograflektionerna med K I Maj. Vi gjorde inte bara granna målningar, vi modellerade också reliefer i olika färger av allt det som var så kärt i vår stad.

Det blev mer färger än i verkligheten och vi skapade nya kombinationer. Det var faktiskt mycket underhållande att skapa och förändra. På våra fester satte vi upp geografiska tablåer som fulländades med dikter vi själva skrivit ihop. Jag minns hur Benois föreställde Gula floden Huanhe och den blonde Kalin den blå Jang-tseki-jang. Jag fick nöja med mig med Volga.

”Majskolan var som en stat i staten, en hemlighetsfull ö, åtskild från de statliga skolorna av en ocean utan ände”, skriver Mir Iskustva-medlemmen Filosofov (båda citaten ur Блaрoвo, s. 54).

Sex av Mir Iskustvas medlemmar gick i skolan på Vasilijön samtidigt som Oscars pappa Ozi. Här grundande de också sin första sammanslutning och höll sina första möten. Skolans rektor och grundare Karl Maj var bestämd; här skulle alla få gå, oberoende av samhällsställning. Skolan var en smältdegel som ön omkring den, kulturer och nationaliteter och olika samhällsklasser möttes och samverkade. I skolan fanns barn från tiotals olika kulturer och religioner. Skolan fostrade inte bara konstnärer utan också en lång rad av kända ryska vetenskapsmän och akademiker.

Den kosmopolitiska, frisinna miljö som finns i skolan är den samma som kommer att inspirera Mir Iskustva-gruppen. Man drömmer om ett konstilliv utan snäva nationsgränser och man hyllar staden Sankt Petersburg. Den gamla ryska avogheten mot staden Petersburg ska övervinnas och stadens skönhet och mångkulturella historia lyftas fram. Kosmopolis. Hjärnan bakom Mir Iskustva-rörelsen är den nyss nämnda Alexander Benois, pojken som spelade Gula floden på en av Majskolans många fester. Benois kom till skolan mitt i terminen, 15 år gammal. Han, som kom från en av stadens främsta familjer med direkta kontakter till kejsaren, var inte alls inställd på att börja i en så enkel skola.

Men nej. Inte enda av mina argument eller böner påverkade pappa, och mina drömmar om att gå i lycéet och bli en andra Gortjakov, Bismarck eller Metternich skingrades som rök för vinden. För övrigt accepterade jag snart mitt misslyckande och glömde till om med bort det. Och det underlättades av att jag så fort jag kommit in vid Majskolan märkte att det här var en skola i min smak. Man behövde inte ha någon uniform alls, de flesta av kamraterna hörde antagligen till mellanskiktet, skolan hade inga lysande kontakter... men här fanns nånting annat mycket värdefullt: hemtrevnaden alla talade om, en atmosfär som jag blev förälskad i, och som det var lätt att andas i. (Бeнyя, s. 474)

Oscar och hans bröder skulle många gånger vara oense med sin pappa Ozi i estetiska frågor. Ozi till och med brände upp Oscars teckningar i ugnen och

grälade på sina söner för deras eländiga konst. Men ändå var pappas åsikter viktiga – och Ozi, ingenjören, kunde svara. Han var insatt i litteratur och konst. Pappa Ozi hade gått i Majska skolan sedan första klass. Majska skolan var viktig för Ozi. De vänner som han fick i skolan höll han fast vid livet ut.

Men Oscar-Persiks tysksinnade mormor, Maria Sesemann som regerade med stark hand i Tikkala, fnös åt Ozis drömmar om att sätta barnen i Majskolan. Hon tyckte inte att pojkarna behövde en sådan skola. Varför rysk skola? Mormor passar också på att konvertera Oscar-Persik och bröderna från den anglikanska kyrkan till den tyska lutherska medan de är på Tikkala. Ozi lyssnar ingen på. Han är ju i Petersburg och jobbar hårt, hans uppgift är att få järnvägsförbindelserna söderut att löpa under allt mer kaotiska förhållanden. Ozi är arg. Viborg är en håla.

Men nu närmar sig revolutionen Petersburg (Petrograd). Först kan man resa fritt mellan Petersburg och Tikkala. Men det politiska läget blir allt våldsammare och så bryts förbindelserna, antagligen 1917.

Jag har ledsamt efter alla de där tanterna och farbröderna från Petersburg, inte bara för att de var så vackra och glada utan också för att allt var så annorlunda när de var här. De hörde på något sätt ihop med Pappa och när de var här var allting spännande och roligt som på en fest. Mormor och Tanten sjönk liksom bort, de märktes mindre – nästan som om de inte varit riktigt verkliga och Pappa blev allt påtagligare och stor och trollade om hela vårt hem (...) På kvällarna glittrade bordet av vinglas så att det såg ut som en rabatt bevuxen av glasliljor. När Pappa korkade upp den höga smala flaskan klingade glasen sakta likt ett klockspel. (Tjurens år, s. 13–14)

Men nu kommer inte Pappa Ozi längre från Petersburg och tanterna kommer inte heller. Staden sjunker nedåt, nedåt.

Som Peter den stores egen hustru Eudokia förutspådde: staden ska sjunka, gömma sig i de fuktiga mörka träsket.

Så här skriver Oscar-Persiks kusin Anastasia om kriget:

Som en röd linje genom hela i min barndom löper kriget eller hotet om krig. Jag minns när jag var liten. Vi bor i Petrograd, på Vasilijön på Fjortonde linjen. I hus nummer 31. Där bor vi i en stor lägenhet. Men pappa är inte där, pappa är i kriget. Gud. Hjälp så att kriget snart tar slut. Men det tar inte slut ... och mamma väntar på brev från pappa och på kvällarna bakar hon mjuka pepparkakor med mynta i som hon sen ska skicka åt pappa. Hon vispar ägg med träsked på en tallrik och jag står bredvid bordet och jag tycker att de är moln på tallriken och att det måste vara sött. När mamma går till köket sticker jag fingret i molnet och smakar och usch, det är inte sött, utan äckligt bittert. Pappa sitter i en skyttegrav och där regnar det alltid. (Semonova-Tian-Shanskaja)

Oscar-Persik trampar runt i snön utanför Viborg.

Så här skriver han själv om de här åren: ”Så länge jag kan minnas har det varit Krig. När vi läser af-tonbönen med Mormor får vi aldrig glömma bort Kriget.”

Pappa Ozi har gett sig av från Petersburg söderut för leta reda på Anastasias pappa som är sårad och har förlorat minnet någonstans vid fronten.

I Tikkala tryter maten och Oscar-Persik börjar fantisera om himlen och vad man får äta där.

Då jag grubblade på saken tillsammans med Henry sade han att det var meningslöst att fundera på saker som det inte fanns någon säker kunskap om. Enligt hans uppfattning – om vi kom till himlen och blev saliga – vilket föreföll mycket osäkert – skulle vi bara vara andar och högst äta luft. (Kunskap och inlevelse, s. 199)

Kriget vill inte ta slut.

Anastasia skriver:

Februarirevolutionen 1917 minns jag inte. Det vill säga jag minns hur vi med mormor och njanjan tittade ut genom salsfönstret med en ficklampa på gatan och såg klungor av folk – svarta klungor mot vit snö. (Semonova-Tian-Shanskaja)

Anastasia står i fönstret på linje 14 med sin mormor. Oscars kusin och Oscars farmor står och tittar ut på folket som samlas inför revolutionen.

Ozi är tillbaka i Petersburg. Hans arbetskontrakt vid Järnvägsstyrelsen för Odessajärnvägen i Sankt Petersburg har upphört redan 1916. Men han tar sig inte till sina barn och sin fru. Han reser till Moskva för att begrava sin bästa vän, skolkamraten Rafael Semonov. Han begraver sin mor och han sitter vid sin farbror Alfreds dödsbädd. Arkitekten Alfred dör i hunger i staden där allt nu saknas. Men mest av allt stannar Ozi kanske för Amys skull. En av lilla Persiks älskade fastrar. Anastasia skriver:

Det kom olika doktorer till henne. De lyssnade, diskuterade och teg. Sista kvällen bad mamma alla att vi skulle få vara hos henne och att vi skulle komma till henne ännu en gång, i nattlinne och ta avsked före vi lade oss. Det tyckte vi hemskt om, och vi sprang skrattande in till henne flera gånger om. Vi tyckte det var härligt att springa barfota från rum till rum. Mamma låg tyst och till sist sa man strängt nu räcker det och vi måste gå till sängs.

Jag hörde hur en häst kom fram till huset och stannade vid porten. De förde ut mamma sittande i en stol, hon var klädd i kappa och hade en sjal svept om sig. Hon kunde inte längre gå. När hon fördes förbi dörren till det gamla sovrummet där vi nu sov sa hon tyst: ”Farväl barn.” Verotjka sov djupt, ute regnade det, det hördes hur dörren föll igen och ekipaget började rulla ... och njanjan började sakta gråta.

Mamma dog den 2 januari 1919. Hon lades in på Zeidlers klinik men där var mycket kallt och alla svalt och hon togs hem, det vill säga till morbror Ozis lägenhet på Bolsjoj prospekt. Där i det sista fönstret mot Tionde linjen dog hon. Morbror Ozi och moster Alisa skötte om henne. När hennes kista bars ut satte sig morbror Ozi vid flygeln och spelade Chopins sorgmarsch. Amy begravdes på Smolenskyrkogården på Hungerön, i Parlands familjegrav. (Ibid.)

Jag har stått vid den graven. Den finns där ännu i dag mitt i Sankt Petersburg. Marken sluttar, stenarna är slitna och sneda. Men den finns där.

Och Morbror Ozi måste åka till sitt så kallade fosterland, därför att han var finsk medborgare.

Var Ozi verkligen finsk medborgare? Ja. Jag har själv hållit hans uppståndspapper i min hand, ett pap-

per där det står att Osvald Henriksson Parland från Borgå befrias från militärtjänstgöring i Viborg. Familjen Parland blev undersåtar i storfurstendömet Finland redan i mitten av 1800-talet, men det finns inget som tyder på att de ens besökte sin officiella hemort Borgå. Ozi var tvungen att åka ändå, nu skulle var och en åka till sitt eget land. Ordning skulle råda i Europa.

Och han for dit, och visste att han aldrig mer skulle komma till Ryssland, som han älskade och kände så väl. Han åkte som en utlänning från Petrograd, helt lagligt. Och därför kunde han ta med sitt bagage till Viborg, sina böcker och sin flygel. (Ibid.)

Lilla Oscar-Persik är förstas glad. Pappa Ozi kommer äntligen från Petersburg! Men det är bara för en kort tid. Pappa är grå i ansiktet som gammalt brev-papper och fåordig. Han fortsätter rakt till Helsingfors för att söka jobb.

Hemmet på Vasilijön är borta. Staden vid Nevan drabbad av mörker, svält. Majs-kolan nationaliserar. Rektor avskedas, lärarkåren byts ut och skolans namn avskaffas. Betyg förbjuds och inredningen bärs iväg av förbipasserande.

Molnen rör nu vattenytan.

Oscar-Persiks familj måste fortsätta sin flykt längre västerut. Pappa Ozi lyckas få jobb i Helsingfors. Man bor först i Kilo, sedan i Grankulla. Oscar och hans tre bröder kommer att trivas bra i den svenska skolan i Grankulla. De blir väl mottagna, får många vänner och lär sig svenska så bra att tre av de sammanlagt fyra bröderna Parland kommer att bli författare på det nya språket. Pappa Ozi jobbar hårt, sliter, men får inget bra jobb eftersom han är utlänning, invandrare. Och han spelar sällan på sin violin. Ibland kommer det brev från andra sidan gränsen. Amy är borta nu, men hennes små flickor, Oscar-Persiks kusiner, finns kvar.

Alisa Parlands porträtt av lillasyster Amy Parland. Amy kallades Baby eftersom hon var familjens yngsta flicka. Amy var Oscars yngsta faster. I familjekretsar kallades hon tant Baby (тетя Беби).

Hur vi klarade oss utan pappa och mamma efter att de hade åkt minns jag dåligt. Jag minns bara att pappa sa till mig när han kom utan mamma: Nå, och nu ska du ta hand om och beskydda Verotjka i mammas ställe. Och det här har jag kommit ihåg hela resten av mitt liv. (...)

Vi gick i filtstövlar, yllebyxor och en oändlig mängd kappor. Utan pappa och mamma i den kalla lägenheten blev vi förstas sjuka. Och lilla Vera fick ont i öronen. Hon var inte tre ännu och hon kunde inte riktigt förklara var hon hade ont... och på ena örat var hon sedan alltid döv. (Ibid.)

Brev från andra sidan kommer sedan allt mera sällan.

Ännu ett krig, eller kanske samma krig, rasar snart fram över Europa.

Syskonen Parland tillsammans med grannbarn ute på gården hemma på 13:nde linjen 20 på Vasiljön. 1904 flyttade familjen till nummer 10 på samma gata. Den långa mörka pojken är Osvald (Ozi) Parland.

Jag skriver inte om Farfar Oscar och det kriget. Jag hoppas någon annan kan göra det en dag. Han själv förmådde inte.

Efter kriget rullar järnridån slutgiltigt ner över hela Europa. I varje land skulle man tala ett visst språk, se ut på ett visst sätt och bete sig på ett visst sätt.

Mina systrar och jag spanade ut genom farfars fönster på de finska flaggorna längs Munksnäs allén. De blåvita flaggorna smällde i den kalla vinden och Kekkonen och hans livvakter skidade runt på isen utanför Munksnäs. Där bakom oss, i värmen runt det stora ovala bordet, talade man många språk den här dagen, för det var fest. Jag förstod bara ett av språken, svenska. När jag måste gå ut i Munksnäs på egen hand var jag ofta rädd. För det hände att man

skrek åt mig, att jag talade fel språk. Jag dög inte. Här hos Farfar kände jag mig trygg i mumlet, med fyra eller fem språk omkring mig. Jag kände mig trygg, för jag visste att ett leende och en frågande min var nog för att vem som helst av dem alla skulle truga på mig mera tårta och choklad. Det viktiga var bara viljan att kommunicera, vara tillsammans. Det var inte pretentiöst. Det var enkelt.

Jag växte upp i Munksnäs, under flaggorna. Men så fort jag blev stor tog jag mig över gränsen och genom järnridån. Det var år 1987. Jag kunde inte tro på dem som sa att det inte var möjligt. Allt är möjligt.

Och en vårdag i maj fick staden tillbaka sitt namn. Namnbytet som inleddes 1914 med Petrograd, som sedan 1924 blev Leningrad, var över. Staden fick tillbaka sitt utländskt klingande namn och sin himmelske beskyddare.

Jag själv har tre döttrar som heter Parland. Min farfar bad mig ge mina barn hans släktnamn, och jag och min man uppfyllde gärna Farfars önskan.

Min man är petersburgare och vi bor inte bara i Munksnäs. Vi har ett hem till. Staden vid Nevan har blivit också min stad.

Jag bor på en ö i Nevan, på Petrogradskijön, på Petersburgsön. Hos oss är gatorna krokigare än på

Vasilijön. Jag sitter hemma i mitt kök när får jag svar på ett mejl. Ett mejl från Anastasias familj. De bor också i Petersburg. Några dagar senare står jag utanför familjens hus på 8:e linjen.

De tar emot mig självklart, varmt. Det spelar ingen roll att hundra år har gått.

Alexandra Semonova-Tian-Shanskaja, som är historiker, och hennes man, Michail, leder mig in i salen. Barn och barnbarn rusar runt. De talar flera språk, bor både i Frankrike och på Vasilijön.

Det är ett avlångt rum med en flygel och tavlor. Som hos Farfar. Och där på väggen i hörnet finns porträttet av anfadern. Porträttet som alltid hängde på Farfars vägg. John Parland. Anfadern som beslöt att emigrera från England till Sankt Petersburg. Farfar hade en urblekt kopia av det handmålade porträttet. Men här är originalet. John Parland tittar stolt ut i rymden i sin gyllene morgonrock. Tavelramen glänser också, porträttet är nyrestaurerat.

—Här är knivspår, berättar Alexandra för mej. Ser du? På trettiotalet var det en släkting som blev tokig och som gick lös på porträttet med kniv. John Parland, han som kom från England till Petersburg.

Vi böjer oss tillsammans fram över tavlan som ligger i min famn nu. Vi tittar på mannen med den gula rocken och de klarblå ögonen.

—Tja, det var väl inte så bra att ha utländska anor på Stalin-tiden. Ja just det här över bröstet stack hon till. Och här. ■

Fil. mag. Milena Parland är projektutvecklare för Mångkulturellt festår och journalist med Ryssland som specialområde. Hon är bosatt i Helsingfors och S:t Petersburg. Texten ovan bygger delvis på en radiodokumentär för Radio Vega, "Kära lilla Entjick! Ett program om Henry Parland och staden som sjönk i dyn". Dokumentären sändes i maj 2012 och finns i Yles arkiv på Arenan <http://arenan.yle.fi/radio/1566456>. Researchen i S:t Petersburg är gjord tack vare ett vistelsestipendium från Svenska Kulturfonden.

KÄLLOR:

Бенуа, Александр: *Мои воспоминания* Москва Наука 1993
Благово, Н.В.: *Школа на Васильевском острове* Санкт Петербург Наука 2005
Добужинский, М.В.: *Воспоминания* Наука 1987
Петрашень, И.В., *И.В. Петрашень и его семья: страницы прошлого: сб. писем и документов.*
Ледовская, Е.М. (red.) СПб. СПбГМИСР 2011
Семенова-Тянь-Шанская, Анастасия: *Воспоминания*
Parland, Oscar: *Tjurens år*, Natur och kultur 1988
Parland, Oscar: *Kunskap och inlevelse*, Schildts 1991
Volkov, Solomon: *St Petersburg: A cultural History*, Free press paperbacks 1995

Foton (när inte annat anges): Michail Semonov-Tian-Shanskijs arkiv

Oscar Parland som renässansmänniska på 1900-talet

Skapare, själsläkare, Jurodivyj ...

”En renässansmänniska från 1900-talet” var rubriken på SLS seminarium om Oscar Parland i april 2012. Oliver Parlands föredrag med samma titel är en berättelse om personen, pappan och psykiatern Oscar Parland.

OLIVER PARLAND

Född samma år Titanic gick under, en knapp vecka senare, i en familj av kosmopolitiskt snitt, med den prägel av romantik, idealism, religiösa tillhörigheter av skiftande slag som var säregen i denna brytning mellan olika kulturer, viborgstyska, ryska, finska, karelska, och engelska från min farfars sida. Tyska och ryska var hemspråken, franska användes av de vuxna då man talade om vågade ting, dem barnen inte skulle förstå. Men födelsen inträffade i Kiev där fadern Osvald byggde järnväg. Ukraina drabbades då av en hungersnöd och Oscar höll tydligen på att förgås av svält. Hans ovana att ännu som vuxen tugga och suga på lakanen förklarades av hustrun Heidi hänga ihop med denna tidiga upplevelse av svält. Vad vi får ut av denna information, är att det kan förklara en del av hans livshunger, aptit som ibland kunde stegras till nära nog monomani och en brutal hänsynslöshet då sådant som han upplevde som vitala intressen hotades. Detta gällde även för det faktum att han aldrig släppte ett ämne innan det var uttömt, så att man i sällskap kunde förundras storligen över hans plötsliga replik ”Ja, men jag tycker nog ändå att ...”, när alla andra redan för timmar sedan växlat spår och ibland inte ens kom ihåg vad saken gällt. Detta väckte förvåning och ibland även irritation, men ofta visade det sig att detta bulldogsaktiga fasthängande vid tjurens nos ändå avtäckte något oupptäckt. För barnet är det ju i känslig ålder ofta starkt skambelagt med föräldrarnas egenheter.

Ida Maria, Osvald, Ralf (i famnen), Henry och Oscar Parland på Tikkala cirka 1916.

För Oscar var skammen något han kämpade med och emot, ofta till ett högt pris, och med ett stort mod. I detta fanns det stråk av vemod vi så ofta möter i hans böcker, barnet som bestraffas, får känna sig syndigt, skyldigt, smutsigt och värdelöst. Senare återkom han till det i samtal vid depression och sorg inför sjukdom, misslyckade ambitioner och svek från andra. Han sade: ”Hur mycket man än anstränger sig är man rysk emigrant, räknas inte riktigt till och med ...” Vid detta samtal grät han faktiskt, något som jag aldrig sett honom göra. När vi var barn och han under ett utbrott satt sig på ett bord och sparkade med benen frågade vi honom varför han inte grät. Han svarade att han ända sedan han var liten inte kunnat gråta. Men jag tror att denna oförmåga till gråt var en följd av kriget, där han fick ett sammanbrott och blev intagen på mentalsjukhus för djup depression. Det var samma år som hans mor Ida Maria dog på Nickby sjukhus, 1942, och min syster Nina föddes.

Till mina tidigaste minnen hör visuella bilder av honom, iförd sin vita eleganta fårskinnsplåsmössa med kokard, kraghandskar och blanka läderstövlar, dem

han bar på Pitkäniemi sjukhus. Andra minnen är av honom utsträckt i sängen där han ligger med en snibb av lakanet i munnen, tuggande ... Doften av nattkammardug, alltid rentvättad, men den specifika lukten som utgick från de vuxna, fränare och starkare än den menlösa doften som var barnens egen. Så ser vi ärret vid hans vänstra armhåla och frågar: ”Vad är det där?” Och han svarar först en aning undvikande, sedan att ”det är den hemska krokodilen vid den stora flottiga Limpopofloden som har bitit mig där ...”. Vi lyssnar häpet, halvt misstroget, halvt beundrande, undrade men har du varit i Afrika då? Välbekanta med den lilla nyfikna elefanten i *Just så*-historierna. Triangelndramat, knivhuggningen, avtäckts först under sen prepuberteten.

Dessa sagor, den illustrerade Bibeln ur vilken han berättade, historier ur Gamla Testamentet vi spelade, dessa märgfyllda dramatiska, och Nya Testamentets mer bleka och sentimentala, där korsfästelsen alltid fick min syster Nina att brista i gråt, varför hela den delen kom att undvikas. Den enda liknelsen som då gjorde intryck och kvarstannade i minnet var den om den barmhärtige samariten. Givetvis julevangeliet. Och Johannes Döparens gestalt. Men det mesta tror jag var för abstrakt, och, antar jag, inte heller

Oscar Parland med mormor, mor och bröder i Grankulla 1924. Från vänster Marie Sesemann, Ida Maria, Oscar, Ralf, Henry och Herman Parland.

Som ung hade Oscar Parland konstnär-
drömmar. I barndomsteckningarna har han
skapat en egen djurvärld och i de senare ton-
åren målade han bl.a. självporträtt med influ-
enser från den bolsjevikiska plakatkonsten.
Häfte med fantasidjur av Oscar Parland från
mitten av 1920-talet.

Oscar Parland fotograferad i Grankulla 1925.

intresserade Oscar själv lika mycket. Båda mina för-
äldrar var närmast ateister, vilket på den tiden sågs
höra till en bildad, upplyst och modig människas ut-
rustning. Samtidigt fanns det en stark uppfattning
om att man bör känna till och kunna dessa berät-
telser. Varken min syster eller jag blev döpta. Hos
min mor Heidi anade jag en rätt stark motvilja mot
den sentimentala och skuldbeläggande sidan i kris-
tendomen.

Jag tror att min mor kände något av det sadistiska
elementet i korsfästelsen och ogillade att den ut-
löste gråt hos min syster. Själv bar hon på ett starkt
obehag av minnen av sin far som brukade läsa högt
ur *Fänrik Ståls sägner* med patos och raseri, Döbeln
vid Juthas, Wilhelm von Schwerin, Molnets broder
... Allt som var patetiskt, högljutt och kunde uppfat-
tas som "hysteriskt" var henne motbjudande. Inför
ett barns förtvivlan kunde hon nyckfullt vara ömsom
förstående och tröstande, men om det gick över en
viss gräns bita till med: "Spela inte teater ...!" Tan-
ken på detta känns ödesdigert därför att ett barn då
lätt hamnar i en situation där alla känslor kan betviv-
las och själva grunden för jaget vacklar. Och att ett
barn givetvis behöver "spela teater" för att upptäcka
vad som är sant och vad inte. Scenen med Oscar som
inte kunde gråta minns jag som resultatet av att han
en kväll satt sig för att fylla i skattedeklarationen som
skulle in nästa morgon, och högljutt jämrade sig. Så
hördes Heidis röst spetsigt kommentera: "Ja vad var
det jag sade, när du bara sköt upp och sköt upp." Os-
car vätte ögonblickligen skrivbordet över ända och
hoppade jämfota på de kringspridda pappren. Ef-
ter en stund vände han upp bordet igen, satte sig på

det med slutna ögon och sparkade som ett litet barn
ut i luften. Som barn var givetvis våra sympatier på
hans sida.

Att jag berättar detta beror på att jag vill ge en bild
av samspelet mellan Heidi och Oscar där båda starkt
behövde varandra. Han tillförde liv, dynamik, kraft,
lust, lek, hon realitet i en visserligen vag och hjälplös
form, men dock i en klar strävan mot lag och ord-
ning. Frånsett det ansvarslösa "ja ser du det förstår
jag mig inte på", vilket omfattade stora områden av
det praktiska. Bland annat gällde detta för det peku-
niära. Oscar var i sin tur en underlig blandning av
småaktig girighet och misstänksamhet parad med
varm generositet, *shirokaja natura*, ville vara stor-
slagen och njuta av livet. Om man bad om en mark
kunde man vara säker på ett ingående förhör om vad
man skulle ha den till. Men om någon förkommen
begävninng kom och ville att han skulle skriva på en
växel eller ville ha ett "recept" gjorde han det. Han
blev nog flera gånger tvungen att lösa ut borgen för
olika släktingar och vänner. Detta om trivia. Låt oss
gå till den levande, lustfyllda, lekfulla och berättar-
en Oscar.

Förutom Bibeln, Wilhelm Busch, Drummelpetter,
Pelle Snygg, Bröderna Grimm och påhittade sagor
hörde de stora illustrerade djurböckerna, svartpär-
made med gyllene lejonhuvud på framsidan, otro-
liga kopparstick tecknade med oerhörd omsorg, till
de mest älskade stunderna när han berättade, visade,

översatte de tyska texterna. Världen var fylld av en oerhörd rikedom som han villigt delade med sig av ur sitt encyklopediska kunnande. För mig förklarade han även ångmaskinens princip, lokomotiven, dynamon, elektriciteten, åskan, planeterna. En gång fick jag till och med titta i sjukhustes mikroskop på insamlade bakterier från multna lövhögar. Detta som ett svar på min arga undran under en förkylning om varför man inte kunde slå ihjäl baciller med en hammare. Det var ofattbart att något kunde vara så litet att det rymdes mellan hammare och städ hur hårt man än slog.

Detta är bilden av Oscar fader under den lyckliga tid då föräldern är föremål för barnets odelade beundran och kärlek. Svårigheterna kom när idealiseringen och beundran sprack samtidigt som man kände att man inte uppfyllde hans förväntningar på begåvning etc. Det svåraste var kanske känslan och vissheten om att han ville att man skulle vara fantastisk och att han skulle få sola sig i ens applåder, samtidigt som det var förbjudet att överträffa honom, ha andra värderingar eller annan smak, och dessutom skulle man som han också ha ett hederligt yrke, i motsats till Henry och Ralf. Det var med andra ord djupt omoraliskt att vara enbart konstnär, författare eller musiker. Det hette: inte skall du väl bli som Ralf? Han talade en gång med min mor om hur otroligt begåvade Nina och jag var, tills det visade sig att han trodde att vi var två år yngre än vi var ...

Nu kommer vi ändå fram till detta kreativa, skapande, som protest mot den grå tristessen, det vardagliga tyranni, verkligheten som ett livsfientligt malan-

de kvarnhjul som krossade all glädje och allt liv.

Glädjen var närvarande främst under promenader i skog och mark, då han vände på stenar, berättade allt han visste om olika kryp och djur, fåglar, skalbaggar och fjärilar. Hem forslades groddrom, en gång en ekorre, en annan gång en igelkott som i panik sket ner hela verandan med den värsta diarré man skådat, ekorren åter rymde upp i gardiner och bokhyllor, välte vaser och lampor innan den avhystes ...

Den kanske ojämförligt mest omvälvande intellektuella upplevelsen vilken båda mina föräldrar gav mig var när jag kom att fråga: "Hur blir det om man ser en spegel i en spegel?" Då ställde Heidi och Oscar tillsammans upp den stora hallspiegeln och en mindre spegel från kommoden rakt mot varandra. Jag tittade in i dem och såg en rad av oändligt många speglar innanför varandra alltmer krympande och gröndunkla med mitt ansikte i. Jag brast ut i ett våldsamt skratt av pur häpnad och triumf.

På frågor som väckte deras intresse fick man alltid svar, värre var det med "dumma" frågor som innehöll en disharmonisk anklagelse. Varför är det alltid hål på alla strumpor, varför tycker ingen om mig eller så. Oscar uppfattade aldrig sådana frågor, Heidis svar var ofta mer defensiva, "spela inte teater", "gör dig inte till".

Oscars personlighet präglades mycket av en protest mot den viktorska pietistiska anda han växt upp i, emigrantskapet och moderns sinnessjukdom. Kriget

Den 16–17-årige Oscar Parland poserar vid en av sina ”kubofuturistiska” målningar i Grankulla.

blev den upplevelse som fällde avgörandet.

Nomen est omen heter det. Namnet Oscar Percival ger ju en identitet i starkt romantisk anda, Ossians sånger och Wagners *Parsifal* är då den port, den Tor, alternativt Thor, passage via vilken Oscar skall forma sin identitet. Riddaridealet är och förblir det kategoriska och ouppnåeliga imperativet. Han drömmer om att bli ”läkaren med de gyllene händerna”, konstnär och helig dåre som förlöser världen och räddar modern ur hennes tilltagande själsmärker. Som det är sagt: för barnet är moderns undermedvetna världen och verkligheten. Vad som utspelade sig måste ha sett ut såhär. Min farfar tog med sig sin hustru till Ukraina för att lösgöra henne ur det patologiska förhållandet till modern. Henry lämnades åter i hennes vård som en pant. Försöket till fri-

görelse misslyckades. Av yttre och inre orsaker klarade hon inte av amningen. Satte spår ...

Nomen est omen. Namnet utsäger vad föräldrarna väntar sig av det. Oscar stammar ur två källor. Ossians sånger. Och måhända från den svenske kungen. Namnet betyder As Geir alltså guds spjut. Percival är den engelska formen för Parsifal. Och har med legenden att göra ... Falparsi. Wagners ordlek är här ren lek och spekulation. Men att Parsifals mor hette Herzeleide och dog av brustet hjärta då han helt obetänksamt övergav henne kan säga något. Även så spelar spjutet en stor roll i legenden, spjutet som kan hela såret som aldrig vill läkas. Ida Marias sår var den döde brodern och i sin tur hennes moders sorg som hon aldrig lyckades ersätta. Vi ser vilka omöjliga krav som ställdes på ett barn. Den ende som undgick hennes patologiska krav var yngste sonen Herman som hon försköt och lämnade i Njanans, köksan Vahis vård. För att förstå något mer måste vi veta att det i denna familj idkades ett typiskt feodalt ryskt mönster. Alla hade sin gunstling, sin favorit, sitt barn. Sin tant eller farbror som helt hämningslöst favoriserade sin utvalda. Sedan bildades kottier, partier som stred sinsemellan om makten enligt den modell som idkas vid enväldiga hov. I ett sådant system är det inte vår abstrakta rättvisa som gäller utan ett slags hordens, stammens eller flockens rättvisa enligt styrkeförhållanden, makt, charm och manipulationsförmåga. Henry var sin mors favorit, Oscar informatorns, Hermann Vahis. Stackars Ralf kom att falla mellan stolarna och måste därför utveckla en speciell slags förmåga att förse sig och på ytan vara till lags. Fantisera, förbluffa och förföra. Verkligheten betraktades med misstro och ett visst förakt. Vi kan förstå att det var nödvändigt en sådan övning och daning, det var enligt E.H. Erikssons modell det som svarade mot samhällets behov och form. Tonårsupproret präglades av sympatier för Sovjetunionen, Stalin, modernism, kubofuturism, suprematism, primitivism och avantgardism och allt som kunde tänkas förarga stackars Osvald, Grankullaborna och lärarna så mycket som möjligt. Osvald var inte alls okunnig om implikationerna av dessa läror, tvärtom. Men de svarade inte mot hans idealistiska preferenser. Till hans förtvivlan älskade särskilt Oscar att göra den alltmer sinnesförvirrade mamman än mer förvirrad genom att hitta på olika skandaler som skulle ha skett i det småborgerliga Grankulla, varpå hon upprörd ringde runt i och gjorde sig löjlig inför sönerna och ute i hela byn. Min föreställning är att detta mest hand-

Oscar Parland fotograferar två flickor på Grankulla järnvägsstation cirka 1927.

lade om sexuella ting och var en protest mot föräldrarnas victorianska hyckleri, och givetvis var det även tragedi. Oscar skrev dadaistiska dikter vilka Osvald under stort uppträde brände i kakelugnen. I familjen Parland stämmer tanken att det som börjar som en tragedi slutar i en fars. Kampen om dygden tidigare förd i hemmet mellan det omoraliska Ryssland, det syndfulla Frankrike och det lögnaktiga England versus det militaristiska uppkomlingsaktiga Tyskland fördes och utkämpades till stor del via barnen, vid namngivningen, mest uttalat i Her-

mans namn, Herman (alltså German) Viktor Nicolai. Tysken segrar över Nikolaj. Min farfar kunde inte ensam hävda sitt önskemål att barnen skulle döpas i den Anglikanska kyrkan, nej det blev Tyska kyrkan! Som min far aldrig ville skriva ut sig ur för han tyckte att tyska kyrkan blivit så skandaliserad av andra världskriget.*

Samtidigt som Oscar verkade i förbundet för fred

* Kommentar av min dotter Milena:

Tack för texten. Ursäkta att svaret dröjt men här är sjuka barn och för många resor.

Texten ja. Intressant...väldigt impressionistiskt.

Men en detalj vill jag gärna rätta till: det var bara Herman som döptes i den tyska kyrkan, de äldre pojkarna döptes som anglikaner och fördes över av mormorn till tyska kyrkan sedan när de hade tagit sin tillflykt på Tikkala. Herman har berättat flera gånger för mej hur upprörd Osvald blev när han kom mitt i Hermans dop, insåg att det var fel kyrka ... Han vände på klacken och för tillbaka till Piter direkt. Oscar har också talat med mej om att han ju egentligen var anglikan och om att hans pappa Ozi blev rätt ortodox sen på gamla dar i Finland, efter att ha varit noga med sin anglikanska kyrka först.

Här är ju intressant att just ortodoxa och anglikanska kyrkan var pionjärer med att bygga upp ekumeniska relationer i början av 1900-talet - detta kan antagligen kopplas till Petersburg, men jag har inte fördjupat mig i detta.

Oscar sa också till mig att han absolut vill ha en kyrklig begravning till skillnad från Heidi. Och att föreståndaren på Terhohemmet ... på tal om ett teveprogram om eutanasi: anser sig veta bättre än Gud.

och vänskap med Sovjetunionen och åkte dit med en författardelegation 1948 och skakade hand med "den store Finlandsvännen" Josip Stalin. Chrusjtjovs "hemliga" tal kom i hans händer, och där minns jag en chockerad pappa som bedrövat konstaterade "att då var ju allt sant". Självt har jag aldrig fattat hur han "inte visste" när hans egen morbror onkel Tutti (Vasilus Sesemann) hamnat i Sibirien, och en kusins man dött i slavarbetena vid Vita havskanalen redan -39. Efter Ungernupproret -56 kom så Sauli omvändelse till Paulus, Oscar blev hård antikommunist. Jag minns att jag under Vietnamkriget lätt upprört kommenterade amerikanernas bombning av Hanoi, varvid Oscar i iskallt raseri hästskt utbrast att de borde bomba mycket mer ... Reaktionen påminde om en scen från min barndom. Vi är på väg till matsalen på Nickby sjukhus på julmiddag som alltid var överdådig, snö, vintermörker, stjärnklart. En storgråtande kvinna kommer emot och klamrar sig vid min pappas arm: "Antakaa anteeksi hyvä tohtori Parland; Förlåt mig god doktor Parland." Min far skuffar brutalt undan henne. När vi gått några steg frågar jag: "Varför gjorde du så, nu är det ju Jul och allting ...". Oscar svarar med förvirrad ansikte: "Här förlåts ingenting, hon hällde kokande kaffe i en annan patients öra när hon låg och sov ...".

Men varför var just hans förlåtelse så viktig för henne? Oscar var ju inte läkare på kvinnosidan, han höll sig alltid på manssidan, och ville aldrig bli överläkare för hela sjukhuset. Men han ansågs av alla vara human, förstående, kärleksfull, en som verkligen ville förbättra patienternas villkor. Långt upp i min ungdom kunde jag se äldre patienter som sken upp när man besökte Nickby sedan länge utflyttad: "Oi, oletteko Parlandin poika (oj, är ni Parlands son ...)." Det som jag tror skiljde honom från de flesta andra läkare var att han faktiskt var nyfiken och intresserad och betraktade även den galne som människa. Någon gång i tidig pubertet försökte jag dumdrygt hävda att patienternas hjärna nog förändrats genom sjukdomen och att de på något sätt var dömda. Oscar berättade då rätt uppbragt om en äldre kronisk patient vars dotter hade meddelat att hon vill ta honom hem till sin familj och bo: och då blev han som varit helt förvirrad i decennier plötsligt helt redig och klar i huvudet, när han fick höra detta.

Till Oscars finaste egenskaper hörde den stora öppenheten, ja hans hänfödda intresse och fascination inför det annorlunda, inför vansinnet, djuren, allt levande, olika kulturer, deras poesi, musik och konst. Han hade "själv befunnit sig där" och visste att

Gubbe med hatt och kapp ur den unge Oscars skissblock.

gränserna var flytande. Att den kreative talar samma språk som den galne, endast med den skillnaden att den skapande inte som man sagt går in i sin rosengård och mister nyckeln, utan är fri att gå in i och ur den. Därav följde tanken att man kunde bota genom att låta "de sjuka" uttrycka sig i konst, lära dem hantverket genom konstterapi, hantverk, att skriva etc. En övertygelse han delade med sjukhusets överläkare Johan Runeberg. Till detta bidrog den unika samling av patients spontana konst som samlats under åren och bildade ett unikt museum, vilket nu är arkiverat och rätt otillgängligt i Helsingfors stads samlings. I ratios och trivias tidsandas tecken.

De ytterst givande tankar han hade i fråga om detta finns utlagda i *Kunskap och inlevelse*, den bok där man bäst får inblick i hans tänkande. Här paras hans väldiga fantasifullhet med hans tankeskärpa och stor inlevelseförmåga! Givetvis förutsattes även detta i hans romaner, framför allt i hans oerhört nakna skildringar i hur svårt det är att vara barn. Parat med hela den fascination, sagostämning och förförelse barndomsvärlden har.

Oscars arbetsmetod när han skrev var långsam, omständig, tidskrävande och dock lustfylld. Han skrev alltid för hand, ofta med pennor vars skaft han tuggade tills de blev rätt deformerade, skrovliga och till sist kunde brista. Bokstäverna formades utan flytande skrivstil i ett slags mellanting mellan skrivstil och textning. Som ett barns ... Självt skyllde han dels på den ryskkyrilliska kalligrafin han aldrig lärt sig och på den gotiska skrivstilens fraktaler som han inte heller kunde. Alltså hade han en uppfattning om alla tre men kunde ingen ... Sedan skulle Heidi skriva rent på maskin, vilket han heller inte kunde, då skyllde han på att han blandade ihop pianospelet med skrivmaskinen. Vi kan säga att det fanns en inte ringa tendens att hitta på bortförklaringar och skylla på andra. Om han förlagt något ledde detta alltid till stor cirkus halvt på skämt halvt på allvar: "Vem, har stulit, gömt eller kastat bort min ...". En uppvisning jag inte rekommenderar att användas inom en parrelation. Ens på skämt.

En antydning om detta är Oscars behov av en närmast symbiotisk relation i sitt skapande. Heidi gav synpunkter, skrev rent, gillade, ogillade. Men de sista åren övertog Monica Parland denna viktiga funktion då först Heidis ålder, sedan död, lämnade ett tomrum som måste fyllas.

Under skrivandet kunde även vi redan som barn bli delaktiga av processen via högläsning, där han ville ha en bild av begriplighet, intresse och trovärdighet. Under tillkomsten av *Den förtrollade vägen* minns jag att vissa passager kändes djupt genanta i sin öppenhet, ja delvis som ohämmat ogenerad exhibitionism. Barn i den åldern jag då var i är ju oerhört konventionella och närmast viktorianskt moralistiska. I mina föreställningar delade Osvald ungefär samma omdöme om det hela med mig. Även andra äldre släktingar tog en viss anstöt av hur personer porträtterades. Vad ett barn i den åldern inte förstår är att skrivandet alltid och ofrånkomligt innebär en uppgörelse med de inre representationerna av auktoritetsgestalter vi bär på. Som Picasso uttryckt det: "Varje skapande akt är initialt destruktiv." Du måste söndra och förstöra den rena, hela vita ytan, duken eller pappret med ditt första penndrag. Att skriva om en förälder innebär givetvis i allra högsta grad en sådan handling. Jag måste begå ett "fadersmord" på den atavistiska, monumental inre och yttre gestalt som han och jag och den idealiserande beundrarkretsen skapat för att göra honom levande igen. Monumentet är stendött, likt Stenstoden i Don Juan. Självt led Oscar tydligt i sitt inre av en stor skräck för sin kritiske och

förstående far. Han ansåg att Milos Formans film *Amadeus* som starkt berör detta tema vara det bästa han sett, och han var oerhört fascinerad av Ingmar Bergmans *Fanny och Alexander*, och hoppades att Åke Lindmans filmer skulle nå upp till samma nivå. Där minns ni kanske Vergerus? Att han inom sig själv bar på sådana tendenser tror jag att han nog anade. Vi kan benämna dessa den demoniska sidan, den paniska sidan, den mörka sidan. I den fanns dödsskräcken, det djuriska, vildsinta. I min föreställning hade den att göra med både tidiga upplevelser av moderns sjukdom, minnen från inbördeskriget och påbyggt av all den fasa kriget alstrat och närt hos honom. Detta kom till synes i raseriskovens våldsamt, i de nattliga mardrömmarna, och i det faktum att nattliga smygande steg ledde till att han for upp vilt skrikande och rytande i fasa. Han sade att detta var en rest från skräcken för nattliga sovjetiska patruller som smög omkring och slängde in handgranater i de sovandes tält. För dem som var vid fronten innebar det att de på flera år inte sov en enda natt i sträck och jag förstod av mina kamrater att det var likadant med deras fäder. Ännu decennier senare.

Senare, alldeles mot slutet av sitt liv var Oscar mer beredd att berätta om kriget. Episoder, bilder blev kanske mer begripliga i ett vuxet perspektiv. Det mest sårbara framträdde.

Under barndomen såg vi ju mycket av krigets spår utan att registrera eller förstå. Från Pitkänieni minns jag klart men fragmentariskt bilder av invalidiserade patienter, benlösa, armlösa, utan ögon, ansikte. Om man frågade fick man till svar: "Kriget." Men det var ju inte något man riktigt fattade. Mest lever väl stämningar av brist, köld, hunger, den oaptitliga ruttna maten i matsalen, fisk som lukta- de, svartnad köldskadad potatis. Minnet av mamma med inlindat huvud och vantar på inomhus då det inte var mer än några plusgrader inomhus. Mannen med gevär som kom med en skjuten tjäder han sålde, mat, mättnad några dagar. Pappas sprättiga uppenbarelse i pälsrocken lika elegant som Marsken. Senare läsningar visar att det var ryska officerare som hade sådana pälsar. Krigsbyte, gåva av någon sårad ryss? Eller av manskap? Dunkelt minne av genomgången magsköljning då Nina, jag och vår lille kusin Matsen ätit loppgift som strötts längs golvlisterna.

Barnflickan som drack vår mjölkranon och lärde oss ta vatten till gröten, vår smörknapp åt hon också, lärde mig avsky smör, vilket senare ledde till stora uppträden med min far. Även hon som låste in sig med främmande herrar i mina föräldrars sovrum då de var borta. Gubben Kosola som passade oss efter att denna frigjorda dam slängts ut. Gubben som, efter vad jag senare hört, slagit ihjäl hela sin familj med yxa.

Vi ser att vår familj var rätt dysfunktionell likt många andra under och efter kriget. I det förkrigstida var tjänstefolket, trotjänarinnor, husor, barnsköterskor, kokerskor m.fl. ofta en stabiliserande faktor. Medan överklassfruarna kunde ägna sig åt sina neuroser, åkommor och andra förströelser och eventuella lidelser. Nu fanns inget sådant skyddsnet längre. Hos oss blev det barnflickan T. som skulle ge oss realiteter, trygghet och omsorg. Själv var hon till största delen uppvuxen på barnhem medan hennes far och bror enligt oklara uppgifter satt i fängelse. Hon bar på en mängd berättelser med dragning åt det vi numera kallar ”gotiska”, tragiska, hemska och dramatiska. T. hade en livlig fantasi kan man säga, älskade fantastiska och sorgliga ballader, berättelser och sånger. Hon hade en rätt stor värme men var ju närmast ett barn själv, hennes skolgång hade väl varit ofullständig. Hon passade inte väl ihop med min mor. Vad som hänt med hennes egen mor kan jag inte påminna mig, kanske hade hon dött tidigt. Hon lärde oss att dricka mjölk igen etc. Oscar befattade sig inte med detta, men med Heidi kom det nog stundtals till konflikter kring T:s bristande verklighetsuppfattning. Att jag berättar om detta är för att jag vill förmedla den självupptagenhet och oförmåga som fanns i hemmet och som tyvärr lämnat spår ...*

Krigets spår. Vad Oscar senare berättade för mig i ”äventyrsåldern” då jag ville höra om hjältemod och annat från kriget var nog mera antihjältehistorier. Nej, han hade aldrig skjutit en ryss. Han hade aldrig dödat en fiende. Men han berättade om hur det var att trycka i en grop, och om att då det kom en sårad som omedelbart måste få hjälp, förbindas, opereras,

så försvann rädslan plötsligt när han stod och opererade i tältet under pågående granatbeskjutning.

Hur de när de stod uppe på en ås och sköt med artilleripjäsen upptäckte att rysk trupp tagit sig igenom och nu anföll dem i ryggen. Man hann vända kanonen och kunde skjuta nerför lutet uppför vilket ryssarna stormade ropande ”Urree, urree” gång på gång tills de var utplånade. Pappa sade att ”om de hade gjort en manöver och anfallit från sidan i stället hade vi inte hunnit vända kanonen”. Av detta förstod jag att det rörde sig om en tung pjäs. Det ryska beteendet förefaller ju fullständigt vansinnigt, men så styrdes ju allt i sista hand av politruker och vodka ... Soldater och officerare hade mycket liten frihet att fatta egna beslut. Oscar berättade även om den skräck och skuld han kände då han hittat en ovanligt slät och fin plats för plutonens tält. Man sov skönt på den släta marken, men på morgonnatten gick han ut för att kissa. Då såg han en järntråd sticka upp ur marken. Han undertryckte av någon anledning en impuls att sparka undan den eller ta upp den och kröp i stället in i tältet och sov vidare. Ett dygn senare när de flyttat pga. omgruppering fick han höra att de som kommit efter till samma plats alla sprängts i luften. Den släta fina platsen var en fälla, under låg en stor mina. Järntråden gick till utlösningmekanismen.

Det allra värsta var dock det faktum att de militära inte ville ge de sårade fångarna tillgång till samma vård som de egna. Oscars kunskaper i ryska, hans närhet till dem, fick manskapet tidvis i uppror. På vems sida stod han egentligen ... Och att det bland manskapet fanns sådana som tydligen sköt fångar då de sändes bakåt helt enkelt för att de inte gitte gå. De skylldes på att ”fången försökte rymma” men min far ansåg att så rädda som dessa fångar var, var det nog aldrig sant. Sådant samt den finska taktiken under framryckningen fick min far att helt förlora tilltron. Den finska taktiken var nämligen då att skicka fram infanteriet under pågående artilleribeskjutning, vilket ledde till att många gick under i egen eld, samtidigt som fienden givetvis var helt oförberedd. Hoppfull konstaterade jag en gång att de finska soldaterna väl var riktiga hjältar som aldrig skrek eller klagade då de blev sårade. Oscar såg bistert på mig och sade: ”De skrek på mamma ...”

* Självanalytisk kommentar:

Här får jag syn på en mindre trevlig sida hos mig själv. Den drabbar ofta barn som vårdats mer av andra än av föräldrarna, man riktar beviselsen mot dem som står lägre på rangskalan för att skydda föräldrarna ...

Mot slutet av sitt liv, när han vårdades på Terhohemmet i Helsingfors sade han att det hemskaste beslutet att fatta var det om en sårad skulle få plats i tältet, som var fullbelagt med andra sårade, eller om han måste vägras plats och visas ut i 30-gradig kyla i förvisningen om att frysa ihjäl. Uttrycket i ansiktet ...

Allt detta bar han på, och jag tror att om man upplever det hemska, ruskiga, kusligas plats i hans romaner bakom den skenbart idylliska skildringen av barnets sagovärld, måste vi vara beredda att se denna krigsskada hos honom. Givetvis bär alla finländare med sig element av detta, och för yngre generationer gäller det att förstå varför "näkeiniin" ersatt "hyvästi". Varför den finska tangons passion alltid är den övergivnes, bedragnes, lämnades, separationens exclamatio incessabilis ... Icke sentimentalitet utan realitet besjungen.

Så var Oscar alltid i grunden sysselsatt med en framgångsrik kamp för liv och ljus mot mörker, död

och lidande. Den förlorade barndomen, det illusoriska paradisiska som rämnar, utdrivningen ur det lyckliga tillståndet. Och strävan att återerövra livsglädjen och livshungern, hoppet och kärleken. När människorna svek fanns djuren till hands, de sjuka som behövde honom.

Hans psykiatriska gärning blev omstridd. De försök han gjorde att bota schizofrena med hjälp av Rosens besynnerliga teorier var någon gång något så när framgångsrika men ibland även katastrofala i slutändan. Och sällan svarade insatsen av tid, energi och offrat familjeliv mot vad som uppnåddes.

Som psykoterapeut och analytiker, utbildare och handledare i Therapiea kom han att betyda mycket för rörelsen och många. Ursprungligen var han med i föreningen för psykoanalysens främjande men kom

Oscar Parland fotograferad 1968.

i konflikten mellan freudianerna och existentialanalytikerna att ta de senares dvs., Martti Siiralas parti. Dock förblir skälen en aning dunkla. När jag skulle vidareutbilda mig sade han helt klart ifrån: ”Du skall gå till den psykoanalytiska föreningen. Du får där både en mycket bättre utbildning och egen analys ...” Men givetvis kan det hända att detta delvis berodde på att han inte ansåg att det vore lyckligt med far och son i samma förening. Jag tror att han insåg och ansåg att hans originalitet och person ständigt skulle komma i konflikt med en alltför stram ram och teoribildning och praxis. Hans arbetsmetod med patienter präglades ju av en rätt total brist på gränser, integritet och klarhet. När han började sina seanser med patienterna drog det alltid över, så att de sista kunde sitta och vänta inemot två timmar på sin tid i vår tambur. En del var ju dessutom familjebekanta, bjöds in på te under väntan m.m. Behandlingen var med andra ord rätt kaotisk. Och kunde präglas av rent farsartade former. Den första privatpatient han tog emot ute på Nickby var en äldre mycket förmögen dam som sökte hjälp för sin svåra snålhet och girighet. Givetvis kunde hon pga. sitt svåra symptom aldrig förmå sig att betala så behandlingen blev helt resultatlös.

Någon akademisk karriär gjorde Oscar aldrig. Jag tror att hans mångfaldiga och splittrande intressen gjorde att han helt enkelt ansåg att det hade inneburet en tvångströja han aldrig var villig att dra på sig. Samtidigt kan man säga att hans kunnande på ett flertal områden väl kunnat gälla för en lärostol om han bemödat sig att uppfylla formalia.

Inom Therapiea verkade han givetvis som lärare, handledare och terapeut. Han var uppskattad och omtyckt som inspirerande, ovanlig och originell. Men han gav sig inte in i teoribygge, lärostrider eller liknande. Jag tror att han såg svagheter både hos existentialanalytikerna och de som en aning pejorativt kallades ”ortodoxa”. Han insåg och ansåg att bland de renläriga passade han inte in, fållan var för trång, och inom Therapiea tror jag att han såg bristen i den yvighet och brist på stringens som han kunde känna igen i sig själv. Kravet på rätten till originalitet och genialitet överskuggade tanken på en vetenskaplig akademisk karriär.

Vi kan se detsamma i hans relation till musiken. Det originella systemet med egen harmonilära med bulladominanter m.m. som han och Ralf skapade under tonåren fullföljdes aldrig av formella studier i hantverket. Pianolektioner tog han hos den beryk-

tade "Aspelinskan" i Grankulla. Hon – en elev till geniet Liszt – hade blivit så fullkomligt nedsablad vid sin debut att hon aldrig mer uppträdde offentligt. Pip- och cigarrökande drog hon fram på köpingens stråk efterlämnande ett omisskännligt spår av tobak och kanske en något försummad hygien. Men hon var en god pedagog. Oscars pianospel var på en icke-professionell nivå, men han var en mycket god amatör, som gav sig på allt från Beethovens sonater till Liszts rapsodier. Bachs *Wohltemperiertes* skyggade han dock inför. Känsla och tanke stötte emot varandra här. Tyvärr var han inte heller kapabel att skriva ner sina kompositioner vilket lett till en nära nog total förlust av detta område. Mea culpa. Dock även. Bandinspelningar avmagnetiserades under omständigheter jag inte hade kontroll över.

Ännu vill jag foga till detta den väsentliga gärning Oscar gjorde för så många genom sin generösa förmåga att upptäcka, stödja och hjälpa fram olika personer vilkas begåvning han ofta uppfattade. De förekom och inlemdes i det stora umgänge av kända och etablerade författare, konstnärer, musiker och kulturpersonligheter som ofta vistades i vårt hem. Mer problematiskt blev det när och om något av dessa "genier in spe" så småningom visade sig vara galna, besynnerliga eller helt enkelt tråkiga i sin monomani. Då såg Oscar till att bli upptagen på annat håll medan Heidi fick överta platsen som välvillig och förstående supporter. Allt annat var för Oscar ursäktligt utom tråkighet. Och tråkigt var ju oftast det som inte på något sätt refererade eller kunde sättas i relation till honom själv.

Det öppnaste samtal vi någonsin hade var då han vid sin pensionering drabbades av tre slag, dels Heidis allvarliga hjärtattack som utlöste det andra hos honom, en blodpropp i hjärnan med en mindre förlamning i höger hand, samt den stora chocken över att det hedersdoktorat hans vänner och kollegor hade övertalat honom att vara med på att ansöka gick i stöpet, av vad jag antar var politiska orsaker. Hans skildring av inbördeskriget ansågs inte vara korrekt, som om han som barn hade delat de vuxnas uppfattningar och varit ansvarig för dem. Den som inte djupläst *Tjurens år* kanske inte upp-

fattar medkänslan med de upproriska, med Tjuren, grisen Jonas och de svultna mössen. Och om man inte förstår Oscars djupa kärlek till djuren, vilka han på sätt och vis älskade mer än människorna, märker man inte att metaforerna på intet sätt är nedsättande utan något motsatt.

Det var vid det samtalet Oscar fällde de tårar jag aldrig tidigare sett, inte ens senare vid min mors död, inte inför sin egen. Men då grät han. Han sade: "Jag är den eviga tvåan" (här syftade han givetvis på Henry), sedan: "När man är emigrant duger man aldrig helt som man är." Sedan kom bitterheten över att allt han planerat gått förlorat, nu hade livet kunnat börja, nu skulle han ha haft tid att skriva på heltid, nu skulle han ha sökt sig till Sibeliusakademien och studerat komposition, nu när han varken kunde skriva eller spela längre. Vi sökte upp ett rum på sjukhuset där det fanns ett piano. Jag fick honom att lugna sig något, och efter en stund satt han och spelade trevande och osäkert men dock. Han lyckades ju faktiskt återfå en stor del av sin förmåga och kunde även åter skriva med höger hand. Men detta berodde till stor del på en oerhört målmedveten, ja tidvis nära nog manisk träning, som var så ansträngande att han till följd av detta drabbades av angina pectoris.

Jag kan inte och vi kan inte annat än beundra hans vitalitet, kärlek till livet och hans mod att våga vara sig själv. De sista åren förgylldes även i hög grad av den viktiga roll semiotiken med dess seminarier i Imatra kom att spela både för honom själv och andra.

Jag vågar mig inte på att här räkna upp alla namn vilka borde omnämnas, därför att det lätt kan föra på villospår. Det var ett myller av stora gestalter både finlandssvenska, finska, svenska och internationella namn. Några finns kvar bland oss men de flesta har gått ur tiden. Nu är det dags att forska innan möjligheterna försvinner i vår digitala tid, innan alla minnen utplånats, arkiven försvunnit i pälssängars och accidentala programmerares gap och svävat bort i cyberrymdens ovissa och sköra vara av snärjande spindelväv ... ■

Oliver Parland är psykoanalytiker och essäist. Tillsammans med Monica Parland har han utgett två postuma böcker av Oscar Parland, Spegelgossen (2001) och Flanelkostym och farsans käpp (2003). Oliver Parland är bosatt i Gustavsberg, Sverige.

Om det där

Några reflexioner kring Oscar Parlands författarskap

På SLS seminarium om Oscar Parland den 20 april 2012 talade Per Stam om hur han våren 1993 träffade Oscar för att göra en intervju om brodern Henry Parlands författarskap. Mötet blev för Stam vägen till Oscar Parlands författarskap och inledningen till en inspirerande arbetsgemenskap och vänskap som varade fram till Oscars död 1997.

PER STAM

Jag kom till Oscar Parlands författarskap via en omväg. För exakt 19 år sedan träffade jag Oscar för första gången då han firade sin 81-årsdag i familjekretsen hemma på Munksnäsallén. Jag var i Helsingfors för att under några dagar intervjua honom om Henry Parlands författarskap och se på originalmanuskriptet till broderns roman *Sönder*. Det blev intensiva dagar. Jag har en bandinspelning från den första samtalsdagen den 21 april 1993 – inspelningen är lika lång som en ordinär arbetsdag. Därefter tog kassetterna slut. Samtalet fortsatte in på natten.

Under de närmaste åren tillbringade jag veckor och månader hemma hos Oscar där Henrys kvarlätenhet och ett stort manuskript med renskrivna brev mellan Henry och hans närmaste förvarades. Jag satt i arbetsrummet och betade av dokument för dokument (manuskript och brev), medan Oscar pysslade med sitt. Vi drack kaffe i vardagsrummet och talade om problem, personer och händelser som aktualiserades i de dokument jag gick igenom. En sommar kom Oscar, med halmhatt och käpp, med tåget från Oliver's hem i södra Stockholm till mitt hem i Uppsala. Mina katter var särskilt intresserade av Oscars skägg. Så här efteråt minns jag det som att vår tid tillsammans och vår vänskap varade i mer än fyra år.

Jag hade de där dagarna i april 1993 redan läst essäsamlingen *Kunskap och inlevelse* (1991) som var en av inspirationskällorna till det avhandlingsarbete jag just inlett. Men jag hade inte läst Oscars egna romaner, vilket jag snart skulle komma att göra. Mina exemplar av *Den förtrollade vägen* (1953) och *Tjurens år* (1962) är signerade och daterade 20–22 april 1993. Jag köpte snart också *Förvandlingar* (1945). Och jag läste. Jag fascinerades omedelbart av böckerna om Riki men jag måste erkänna att jag aldrig på samma sätt fångades av *Förvandlingar*.

Det är ett koncentrerat författarskap, till vilket vi bör räkna också översättningen av Jurij Oljesjas *Avund* (påbörjad på 1930-talet, utgiven 1961), *Kunskap och inlevelse* samt redaktörskapet av tre samlingsvolymerna med Henry Parlands poesi och prosa (1964–70). Postumt har två skönlitterära böcker utgivits av Monica Parland och Oliver Parland, *Spegelgossen* (2001) och *Flanellkostym och farsans käpp* (2003).

Från *Förvandlingar* till *Spegelgossen*

Det var ett författarskap med ett inbyggt motstånd. Oscar skrev och skrev, men hade svårt att besluta sig för att slutföra arbetena och att publicera dem. Detta hade säkerligen många orsaker: perfektionism, noggrannhet, villrådighet, etcetera. Men också det enkla faktum att Oscars yrke, som psykiater och överläkare, inte medgav att han fördjupade sig i skrivandet månad efter månad. Man kan också lägga en ekonomisk synvinkel på det – hans huvudsakliga inkomster kom aldrig från författarskapet, och därför fanns aldrig ett pekuniärt incitament till att publicera sig.

Den första romanen *Förvandlingar* är enligt Oscars föredrag ”Hur mina böcker kommit till” (1968, omtryckt i *Kunskap och inlevelse*) endast en fjärdedel av ett stort manuskript med arbetstitlarna *Prisma* och *Kanon*. Enligt uppgift tvingades eller övertalades författaren av sin hustru Heidi att utge romanen i någon form, vilket ledde till det radikala beslutet att amputera tre fjärdedelar av texten.

” Skapande konstnärlig verksamhet är något allmänmänskligt, vilket redan våra drömmar är ett bevis på.”

(Oscar Parland i *Kunskap och inlevelse*, 1991)

Den tredje romanen *Tjurens år* torde ha haft en liknande publiceringshistoria. Under en av mina genomgångar av brevmaterial i Oscars hem stötte jag på ett kontrakt, upprättat omkring 1960 av barnen Oliver och Nina, med innebörden att om pappa Oscar inte förde romanen till trycket innan ett visst datum hade Nina och Oliver fria händer att göra det i stället. Kontraktet – hotet – tycks ha haft avsedd verkan.

Efter *Tjurens år* fullbordade Oscar de tre antologierna med Henrys samlade arbeten och förberedde, tillsammans med Heidi, ett collage av brev mellan Henry, föräldrarna, Gunnar Björling, Sven Grönvall, Rabbe Enckell med flera. Brev översattes, renskrevs och kommenterades. Detta stora arbete är ännu till största delen opublicerat, men har ändå haft inverkan på forskningen kring Henry Parland. Både jag själv och andra – bland annat Agneta Rahikainen under arbetet med *Jag är ju utlämning vart jag än kommer. En bok om Henry Parland* (2009) – har använt sig av det. Om en vetenskaplig brevtutgåva förverkligas är en god grund lagd sedan 1960-talet.

Men den redan på 1960-talet författade tredje delen av Riki-trilogin färdigställdes inte. Det var en stor litterär upplevelse när Oscar, medan han vistades på ett sjukhem omkring 1995–96, plockade fram det ännu inte slutförda manuskriptet till den tredje romanen om Riki och läste för mig:

Jag ser iskällarens sluttande pärttak, där jag en gång satt uppkruken på takåsen bredvid Bernt.

– Flickor har ingenting mellan benen, sade han och smålog överlägset. – Bara ett hål. De kissar genom det där hålet. Men du måste hålla tyst med det. Mamma och Mormor skulle bli hemskt ledsna om de fick reda på att jag talat om det för dig.

Den gången tänkte jag för mig själv att Bernt bara hittade på det där för att få skratta åt mig efteråt. Hur skulle någonting sådant kunna vara möjligt? De Stora visste bättre och hade aldrig nämnt om något sådant, dessutom var det fullt och förbjudet att hitta på och prata som Bernt. Nu ser jag att det är De Stora som lurat mig och att jag kommit att på något oändligt viktigt, fått reda på en av deras bäst bevakade hemligheter.

Den får varken omtalas eller avbildas. Den skall döljas under klädesplagg, fikonalöv eller virvlande lakanssnibbar, som på planscherna i Mormors Bibel. Då kan man låtsas att hemligheten överhuvudtaget inte existerar. Därför har inte heller dockor någonting mellan benen. Men människorna och djuren är skapade av Gud och ser annorlunda ut. Ibland tycker man att han med flit skapat dem så att de måste skämmas över sig själva. Det där, att flickor undertill påminner om dockor beror inte alls på att de skulle vara bättre och renare än pojkar och mindre lika djur. Nu kommer jag ihåg att jag sett det där baktill under svansen på kor och på en del hästar. Alla djur kissar inte med nippen. Somliga hästar stannar med skrevande bakben och upplyft svans och låter en väldig stråle forsa fram där bak. Det händer oväntat, som när en hemlig källa öppnar sig i en bergvägg.

Riki är – som den vuxne Oscar var – öppen för världen och utan blygsel. I romanerna gestaltas tillvaron konsekvent nyfiket undersökande, lekande och lustfyllt ur barnets perspektiv, där inget är för litet eller obetydligt, inget är för högt eller stort, där allt är omedelbart och ofta hämningslöst. Fantasier och drömmar är lika verkliga som något annat. Och barnets även grymma reaktioner skildras utan förvåning eller avståndstagande. Det är modiga skildringar som inte bugar för varken Gud, djävulen eller mormor. Mäktigast i Rikis värld är länge mormor.

Den äldre brodern Bernt vet mer än Riki, men är inte alltid pålitlig i vad han berättar. Det jag inte gillade i de annars goda filmatiseringarna av

Den förtrollade vägen och *Tjurens år* var att Bernt där helt förlorade sin lurighet, sina tricksteregenskaper och blev en vanlig pojke. Jag som så många andra förknippar Bernt med Henry Parland, med dennes alla egenheter.

Oscar menade att denna tredje, ännu opublicerade del hade vissa brister. Det saknades en titel och några sammanbindande partier som han nu arbetade med. Jag förstod inte – det här var ju storartat, spännande, tankeväckande, roligt och framför allt alls inte ofärdigt. Jag föreslog att boken kunde heta ”Om det där”, som en blinkning till Majakovskij hos vilken ’det där’ är kärleken, men att det här kunde stå för upptäckten av könsskillnaderna och sexualiteten. Oscar var inte så imponerad. Nu tycker jag att *Spegelgossen*, den titel som boken senare publicerats under, är alldeles utmärkt.

Författarskapet som helhet

Om Oscar Parlands författarskap skall ses som en helhet – det var nog också hans åsikt – kan man betrakta *Förvandlingar* och den postuma pendangen *Flanellkostym och farsans käpp* som en ung författares brottnings med stoffet, och barndomstrilogin som den mogna författarens mästarprov. Utgångspunkter för trilogin var bland annat naturfolkens diktning (i översättning), Thomas Mann och André Gide, enligt ”Hur mina böcker kommit till”. Men sannolikt finns där framför allt Oscars egna insikter, förvärvade i liv, utbildning och praktik.

Han omtalar i föredraget att han i böckerna ville berätta ”hur själen vaknar och hur människosläkets urgamla föreställningar och fantasibilder lever upp inom varje enskild individ”. Detta är stora ord – förordet till *Den förtrollade vägen* inleds: ”Sjärens ursprung är mytiskt” – men i romanerna finns inget storvulet eller högtidligt, utan allt är i bästa mening barnsligt och nära – mänskligt helt enkelt. Oscar beskriver det som att han ”hoppades kunna visa allt i ett slags dubbelexponering, där brytningen mellan barnets spontana och ogrumlade föreställningar och de vuxnas skenbara allvetande gav tillfälle till humoristiska poänger”. Detta klassiska exempel på ett främmandegörande grepp räcker långt. Kanske borde ändå detta och andra motiveringar och inspirationer lämnas åt sitt öde.

”Allt det jag har skrivit är egentligen bara fragment av en helhet som omfattar mitt liv och jag skulle kunna kalla denna roman ’Varat’. Den växer och förgrenar sig som en sjöstjärna”, heter det vidare i föredraget. Om författarskapets helhet (vilken vi ald-

rig kommer att kunna läsa) skall benämnas med Oscars arbetsnamn, ”Varat” eller ”Själen”, tror jag att vi, liksom Oscar själv, förlyfter oss. Jag respekterar hans idéer och hans stora plan. Den var nog för honom en nödvändig byggnadsställning, men som läsare bortser jag hellre från den. Kalla helheten något annat, ”Rikis värld” eller något liknande – kanske ”Om det där”, men läs texterna som koncentrerade enskilda konstverk, utan annan bakomliggande, högre mening.

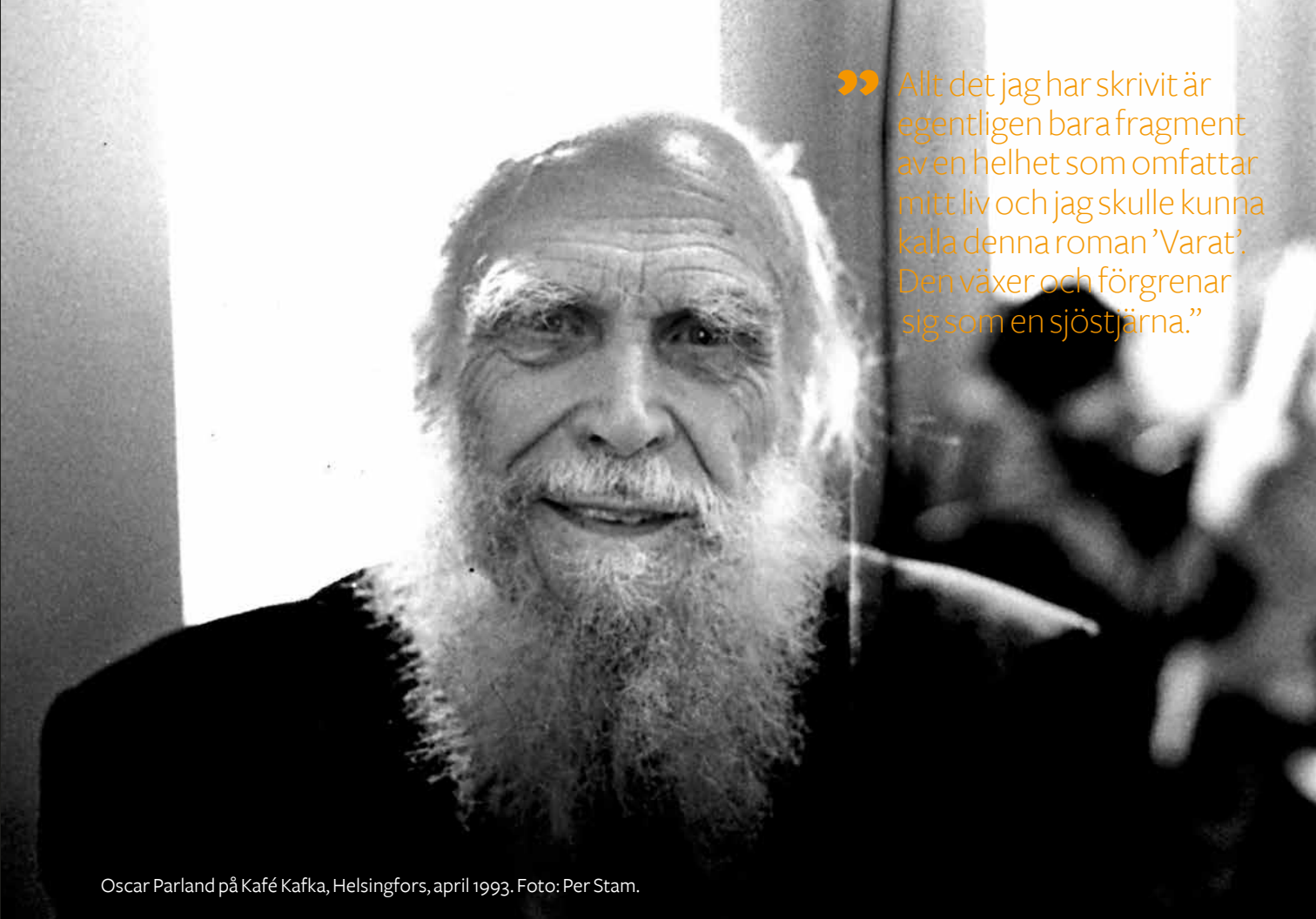
Det fanns i Oscars muntliga berättande en sorts inbyggd meanderslinga, ämnet tog en oväntad riktning som i sin tur gjorde en avstickare, som i sin tur ... Men till sist bands det hela ihop och lyssnaren hade fått en oväntad, bredare inblick i det som behandlats. Detta var den åttaårige berättaren som jag lärde känna. Kanske fungerade hans skrivande på ett liknande sätt? Beskrivningarna av skapandet tyder på det – icke linjärt berättande, prismatisk eller polyfon struktur, olika valmöjligheter och avvägningar. Ett svårbearbetat och svåröverskådligt material. Som livet självt. Kanske hade Oscars författarskap vunnit på ett bejakande av detta kaos. Nu tycks den inneboende konflikten mellan stor plan, synbarlig planlöshet och höga ambitioner ha lett till ett sparsmakat men högklassigt författarskap. Oscar formulerade det själv så här:

Den litterärt ambitiösa attityden verkar fortfarande hämmande på mig. Jag kommer ingen vart med mitt skrivande och får lov att kassera det mesta av det jag åstadkommit. (...) För att åstadkomma något av värde måste jag skjuta alla tankar på förläggare, kritiker och läsare åt sidan och skriva så att säga på lek.

Leken är grundförutsättningen också för Rikis värld. Leken, nyfikenheten – och fruktan. Om jag lyckas bära det med mig när jag läser om *Förvandlingar* och *Flanellkostym* kanske även de öppnar sig för mig.

Slutord

Avslutningsvis en kontrafaktisk reflexion. Vad hade hänt om Oscar Parland hade valt att efter framgången med debutromanen *Förvandlingar* ge litteraturen all sin tid och blivit yrkesförfattare? Kanske hade han först utvecklat stoffet i *Kanon* eller *Prisma*, för att sedan komma igång med böckerna om Riki, vilka välförtjänt blev storsäljare, översattes till flera europeiska språk och filmades. Den strategiska marknadsförfattaren Oscar Percival Parland kom efterhand att uppfylla sin månghövdade pu-

Oscar Parland på Kafé Kafka, Helsingfors, april 1993. Foto: Per Stam.

” Allt det jag har skrivit är egentligen bara fragment av en helhet som omfattar mitt liv och jag skulle kunna kalla denna roman 'Varat'. Den växer och förgrenar sig som en sjöstjärna.”

bliks förväntningar på ett familjeepos, berättat ur Rikis synvinkel. År lades till år. Riki fick i romanerna upptäcka kärleken, musiken, litteraturen. Ungdomsboken om den äldre brodern Bernts tågfantasier blev en spin-off-succé, illustrerad av författaren själv. Men Riki blev efterhand en aning beräknande, den barnsliga charmen mattades. Efter den trettonde delen av Riki-sagan (1967), som band samman familjens första tid i Helsingfors med ungdomsskildringarna i *Flanellkostym*, skrev en kritiker att det nu var dags att ge sig fantasin i våld och att frigöra sig från familjehistorien. Detta orättvisa omdöme tog den uppburne författaren hårt – förstod man inte att allt detta var berättelser byggda av fantasin? Han tillbringade fyra år – en oerhört lång tid för att vara OPP – med att skapa en helt fiktiv hjältinginna, Niki. Den nya romanen utspelades i samtiden. Niki och hennes vän Bella upptäcker naturen, djuren, världen. Detta var också ett tillfälle för OPP att ambitiöst sätta sig in i och försöka gestalta flickors psykologi. Ty-

vär misslyckades romanen om Niki totalt och OPP återupptog sin specialistläkarutbildning.

En sådan alternativ historia hade knappast någon förespråkat. De romaner vi har är fantastiska och vi skall glädjas åt dem. Den helhet som var Oscars liv kan inte speglas i konsten, men skärvor och prismor av detta liv finns nedlagt i de skönlitterära verken. Och det är gott nog så. Den alternative Oscar, yrkesförfattaren, hade knappast heller givit sig tid att samla, kommentera och utge Henry Parlands författarskap. Jag föredrar även ur det perspektivet den författare och människa Oscar Parland som vi lärt känna. ■

*Per Stam är docent i litteraturvetenskap. Han disputerade 1998 på en avhandling om Henry Parlands *Sönder* och gav 2005 ut en textkritisk utgåva av *Sönder* (båda böckerna utgavs av SLS). Stam är sedan 2009 huvudredaktör för utgivningen av August Strindbergs *Samlade Verk* vid Stockholms universitet.*

OSCAR PARLAND 100 ÅR

Riki och djuren

Oscar Parlands barndomstrilogi Den förtrollade vägen (1953), Tjurens år (1962) och Spegelgossen (2001) är inte endast en njutbar läsupplevelse. Den ger oss också insyn i ett barns verklighet, eftersom den är berättad ur pojken Rikis perspektiv. Barn ser ofta saker och ting på ett annorlunda sätt än vuxna och synen på djuren är ett bra exempel på detta.

JANNE NYSTRÖM

Det finns en ovanligt rik djurvärld i Parlands trilogi – enbart i de två första böckerna har Kristina Björklund, författare till doktorsavhandlingen *Riki och den förtrollade vägen* (1982), räknat till 72 olika djurarter. Djuren tycks också ha en viktig betydelse för huvudpersonen Riki. Han upplever till och med att han står närmare dem än de vuxna:

Det är djur jag älskar, djur som älskar mig. Det är djuren som talar med mig och håller mig sällskap. De tänker samma tankar som jag, de gläds och sörjer över detsamma. Deras närhet uppväcker en känsla av välbehag och trygghet som man endast erfår i besläktade varelsers sällskap. (Den förtrollade vägen, s. 16.)

Å andra sidan är Rikis uppfattning av djuren inte helt konsekvent böckerna igenom, för senare, t.ex. i *Spegelgossen* är synen en annan. Här gör Riki stor skillnad mellan sig själv, som människa, och djuren: ”Vi är eviga men djuren är själlösa kräk. Det värsta en människa kan göra är att bära sig åt som ett djur”, heter det då.

Vissa djur får mera utrymme än andra i trilogin. Så kännetecknas till exempel hela romanen *Tjurens år* av tjuren, som Riki ser som en inkarnation av avguden Baal. Tjuren ses som en överhängande fara och som den religiösa mormoderns gamla ärkefiende. Även om tjuren slaktas i slutet av boken,

finns den kvar som en skugga i *Spegelgossen*. Riki blir exempelvis skrämmd av tjuren då han besöker ladugården, även om han egentligen vet att den är död. Det är som om dess ande levde kvar. Till och med det sega köttet som bjuds vid Bebins dop misstänks komma från tjuren och då viskar storebrodern Bernt: ”Tänk vad han nu måtte vara ilsken när vi sitter och äter upp honom.”

Baaltjuren ersätts av en vit tjur, Valpas. Han är i mycket sin fars motsats och sägs vara ”from som ett lamm”. Det är dock oklart om han verkligen är god och hur mycket som är skådespeleri. Enligt Rikis uppfattning är Valpas egentligen den gammaltestamentliga guldkalven och därmed också Guds fiende.

Grisen Jonas förekommer också som levande varelse endast i *Tjurens år*, men han nämns också i *Spegelgossen*. Andra viktiga djur är bland annat Eldfågeln i *Den förtrollade vägen* och hästarna Veikko och Kaima som figurerar i trilogins avslutande del.

Djuren som individer

I regel beskrivs djur, med undantag av sällskapsdjur, sällan som individer. Två professorer i sociologi, Arnold Arluke och Clinton Sanders, har skrivit om skillnaden i hur sällskapshundar och tävlingshundar behandlas. Fastän det är fråga om samma ras, undviker man personlig kontakt med tävlingshundar. Det är alltså inte på basis av ras som djur behandlas olika,

Oscar Parland var en skicklig tecknare redan som barn och tecknade gärna djur. I hans arkiv finns flera häften med fantasidjur från mitten av 1920-talet.

utan mot bakgrund av hur vi uppfattar dem. Tävlingshundarna uppfattas helt enkelt inte som sällskapsdjur, även om de är av samma ras som sällskapshundar.

Detta gäller kanske speciellt då man talar om köttätande. Det är vanligt att inte tala direkt om själva djuret, utan genom omskrivningar, t.ex. genom att säga att man rensar beståndet av en viss art eller genom att tala om köttproduktion. På detta sätt osynliggörs själva djuren då det talas om köttätande, de blir en saknad benämning, för att citera den feministiska teoretikern Carol Adams. Hon skriver bland annat att "[d]jur görs väsenslösa inte bara av teknologi, utan av harmlösa fraser så som 'livsmedelsproducerande enhet', 'proteinskördare', 'konverteringsmaskin', 'skörd', och 'biomaskiner'."

Parland går dock här, som i mycket annat, mot strömmen. Få böcker beskriver djuren som individer i samma grad som hans trilogi. Den är ju berättad ur Rikis synvinkel och barnperspektivet möjliggör en helt annan syn på djuren än de vuxna har. Grisen Jonas är ett talande exempel. Precis som de flesta andra djuren, omtalas grisen som "han", i stället för det vanligare "den". Grisen beskrivs från första början i ordalag som närmast för tankarna till en hund och Riki tycks se Jonas mest som ett sällskapsdjur eller en lekkamrat. De vuxna tycker dock inte om att pojken leker med grisen.

Grisen Jonas slaktas i slutet av *Tjurens år*. Även då är beskrivningarna långt ifrån det Adams skriver om. Medan grisen ännu lever tänker sig Riki hur det skulle vara att äta upp honom: "Jonas har egentligen alltid sett så söt och aptitlig ut att man fått lust att äta upp honom." Då det sist och slutligen tillreds blodplättar av grisens blod blir det också klart vad det är fråga om: "Där inne skvalpar Jonas blod", står det om smetskålen.

Gott och ont ur djurvärlden

Flera av djuren framställs i positivt ljus, precis som då det gäller grisen Jonas. Eldfågeln är ett av de vux-

na påhittat sagoväsen, som i Rikis fantasi blandas ihop med en påfågel. Hästarna Veikko och Kaima är ett par unghästar som Riki och brodern Bernt brukar skrämra för att ha skoj. Trots detta tycker de om hästarna och fantiserar om att det är deras egna hästar. Den tidigare nämnda Baaltjuren är ett undantag, men det finns även andra djur som beskrivs som onda, såsom till exempel vargen.

Dessutom används karaktärsdrag från djurvärlden ofta för att beskriva något negativt – sådant som är skrämmande eller ont. Onkeln Heinz, som är delvis förlamad och därför uppfattas som skrämmande, hör till denna kategori, tillsammans med de röda under inbördeskriget. Inom endast ett par sidor i *Tjurens år* står det om Onkel Heinz att han har "hovlika kängor", att hans näsa liknar en örnnäbb, att han skrockar "som en kalkontupp", att han ger ifrån sig ett ljud som påminner om ett hundskall, att hans mungipa liknar en hästs, att han låter som en ilsken elefant då han snyter sig, att han påminner om ett vilddjur, att hans skratt påminner om en orm, att han har tänder som en råtta och att hans tunga liknar en kakadus tunga. Det står också att han bräkte, råmade, gläfs-te, grymtade och gol – alla djuriska läten. Dessutom inbillar sig Riki att Heinz har vingar under kappan.

På andra ställen i Parlands trilogi används djurbeskrivningar av en annan art, som rådjur och fjärlar, för att beskriva vackra saker.

Avslutningsvis kan man konstatera att djurens olika betydelser för trilogin är otaliga. Många av djuren fungerar närmast som karaktärer istället för statister, så att säga. De realistiska beskrivningarna blandas med pojkfantasier och ger dem ett djup som man sällan finner hos andra författare. Sätillvida kan de rentav bli av större vikt än flera av de mänskliga personer vi möter i böckernas värld. ■

Hum. kand. Janne Nyström studerar nordisk litteratur vid Helsingfors universitet. Han arbetar på en pro gradu-avhandling om djuren i Oscar Parlands barndomstrilogi.

Österbottens traditionsarkiv

På Handelsplanaden 23 i Vasa förvaras 275 samlingar och arkiv som berättar om lokalhistoria och folkkultur i svenska Österbotten. I år har det gått trettio år sedan arbetet med att bilda ett traditionsarkiv för Österbotten inleddes.

KATJA HELLMAN OCH META SAHLSTRÖM

Dokumenterat kaffe- och våffelkalas i Sydösterbotten ca 1920. Foto: Viktor Nylund, Dagsmark.

Ar 1982 inleddes arkivverksamhet i Vasa för att samla in och bevara kulturhistoriskt värdefulla samlingar och material som fanns utspridda i regionen. Verksamheten initierades av lokala politiska krafter och kanaliserades via Svenska Österbottens landskapsförbund, som ställde utrymmen till förfogande i det nybyggda Kulturhuset på Handelsplanaden 23. Projektet inleddes den 1 september 1982 och gick till en början under benämningen ”Insamling av traditionsmaterial i Österbotten”. Insamlingen finansierades med särskilda medel som ansöktes från stiftelser och fonder och genom anslag från den svenska riksdagsgruppen. Som insamlare valdes Meta Sahlström, anställd vid Österbottens museum. Under de trettio år som har gått har verksamheten blivit känd som Österbottens traditionsarkiv, senare en del av Svenska litteratursällskapets arkiv.

Under de första åren var traditionsarkivet en fristående lokal institution, som från 1985 blev en avdelning inom Folkkultursarkivet. Sedan 2008 är Österbottens traditionsarkiv en av de fem enheterna inom SLS arkiv, med det österbottniska kulturarvet som första prioritet och specialområde. Traditionsarkivet kom till för att man ville skapa förutsättningar för att bevara värdefulla dokument och minnen om svenskösterbottningarnas liv och lokalhistoria inom regionen. Verksamheten planerades som stöd och komplement till den insamling och arkivverksamhet som bedrevs i södra Finland. Den stödde också den aktiva hembygdsforskning som fanns i regionen och som fortfarande är betydande. En utgångspunkt var att arkivet skulle samla in material i Österbotten och bistå forskare och den intresserade allmänheten med råd och upplysningar om folkkulturens materiella och andliga aspekter.

Det första insamlingsprojektet ”Barnarbete vid österbottniska industrier” koncentrerades till Kronvik sågverk utanför Vasa. Det finansiella stödet räckte till lön för 2,5 månader, varefter nya ansökningar riktades åt olika håll. År 1983 tillsattes en projektkommitté bestående av representanter för litteratursällskapet, etnologiska institutionen vid Åbo Akademi och museiväsendet för att leda den fortsatta verksamheten. Arbetet utökades med dokumentation av stadstraditioner, arkivering, kundbetjäning, rådgivning, föredragsturnéer och kartläggning av österbottnisk hembygdsforskning. Verksamheten fortsatte med hopsamlade medel fram till 1985, då litteratursällskapet såg det möjligt att införliva tra-

ditionsarkivet i Folkkultursarkivet under förutsättning att statsmedel för finansieringen kunde erhållas, vilket även skedde. År 1988 inrättades en tjänst och Carsten Bregenhøj anställdes som arkivarie. Meta Sahlström fortsatte som amanuens. I slutet av 1990-talet blev det möjligt att anställa ett arkivbiträde på projektbasis. Kännetecknande för verksamheten var ”en dynamisk och exemplarisk framåtanda”, för att citera litteratursällskapets dåvarande ordförande Håkan Andersson.

Omfattande insamlingar gjordes för att ta tillvara äldre generationers minnen och för att dokumentera kulturella fenomen som till exempel maskerings seder i Österbotten och ungdomars interrailresor. De speciella maskeringssederna och fest seder som Lillvarvet och Storvarvet i Björkö presenterades i filminspelningar som distribuerades till skolor i hela landet. Under de första trettio åren har arkivets samlingar också vuxit genom omfattande materialdonationer från privatpersoner och föreningar med anknytning till Österbotten. I dag räknas samlingarna och arkiven till 270 hyllmeter handskrifter, 525 inspelade intervjuer, 270 filmer och över 200 000 fotografier. De största och mest välkända samlingarna är Vöråfotografen Erik Häggglunds arkiv med ca 40 000 glasnegativ och pressfotografen Rafael Olins arkiv med över 100 000 negativ från 1960-talets Österbotten. Samlingarna innehåller också äldre och yngre uppteckningar av folkseder och traditioner, privatpersoners, släkters och föreningars arkiv. Bland det

Traditionsarkivets logo, en folklig labyrint, rullar vidare. Julkort från ÖTA 2003 efter ett danskt kort.

material som erbjuds som donationer i dag finns ofta äldre fotografier och negativsamlingar, brev och personarkiv som har bevarats inom familjer i Österbotten eller runtom i landet. Parallellt med donationerna av äldre material dokumenterar arkivet den österbottniska vardagen genom olika specialprojekt.

Österbottens traditionsarkiv har ända sedan starten backats upp av lokala krafter som visat ett stort intresse för verksamheten. Ett gott samarbete med andra institutioner etablerades i ett tidigt skede, vilket ledde till att arkivet blev en regional resurs att räkna med. Tätt samarbete och nära kontakter med de övriga arkiven inom SLS, med andra institutioner och arkiv i Österbotten och med andra traditionsarkiv i Norden är viktigt för arkivets fortsatta utveckling. I dag finns många välordnade lokalhistoriska arkiv i Österbotten. Man vill gärna samla och bevara sitt material lokalt för egen byaforskning och egna publikationer. För dem som saknar ett lokalt arkiv där värdefullt material kan förvaras, kan Österbottens traditionsarkiv vara en möjlig lösning. Vid traditionsarkivet finns ett säkert arkivutrymme, forskarutrymmen, ett referensbibliotek och regelbunden kundtjänst med möjlighet till vägledning av kunnig personal. En utgångspunkt i verksamheten är att det som samlas in och tas emot ska göras tillgängligt för forskare och allmänhet. Vid traditions-

arkivet finns i dag tre fast anställda: förste arkivarie Katja Hellman, arkivarie Meta Sahlström och arkivsekreterare Monica West.

Låg tröskel och personlig kontakt har alltid varit viktiga ledord vid traditionsarkivet. Genom åren har många personliga och långvariga relationer etablerats. Att nå nya målgrupper och att hitta nya sätt att uppfylla arkivets uppgifter är också viktigt och arkivet jobbar ständigt för att göra verksamheten och samlingarna kända för allmänheten. De senaste åren har präglats av digitalisering för att göra tidigare svåråtkomligt material som äldre fotonegativ, inspelningar och filmer mera lättillgängligt och för att säkra att ömtåliga material bevaras i digital form. Den stora satsningen på digitalisering följs av ett långsiktigt arbete att beskriva materialet. Med tanke på detta identifieras en del av de digitaliserade fotografierna ur arkivets samlingar i samarbete med besökare och användare. Nya satsningar planeras för att använda nätet och webb Gallerier som verktyg för att be omvärlden om hjälp med identifiering och beskrivningar. Den värdefulla kunskap som arkivet kan få genom allmänhetens bidrag kompletterar och berikar samlingarna och är samtidigt en viktig del av arkivets dokumentation. ■

Katja Hellman är förste arkivarie och Meta Sahlström är arkivarie vid Österbottens traditionsarkiv

Närhistorien intresserar och engagerar. Genom samarbete med allmänheten samlas minnen och uppgifter in till arkivet. Bildvisning på Vasa Arbis 2012. Foto: Katja Hellman.

Vasa förr och nu

www.sls.fi/olin

– en webbutställning som väcker minnen och tankar

I april 2012 öppnades webbutställningen *Vasa förr och nu* på SLS webbplats. I utställningen visas fotografier ur pressfotografen Rafael Olin's stora negativsamling vid Österbottens traditionsarkiv och bilder av samma motiv tagna av bildbehandlare Kai Martonen 2009–2012. Fotografierna visar hur stadsbilden har förändrats under 50 år. Många bildpar exemplifierar hur den äldre bebyggelsen gav vika för nybyggen redan på 1960-talet, i andra fall hör den nyare bebyggelsen till 1980-talets senmoderna utveckling. Utställningen har väckt stort intresse och många har tagit kontakt med traditionsarkivet för att berätta om de miljöer och byggnader som inte längre finns. Bilderna väcker minnen hos betraktarna och arkivet tar gärna emot både personliga anekdoter och detaljerade uppgifter om byggnader och kvarter.

Minns du hur det var?

På adressen Vasaesplanaden 20 nära Vasa torg låg den Kumlinska gården.

År 1970 fanns företagen Westerlunds musikaffär, Sähkö ja Kamera Oy, handarbetsaffären Elli Pietilä, Vivans kemikaliehandel, beklädnadsaffär Kansa och Kangas-Neule i huset.

Foto: Rafael Olin

På 2010-talet ses en blandning av lokala och globala influenser i gatubilden.

I gatuplanet av kontorsbyggnaden hittar man asiatiskt kök, en grillkiosk, ekologiska produkter, en lokal hemslöjdsaffär och en internationell snabbmatsrestaurang.

Foto: Kai Martonen

KRIGSBARNSMINNEN

Traditionsinsamling på nytt sätt

Kursen Krigsbarnsminnen, ett samarbete mellan den lokala krigsbarnsföreningen, Vasa Arbis och Österbottens traditionsarkiv, avslutades i november med utgivningen av boken Från krig till trygghet. Våra krigsbarn berättar. Förutom boken har kursen också resulterat i en utställning och dessutom har kursdeltagarna medverkat i ett europeiskt samarbetsprojekt.

META SAHLSTRÖM

Aren 2010–2012 deltog medlemmar i föreningen Waasan läänin sotalapset – Wasa läns krigsbarn i kursen Krigsbarnsminnen vid Vasa Arbis (Vasa arbetarinstitut). Initiativet till kursen togs av en grupp f.d. krigsbarn, som var intresserade av att få hjälp med att delge varandra och allmänheten sina upplevelser som krigsbarn under åren 1939–1945. Ett uttalat önskemål inom gruppen var också att på något sätt kunna föra vetskapen om barnförflyttningarna vidare till yngre generationer, som personligen inte har upplevt krigsåren och kanske inte har kommit i kontakt med den delen av vår närhistoria.

Under det senaste årtiondet har diskussionen om krigsbarn periodvis varit mycket livlig i Finland och Sverige och det har producerats filmer, skrivits böcker och gjorts reportage för olika medier. I den debatten har utgångspunkten ofta varit inställd på frågan huruvida det var rätt eller fel att genomföra förflyttningarna och om det skulle ha varit tänkbart att välja alternativa tillvägagångssätt för att försätta barnen i trygghet.

Förflyttningarna har analyserats, inte minst i form av inlägg i öppna diskussioner i olika specialtidsskrifter och samtalsgrupper på nätet. Av diskussionerna framgår tydligt att den samtida åsikten gällande förflyttningarna var att de genomfördes av befolkningspolitiska orsaker, man ville helt enkelt

trygga de krigsdrabbade barnens liv och hälsa. Man trodde, vilket också framgår av kursdeltagarnas berättelser, att förflyttningarna skulle vara kortvariga och bortavaron från hemmet inte skulle vara längre än tre till sex månader. Verkligheten kom dock att se annorlunda ut, en del barn var borta hemifrån några månader, de flesta några år och en del, närmare 15 000 barn återvände aldrig till Finland. Initiativet till förflyttningarna kom från Sverige och genomfördes som hjälpverksamhet på frivillig bas. Det totala antalet barn som överfördes för längre eller kortare tid till våra nordiska grannländer uppskattas till närmare 80 000.

Insamling för framtida forskning

Det primära för deltagarna i kursen Krigsbarnsminnen har varit att lyfta fram krigsbarnens minnen och berättelser som plattform för en vidare individuell utveckling. Frågeställningar som hur tiden som krigsbarn har påverkat deras framtida utveckling och liv har bildat stommen i kursverksamheten. Eller för att låna en deltagares ord:

Vi krigsbarn vet att det är många av oss som fortfarande går omkring och grubblar på den här tiden och på det vi har varit med om. Även om det har gått över 70 år sedan krigsbarnsförsändelserna till våra västra grannländer inleddes, lever minnena kvar som om det

hänt i går. Det finns sådana som inte minns någonting alls och sådana som automatiskt kryper ihop då ett flygplan närmar sig eller det firas med fyrverkerier.

Kursdeltagarna har träffats fyra timmar per månad under ledning av Meta Sahlström, arkivarie vid Österbottens traditionsarkiv. Under kursens gång togs ett gemensamt beslut att samla in och arkivera krigsbarnsminnen för framtida forskning i litteratursällskapet's samlingar vid Österbottens traditionsarkiv.

Europeiskt samarbete och utgivning av bok

Kursdeltagarnas önskemål att kunna nå ut till allmänheten med sina minnen visade sig uppfyllas på ett oväntat sätt. Vasa Arbis deltog 2010–2012 i ett europeiskt Grundtvig-projekt kallat Me(u)mories, med avsikt att aktivera seniorer och deras dokumentation av minnen. Kursen Krigsbarnsminnen valdes att representera Finland, vilket medförde en tidsbunden agenda och framtagande av presentationsmaterial på

engelska för de övriga åtta deltagarländerna. Det ledde också till att kursdeltagarna fick möjlighet att på plats presentera sina krigsbarnsminnen för en större publik i Grekland, Frankrike och Bulgarien. Materialet framfördes som en Powerpoint-presentation och blev mycket uppskattat och omskrivet i den lokala pressen på de olika orterna. Föreningen Waasan läänin sotalapset – Wasa läns krigsbarn stod även som värd för det avslutande europeiska mötet i Vasa i juni 2012.

På Svenska dagen, den 6 november 2012, utkom boken *Från krig till trygghet. Våra krigsbarn berättar*. Den är också en produkt av kursen Krigsbarnsminnen och innehåller personliga berättelser om upplevelser av krigsbarnstider i Sverige och Danmark 1939–1945, skrivna av 26 f.d. krigsbarn.

Det finns säkert orsak att återkomma till det material som har insamlats inom detta samarbetsprojekt mellan krigsbarnsföreningen, Vasa Arbis och Österbottens traditionsarkiv. ■

Meta Sahlström är arkivarie vid Österbottens traditionsarkiv

”Barnen skulle alltid ha med sig en kork att sätta i munnen. Den skulle hindra trumhinnorna från att sprängas vid bombardemang.”

Bo Nyström, 2010.

Motstående sida: Tvååriga Ritva fick namnlapp nummer 419 vid avfärden från Åbo 1943. Socialministeriets barnflyttningkommitté var en av de instanser som organiserade krigsbarnstransporter.

Nedan t.v.: Deltagare i kursen Krigsbarnsminnen vid Vasa Arbis summerar årets kursinnehåll i mars 2011.

Nedan t.h.: Barnflyttningarna 1939–1945 skedde med båt, tåg och flyg. En karta över rutter och transportmedel tas fram för utställning och Powerpoint-presentation våren 2011. Alla fotografier: Karl-Gustav Kekoni, Vasa.

På fältarbete i Sydösterbotten

PAMELA GUSTAVSSON OCH LISA SÖDERGÅRD

I slutet av september begav sig Språkarkivet tillsammans med en grupp forskare och studenter från Helsingfors universitet till Sydösterbotten på fältarbete. I fokus för insamlingen stod talspråk och namn. I arkivet finns ett omfattande material om dialekterna i regionen men samlingarna behövde kompletteras med bl.a. inofficiella stadsnamn. Fältarbetet ordnades i anslutning till en kurs i dialektologi och namnforskning som hölls vid Finska, finskugriska och nordiska institutionen. Kursen leddes av professor Jan-Ola Östman.

I praktiken gick fältarbetet till så att gruppen ordnade öppet hus på olika orter och bjöd in folk att komma och prata. Alla studenter hade egna forskningsfrågor som de ville undersöka och de människor som träffade oss ställde villigt upp och bidrog med material. Undersökningarna gällde allt från upplevelser av olika dialektområden, lyssnartest för placering av olika dialekter på en karta till intervjuer om inofficiella stadsnamn.

Språkarkivet har sedan 2005 samlat in inofficiella namn på platser i städerna runtom i Svenskfinland. Nu kunde arkivets samlingar kompletteras med inofficiella namn från både Kaskö och Kristinestad. I Kaskö berättades om bl.a. *Bangladesh*, ett område med finare villor som när de byggdes påminde om bungalower, och *Örnnästet* som byggdes som en finare chefsvilla på en attraktiv högt belägen tomt där ingen annan fått lov att bygga tidigare. I Kristinestad berättade både äldre och yngre Kristinestadsbor om *Kappmåtet*, huset i vilket en skomakare bodde med hela sin stora familj och samtidigt inrymde sin skomakarverkstad.

Deltagarna i fältarbetet: (fr.v.) Sandra Holmgård, Emilia Reitamo, Niko Partanen, Väinö Syrjälä, Maarit Fredlund, Jan-Ola Östman, Pamela Gustavsson, Lisa Södergård, Alexandra Kellner, Laura Kovanen och Maria Vidberg. Foto: Johanna Brådd.

T.v: Maria Vidberg diskuterar namn i Kaskö med Ros-Marie Back T.h: Livliga diskussioner på Café Albert i Närpes. Foto: Pamela Gustavsson

Dialekterna och stadsspråken i Sydösterbotten har varit föremål för mycket uppmärksamhet, både bland allmänheten och bland språkvetare. I synnerhet Närpesdialekten kan sägas vara väl undersökt. Redan 1878 lade A.O. Freudenthal fram *Über den Närpesdialekt* och många språkforskare har följt i hans spår, bl.a. Ann-Marie Ivars och Kristina Nikula. Bland yngre forskare kan Anna Bäckström Greggass och Sara Nyholm nämnas. För Språkarkivets del har Ann-Marie Ivars långa forskargärning inneburit att ett omfattande material med ett hundratal inspelningar bl.a. från hela Sydösterbotten kommit arkivet till del. Också stadsmålet i Kristinestad har varit föremål för undersökningar, främst i projektet Finlandssvenska stadsmål som Ann-Marie Ivars ledde 1990–1995.

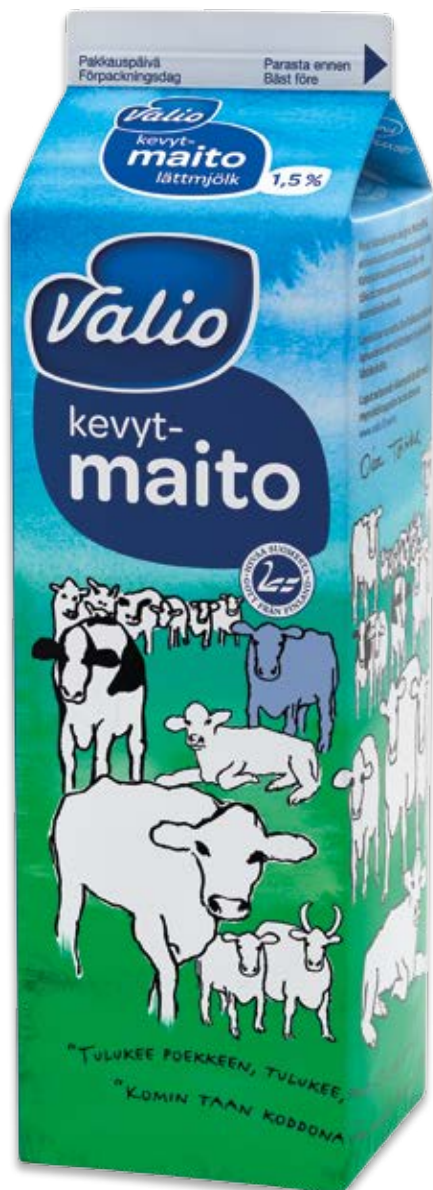
För dialektsamlingarna innebar fältarbetet därför en liten punktinsats där det rika material som redan finns kompletterades med material med delvis annat fokus, t.ex. lingvistiska landskap. Både forskarna och studenterna, många av dem finskspråkiga, upplevde fältarbetet och mötet med människorna i Sydösterbotten som mycket lyckat. ■

Pamela Gustavsson är förste arkivarie och Lisa Södergård arkivarie vid Språkarkivet vid SLS

Gränsen till Sastmola (fi. Merikarvia) är samtidigt en språkgräns. Foto: Pamela Gustavsson

Dialekt, stadsspråk eller finlandssvenska – *vad talar du?*

Våren 2012 syntes både svensk och finsk dialekt på Valios mjölkförpackningar designade av Oiva Toikka. Texten återgav ett lockrop på kor och lydde på svenska: "Komin taan koddona kääm, sioo-oo!"

Man behöver inte röra sig länge i Finland för att märka att den svenska som talas låter väldigt olika beroende på var man befinner sig. På en del orter finns en stark lokal dialekt, många städer har sina egna stadsspråk och dessutom kan man också höra standardspråket finlandssvenska. Varianterna är många. Vad talar du och vad betyder det lokala språket för dig? Man hör ofta kommentarer om att de lokala språken jämnas ut och blir mer lika standardsvenskan – hur är läget på din hemort?

Samtidigt som de lokala språken förändras kan man också säga att de fått ökad synlighet. Man möter dialekt och stadsspråk i väldigt varierande sammanhang: också på etablerade teatrar kan skådespelarna använda ett lokalt talspråk på scenen. Det finns sångare och band som framför allt från visor och poplåtar till hårdrock på dialekt. Talspråk och dialekter ser man inte minst på webben. På Facebook finns till exempel gruppen "Föjsbookin – vi sån skriivär op östnyylenskå". Både yngre och äldre personer använder också talspråk och dialekt i sms, det fick Språkarkivet bekräftat genom webbenkäten "Talspråk i skrift" som genomfördes 2010.

Delta i pristävlingen, som i år ordnas av Språkarkivet, genom att besvara frågelistan om dialekter och stadsspråk. Frågorna är grupperade i fyra huvudteman och kan besvaras via brev eller e-post. En elektronisk version läggs också ut på Svenska litteratursällskapets webbplats, www.sls.fi. Vi vill ha ditt svar senast den 31 mars 2013. Bland alla som svarat delar vi som vanligt ut ett antal penning- och bokpris.

Glöm inte att uppge namn och adress, e-postadress, födelseår, hemort, utbildning och yrke. Vi behöver också ditt godkännande till att materialet du skickar in arkiveras vid Svenska litteratursällskapets Språkarkiv och kommer att vara tillgängligt för forskning. Bakgrundsuppgifterna används inte för andra ändamål.

Språk och identitet

Hur skulle du beskriva ditt eget språk? Hur talar du? Vad kallar du ditt språk? Talar du olika varianter av svenska i olika situationer? Är det fråga om helt olika sätt att tala eller glider du mellan dialekt och standardsvenska?

Vad betyder det lokala språket (dialekt, stadsspråk) för dig? Kan det vara en tillgång att behärska en dialekt, ett språk med lokalfärg? Varför/Varför inte? Hur skulle du reagera om du blev tvungen att lägga bort din dialekt?

Kontinuitet och förändring

Hur väl bevarad är dialekten eller stadsspråket där du bor? Vem talar det lokala språket med vem? Talar yngre och äldre personer olika eller ungefär på samma sätt?

Hurdan är dialekternas ställning i dag, i jämförelse med för 10–15 år sedan? Finns det plats för lokala dialekter och stadsspråk i dagens globaliserade samhälle?

Privat och offentligt

När använder du ditt lokala språk? Finns det sammanhang där du använder dialekt i dag där du inte gjorde det tidigare? Eller tvärtom – finns det sammanhang där du slutat tala dialekt? Finns det situationer där du anser att det inte är passande att tala dialekt eller stadsspråk? Finns det på samma sätt situationer där det inte är passande att tala standardsvenska? Ge exempel!

Hur synliga är dialekterna på din hemort? Ser man t.ex. skyltning på det lokala språket? Vilket intryck ger dialekt i radio eller teve? Lyssnar du på musik på dialekt? Använder du dialekt i skrift? Har de nya medierna (t.ex. sms, chatt, Facebook) haft någon inverkan på din dialektanvändning?

Kontakt och förståelse

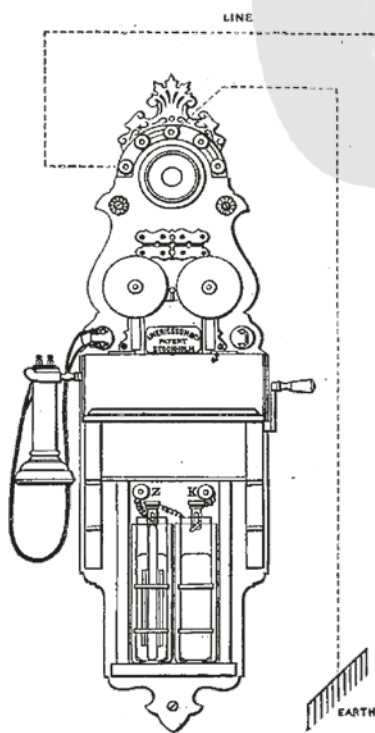
Har du kontakt med andra lokala språk än det som talas på din hemort? Är du bekant med dialekter som talas i andra delar av Svenskfinland? Talar du ditt eget språk med personer från andra orter, som talar en annan dialekt? Talar du dialekt med personer som talar standardsvenska? Händer det att personer inte förstår dig när du talar dialekt? Finns det dialekter som du själv inte förstår?

Skicka in ditt svar senast 31.3.2013 till:

Språkarkivet/Södergård
Svenska litteratursällskapet
Riddaregatan 5, 00170 Helsingfors

Du kan också skicka ditt svar per e-post till lisa.sodergard@sls.fi
eller besvara frågelistan via ett webbformulär på www.sls.fi

När baron fick telefon

Teknik och vardag i herrgårdsmiljö

Hur kändes det att tala i telefon för första gången när denna tekniska uppfinning kom i bruk i slutet av 1800-talet? Hur påverkades människors sätt att kommunicera, eller påverkades det alls? Och hur var det med en annan av 1800-talets uppfinningar, skrivmaskinen? Skrev man annorlunda på maskin än för hand? Det här undersöker Maria Vainio-Kurtakko och Henrika Tandefelt med hjälp av den bevarade familjebrevväxlingen i herrgården Sarvlaks arkiv som ägs och förvaltas av Svenska litteratursällskapet.

HENRIKA TANDEFELT OCH MARIA VAINIO-KURTAKKO

På världsutställningen i Philadelphia 1876 förevisades telefonen för första gången. Under följande år togs den i bruk i västra Europa, Ryssland och Norden. Det första finländska telefonsamtal ringdes i december 1877 i Helsingfors, men det dröjde några år innan telefonen blev en del av vardagen. Den första staden som fick en telefoncentral var Åbo och året var 1881. Andra städer – både större och mindre – följde sedan exemplet i rask takt. Till Borgå och Lovisa kom telefonen 1884. I många städer drogs telefonlinjer snabbt till den omgivande landsbygden, så även i Borgå. I Pernå som ligger mellan Borgå och Lovisa, hörde en del av familjerna på de stora herrgårdarna till telefonabonnenterna redan hösten 1884. Godset Sarvlaks, som ligger i Pernå men närmare Lovisa än Borgå, fick emellertid vänta på telefon till 1886. Brevet i Sarvlaks arkiv berättar om familjen von Borns möte med telefonen, om deras tankar om den och om hur telefonen förändrade deras sätt att kommunicera.

Telefonen på herrgården

I september 1884 skrev Hulda von Born (1857–1891) till sin kusin Ellan de la Chapelle (1857–1921) om ett besök hos deras gemensamma kusin Emelie Antell (1853–1919) på Tjusterby i Pernå. På Tjusterby hade man nyligen fått telefon och Hulda von Born och Emelie Antell roade sig nu med att ringa upp grannar, släktingar och vänner. Ehrnrooths på Tervik bad ”Tjusterbygarne” spela dragspel så att barnen på Tervik skulle kunna höra det genom telefonen. Detta lyckades till allas glädje och förundran. Följande i tur att bli uppringd var familjen på Sjögård. Under samtalet kunde Hulda von Born höra slamret av porslin och hur man ”gick i dörrarna” på Sjögård. Till ”Borgå talades på en liten stund”, skrev Hulda von Born och menade att det gick snabbt att få kontakt och att det hördes bra. Det samma gällde inte då Emelie Antell ringde upp Kasimir Aminoff i Helsingfors, men så pass bra hördes det att Aminoff lyckades förmedla en inbjudan till barnsöl. Sina första telefonsamtal sammanfattade Hulda von Born med följande reflexion: ”Det är sannerligen högst

besynnerligt med den telefonen och ovillkorligen blir man förr eller senare indragen i nätet.”

Samtidigt blev telefonen ett hett diskussionsämne i Lovisa. I staden fanns de som genast såg möjligheten att dra en telefonlinje till Borgå och på så sätt få telefonförbindelse ända till Helsingfors, medan andra inte ställde sig lika helhjärtat bakom förslaget. I tidningen *Östra Nyland*, som hade grundats några år tidigare av bland annat Hulda von Borns make Viktor Magnus von Born (1851–1917), publicerades både raljerande kåserier om telefonen som den senaste i raden av den moderna världens onödiga uppfinningar, och sakliga reportage om hur mycket nytta man kunde ha av telefonen. Skrivelserna är emellertid så gott som alltid publicerade utan namn och utan signatur, så det går inte att följa olika personers åsikt genom tidningen. V.M. von Born verkar till en början ha hört till dem som betraktade telefonen som en onödig nymodighet.

Du har kanske såsom många andra hört Viktor pestera [fara ut i förbannelser] i telefon och säga att han aldrig skulle föra telefon hit till Sarvlaks med mindre än att hans vänner skulle bedja att få ställa upp den åt honom. Detta på hån naturligtvis. Och, emellertid, så otroligt det låter så hafva vi nu inom kort telefonförbindelse med H:fors. Till Lovisa tala vi redan obehindradt.

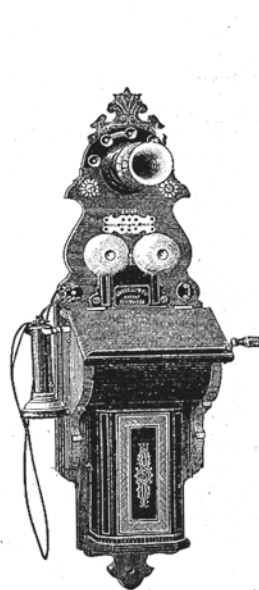
Så här skrev Hulda von Born till Ellan de la Chapelle i oktober 1886. Axel Stolpe, ny borgmästare i Lovisa, hade bestämt sig för att göra slag i saken för telefonlinjen Lovisa–Helsingfors. På eget bevåg bad han de markägare som fanns utmed den så kallade ”vintervägen” i Pernå om lov att få dra telefonlinjen över deras marker. I utbyte lät Stolpe installera en telefonapparat med förbindelse till Lovisa, Borgå och Helsingfors på Sarvlaks. För oljudets skull placerades telefonen i ”Viktors lilla kartrum” i stället för i trappan, som i övrigt betraktades som den gamla barockbyggnadens hjärta och där telefonen skulle ha varit lätt att nå från de olika våningarna. I kartrummet ljöd ringningen ”helt måttfullt”, konstaterade Hulda von Born. Hon glädde sig åt ”affären” som hennes make gjort med Stolpe och önskade att hörbarheten skulle vara god – något som under telefonens första decennium inte var en självklarhet.

Till Ellan de la Chapelle skrev Hulda von Born:

När du härnäst kommer till H:fors [från Saaris gods] hoppas jag få höra din ljufva röst, om ock så svag som en flugas surrande, smeka mitt öra med några färska nyheter. Men kom ihåg: ingen minskning i korrespondensen!

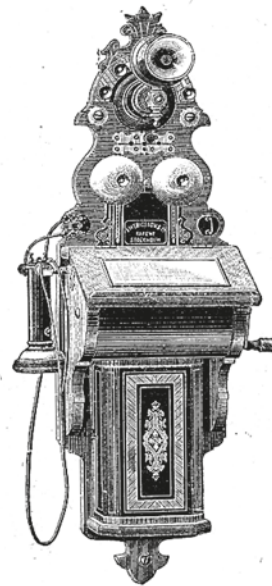
Telefonapparater af Aktiebolaget L. M. Ericsson & C:s i Stoekholm tillvärkning.

Telefooneja Osakeyhtiö L. M. Ericsson & C:n Tukholmassa tekoa.

N:o 301.

Pris Smk. 90. — Hinta Smk. 90.

N:o 315.

Pris Smk. 95. — Hinta Smk. 95.

Telefonen som den såg ut på 1890-talet, avbildad i en broschyr över märket Ericssons telefoner. L.M. Ericsson började tillverka och sälja telefoner i Sverige 1878. Snart såldes Ericssons telefoner i hela Norden.

Trots det här skrev Hulda von Born själv inte ett enda brev till sin kusin under de första månaderna efter att telefonen installerats på Sarvlaks. Hon försvarade sig med att brevskrivandet inte hade blivit av då hon hela tiden ”haft det intryck att jag ju när som helst kunde få höra från dig och äfven lemna dig underrättelser härifrån”.

V.M. von Born verkar trots sin motsträvighet snabbt ha vant sig vid telefonen. Telefonen underlättade hans vardag eftersom den gjorde det möjligt att snabbare och enklare kommunicera om ärenden som gällde Sarvlaks skötsel då han befann sig i Helsingfors, sysselsatt med lantdagsarbete eller något annat av sina många förtroendeuppdrag. Då telefonlinjen brutits av i en storm skrev V.M. von Born otåligt: ”Man väntar och väntar – ett helt lif – på att telefonledningen skall blifva klar.” Telefonen förändrade V.M. von Borns kommunikation med Hulda

Kameran är en teknisk uppfinning som vann insteg på Sarvlaks samtidigt som telefonen. Redan på 1880-talet togs en del amatörfotografier på herrgården. Här poserar familjerna von Born och Palme i parken på Sarvlaks 1884. Kanske var det Huldass bror, konstnären Gunnar Berndtson, som ägde en kamera. Konstnärerna skaffade nämligen tidigt kameror som de använde i sitt arbete.

von Born under de tider han var borta från Sarvlaks. Ett bevarat brev från april 1888 berättar om hur mycket han uppskattade den muntliga kommunikationen:

I samma ögonblick jag hörde ditt svar och din stämma – detta må anföras såsom ett bevis på huru telefonen kan närma – manifesterade sig på det tydligaste en sensation, qui n'etai pas [oläsligt ord], liksom genom en elektrisk stöt. Jag riktigt måste skratta åt min oförbränneliga ungdomlighet.

I och med telefonen blev V.M. von Borns brev till Hulda von Born kortare och mer sporadiska – av allt att döma ringde han hellre.

Då Hulda von Born saknade sin make, hjälpte varken telefon eller brev. Så här skrev hon i april 1889:

Jag känner mig hvarje gång jag talat med dig i telefon så oförnöjd och otillfredställd, såsom då den hungrande känner lukten af mat men ej får smaka derpå, och därför tager jag mig till att skriva, ehuru det icke just är mycket mera tillfredställande men jag får åtminstone säga att jag tycker om dig och har ledsamt efter dig.

Brevet belyser den diskretion som man trots allt iakttog i telefonen. Intima saker som att säga att man tyckte om någon eller att säga något sådant som V.M. von Born skrev i det ovan citerade brevet, var otänkbart då telefoncentralen kunde lyssna och också gjorde det – även om det bara var för att höra om samtalet fortfarande var igång eller om linjen var ledig. Därför fortsatte Hulda och V.M. von Born att skriva till varandra och därför skrev Hulda von Born fortfarande långa brev till sin kusin Ellan de la Chapelle.

När V.M. von Born omkring 15 år senare, våren 1903, tvingades i landsflykt var breven trots allt fortfarande för honom ett centralt sätt att kommunicera. V.M. von Born ledde under två års tid godsdriften från Stockholm. Genom brev gav han direktiv och råd till familjen på Sarvlaks och barnen skrev och rapporterade om läget och livet på gården. Telefonen hade ändå blivit en vardaglig del av kommunikationen. Man gratulerade farmor Fanny von Born per telefon, abonnerade biljett till ångbåten till Stockholm och meddelade viktiga saker. ”Vill du måndag telefonera till Veckas och meddela taxeringsnämnden, att jag med denna dags post afsänder uppgift till årets taxering”, skrev V.M. von Born till sin son Ernst den 6 januari 1905. I familjens brevkultur ingick att man tackade för brev och sände hälsningar kors och tvärs, och för detta begagnades också telefonen. ”Telefonera till Elsa och tacka G. [hennes man Gustaf Silfverhjälm] för bref af den 12 med upplysningar och Elsa för kort och skorpor”, skriver V.M. von Born 18 februari 1904.

Skrivdon för ett nytt århundrade: skrivmaskinen

En annan av det sena 1800-talets tekniska innovationer som kom att påverka brevskrivandet var skrivmaskinen. Massproduktion av skrivmaskiner hade börjat i USA i slutet av 1870-talet då vapenfabrikören Remington inledde skrivmaskinsproduktion. Enstaka skrivmaskiner fanns i Finland redan under 1800-talets sista decennier, men det var först 1900 som greve Carl Robert Mannerheim, ägare till Finlands första affär för kontorsvaror, började importera skrivmaskiner till Finland. Det var skrivmaskiner för det nya århundradet, märket Caligraphs nya modell New Century, som producerades under åren 1900–1906. Mannerheims kontorsbutik utvecklades till företaget Ab Systema Oy som blev ledande importör och säljare av skrivmaskiner i Finland. Under 1900-talets första år var dock åtgången av skrivmaskiner i Finland inte väldigt stor. År 1903 såldes tio maskiner. Våren 1901, strax efter att greve Mannerheim hade börjat importera New Century-skrivmaskiner, skaffades en sådan till Sarvlaks för V.M. von Borns behov. Det var en New Century N:o 6.

Nästan alla V.M. von Borns brev och andra privata handlingar var efter detta skrivna på maskin. Då

han i maj 1903 tvingades lämna Sarvlaks och Finland och installerade sig i Stockholm såg han till att hans skrivmaskin följde efter. ”Tack innerligt för ditt bref och dina tankar. När jag får min skrifmaskin, skall jag svara utförligare”, skrev han den 4 maj 1903 för hand till äldsta sonen Ernst. ”Helsa alla syskonen i H:fors och ring upp till Sarvlaks med hälsningar från mig. Jag kunna ej i dag skriva det”, fortsatte han.

V.M. von Born hade en mycket snårig och svårsläslig handstil. Att han 1901 övergick till att skriva på maskin är definitivt en fördel för historiker som vill använda hans efterlämnade handlingar. Kanske var det också en lättnad för hans samtida. Det var lättare att läsa hans brev och han själv verkar snabbt ha blivit du med sin skrivmaskin. År 1903 väntade han som sagt på att maskinen skulle komma innan han satt sig ned för att författa ett längre brev.

När Selma Lagerlöf och Sophie Elkan övergick till att skriva sina brev på skrivmaskin konstaterade de nöjt att framtida forskare skulle ha så mycket lättare att läsa deras brev då de var skrivna på maskin. Eftersom dessa brev är skrivna på båda sidorna av tunt papper blev det ändå inte så, konstaterar Eva Helen Ulvroos i boken *Sophie Elkan. Hennes liv och vänskapen med Selma Lagerlöf* (2001). De handskrivna breven är mycket mera lättlästa. I friherre von Borns fall ledde tekniken ändå till förbättring i form av läslighet. Papperet han använde var inte transparent och V.M. von Born skrev bara på den ena sidan av papperet. Någon skillnad i intimitet, högtidlighet eller känsloläge verkar inte heller finnas mellan de tidigare handskrivna breven och de senare maskinskrivna.

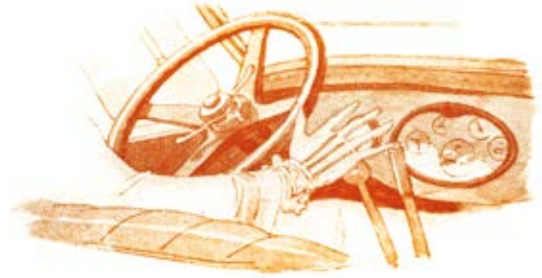
Telefonen var uppenbarligen ett tekniskt hjälpmedel som gavs vissa uppgifter av informationsförmedling och kontakt, men den kunde inte ersätta brevet som medium för tankeutbyte och närhet. Skrivmaskinen däremot kom att ersätta pennan för ”Baron på Sarvlaks”. Korta meddelanden kunde V.M. von Born krasa ned för hand också efter 1901, ett handskrivet P.S. kunde fogas till ett maskinskrivet brev, men om han hade skrivmaskinen tillgänglig skrev han helst med den, alla sorters brev, både långa och korta, praktiska och känslolösa, till närstående och mera främmande. Den 10 maj 1903 hade skrivmaskinen anlant till Stockholm och

Brev från V.M. von Born till dottern Greta 1904 då fadern var i landsflykt i Sverige. Bland de första saker V.M. von Born såg till att få levererade från Sarvlaks till Stockholm var hans skrivmaskin av märket Caligraph, modellen New Century N:o 6.

The NEW MARMON

"It's a Great Automobile"

Bilen är ytterligare en teknisk innovation från 1880-talet, men på Sarvlaks gjorde bilen sitt inträde först under följande århundrade. V.M. von Born verkar inte ha varit särskilt intresserad av bilar, men hans barn hörde till en generation som under 1900-talets första år skaffade en. Ernst von Born ägde på 1920-talet en sjusitsig bil tillverkad av Marmon Motor Car Company och den här broschyren har sparats i hans samling i Sarvlaks arkiv.

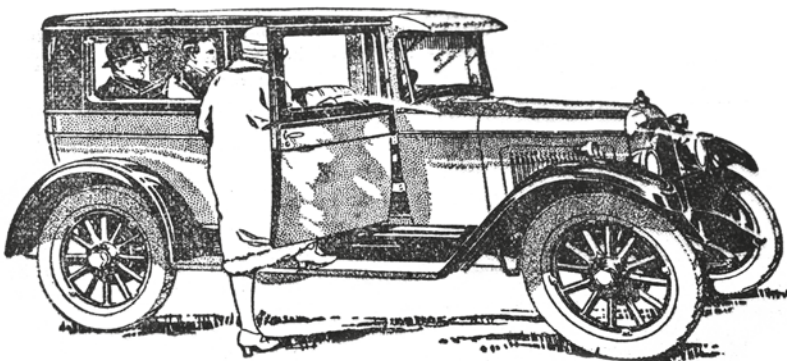
den landsflyktige fadern skrev till sin son: "Min käre son! Nu har jag fått min skrivmaskin och känner mig så nöjd i min vrå här borta. Nu kan jag riktigt tacka dig för ditt brev af den 30 april."

Praktiskt och flärdfritt

Telefonen sågs som ett sätt att uträtta vardagliga, praktiska ärenden. Korta meddelanden som man ville få fram snabbt sköttes per telefon. För familjen von Born betydde det här främst frågor som hade med godsskötseln eller resor från och till Sarvlaks att göra. Man behövde inte längre telegrafera om att man önskade Sarvlaks ekipage till tågstationen i Borgå eller till ångbåtsbryggan i Lovisa. Telefonen ersatte i vardagslag alltså en annan av 1800-talets uppfinningar – telegrafan. Telegram förekommer i Sarvlaks arkiv också efter telefonens intåg, men då oftast i formen av lyckönskningstelegram till hög-

tidliga tillfällen, som bröllop. Telefonen ersatte ändå inte den äldre formen av kommunikation, nämligen breven. Oförargligt skvaller och vardagliga ärenden kunde berättas i telefonen, men intimare angelägenheter förblev länge något som man bara skrev om eller talade om då man träffades. Var det däremot fråga om sjukdom, var telefonen ett förträffligt sätt att snabbt få reda på hur släktingar och vänner befann sig. Telefonens intåg på herrgården innebar i vissa fall att informationen i de bevarade breven blir mera sporadisk, något som ju har sina konsekvenser för oss som på 2000-talet använder breven som ett sätt att lära känna och förstå livet på Sarvlaks under 1800-talets slut och 1900-talets början.

Brev berättar ändå saker vid sidan av den konkreta faktainformation som skribenten har nedtecknat. En intressant fråga är vilken funktion breven hade för dem som skrev. Varför skrev man och hur skrev man till olika människor? Trots telefonens intåg var brevskrivandet en sysselsättning och kommunikationsform som odlades i denna högreståndsmiljö och en stor del av breven samlades och bevarades sedermera i Sarvlaks arkiv. Arkivbildarna uppfattade att breven var viktiga och värda att bevaras för en eftervärld. En annan aspekt av brev som man kan studera är den fysiska och materiella. Valet av papper och skrivdon och hur det skrivna ter sig på papperet, användning av marginaler och tomrum, prydlighet i handstil kan också berätta något. Hulda och kusinen Ellan de la Chapelle skrev ofta på vackert monogramförsatt brevpapper. Deras brev verkar vittna om att de, kanske på ett annat sätt än de samtida

Inga bilder av den första telefonen på Sarvlaks har bevarats. På det här representationsfotografiet av Alix och Ernst von Born från 1930-talet tronar en svart telefon på skrivbordet. Då hörde telefonen till de självklara föremålen i en statsmans arbetsrum.

männen, var uppskolade i en traditionell brevkultur inom vilken man också iakttar det estetiska, roar och behagar sin mottagare med ett både väl komponerat och vackert skrivet brev. Sonen Ernst fick också redan som barn brevpapper med sitt monogram att användas vid särskilda tillfällen. V.M. von Born hade också sådant brevpapper, men i familjekorrespondensen använde han vanligt, stadigt ljusbrunt papper och bruket av marginaler och tomrum är sparsamt. Ibland är papperet klippt till en tredjeller fjärdedel för att matcha brevet längd. Det är en praktisk och flärdfri man som inte i krusar i onödan som framträder i denna korrespondens.

Hur friherren upplevde sin skrivmaskin, hur det var att skriva brev på maskin, har vi inga kommentarer om i skrift. Inte heller om mottagaren upplev-

de det för maskin skrivna brevet annorlunda än det för hand skrivna kan man säga med säkerhet. Säkert är dock att V.M. von Born integrerade skrivmaskinen fullständigt i sitt skrivande. Maskinen ersatte pennan i de mest personliga sammanhang. Eftersom han var en av de få privatpersoner i Finland som i ett tidigt skede ägde och skrev på en skrivmaskin har han sannolikt gjort ett modernt och praktiskt intryck på sin samtid. Han var å ena sidan en man som respekterade och betonade traditionen och det historiska arvet, men då det kom till vardagliga ting var det praktiska ett ideal. Sannolikt motsatte han sig telefonen först för att han såg den som onödig flärd, men då han märkte hur praktisk den var blev den – liksom senare skrivmaskinen – en vardaglig del av hans värld, och av familjens kommunikation. ■

Henrika Tandefelt och Maria Vainio-Kurtakko forskar för närvarande om manligt och kvinnligt adelskap och om herrgården vid 1800-talets slut och 1900-talets början. Sarvlaks arkiv är deras primära källmaterial. De kommer också i kommande nummer av Källan att presentera nya perspektiv och inblickar i herrgårdslivet på Sarvlaks.

Nytt liv i gamla herrgårdssamlingar

– ett samarbetsprojekt i full gång

Projektet Nytt liv i gamla herrgårdssamlingar – Kartanoiden kokoelmat kukoistamaan (2010–2014) har kommit halvvägs och till vidare resultat i en databas och rådgivning angående herrgårdsarkiv och boksamlingar.

PETRA HAKALA

Projektet *Nytt liv i gamla herrgårdssamlingar – Kartanoiden kokoelmat kukoistamaan* är ett samarbete mellan fem centrala minnesorganisationer: Svenska litteratursällskapet i Finland, Riddarhuset, Riksarkivet, Nationalbiblioteket och Åbo Akademis bibliotek. Avsikten med det tvåspråkiga projektet är att inventera arkiv och boksamlingar på de finländska herrgårdarna och bidra till att denna del av kulturarvet kan bevaras. Projektet, som presenterades bl.a. vid Nordiskt slotts- och herrgårdssymposium i Åbo sommaren 2011, samarbetar med herrgårdsforskare i hela Norden och vill inspirera till ny forskning i herrgårdskultur.

Webbsida och databas

Sedan starten hösten 2010 har projektet hållit en temadag för godsägare kring herrgårdsarkiv och herrgårdsbibliotek, publicerat råd om arkiv- och bokvård samt öppnat en webbsida (www.sls.fi/herrgardar) och en databas för forskningsändamål. Genom en enkät som skickades till drygt 100 godsägare våren 2011 kartlades vilket slag av material som finns på de finländska herrgårdarna. Den insamlade informationen fördes in i en databas, som i dag innehåller information om arkiv eller bibliotek på 95 herrgårdar samt uppgifter om herrgårdsrelaterat material i offentliga arkiv. Alla uppgifter

I september 2012 besökte representanter för projektet Abborfors gård för att bekanta sig med gårdens arkiv och bibliotek. Foto: Martin Ginström.

i databasen, som är tillgänglig via webbsidan, visas med tillstånd av herrgårdens ägare. Databasen *Herrgårdar* kompletteras kontinuerligt och information samlas fortlöpande in via den enkät som finns på projektets webbsida. Databasen är ett hjälpmedel för forskare inom bl.a. social- och kulturhistoria och kan vara till nytta också för släktforskare. Under nästa år kommer fler privata gårdsägare att kontaktas och uppgifter om herrgårdsmaterial i museer och lokala arkiv kommer att samlas in.

Konsulthjälp

Under åren 2011–2012 har medlemmarna i projektgruppen även bistått tio herrgårdar med konsult-hjälp i arkiv- och biblioteksfrågor och på flera av herrgårdarna har man gjort en bedömning av arkivets och bibliotekets kondition för att fastställa eventuella behov av åtgärder. Under de två följande åren kommer ytterligare ett tjugotal herrgårdar som önskat rådgivning att besökas. Vid behov besvarar projektgruppen frågor om arkiv- och bokvård även per telefon eller e-post. Frågor angående projektet kan riktas till förste arkivarie Petra Hakala (SLS), bibliotekarie Martin Ginström (SLS), riddarhusgenealog Johanna Aminoff-Winberg (Riddarhuset), överinspektör Kenth Sjöblom (Riksarkivet), informations-specialist Eila Kupias (Nationalbiblioteket) eller enhetschef Catherine af Hällström (ÅAB). Kontaktuppgifter finns på projektets webbsida. ■

Hösten 2012 utfördes en bedömning av arkivet och biblioteket på Kulla gård i Strömfors. På bilden professor Bo Lönnqvist och förste arkivarie Petra Hakala i arkivrummet på Kulla. Foto: Martin Ginström.

Motstående sida: Hylla med noter i biblioteksrummet på Kulla. Foto: Martin Ginström.

Petra Hakala är förste arkivarie vid Historiska och litteraturhistoriska arkivet vid SLS

Kulturarvspedagogik

– att förstå och inte bara veta

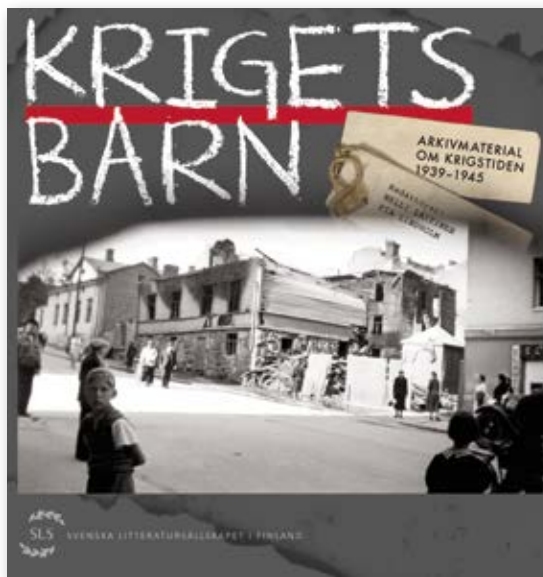
Kulturarvspedagogiken ger liv åt det förflutna och hjälper barnen att förstå sin egen historia. SLS arkiv lanserar nu en ny materialhelhet om vad vinter- och fortsättningskriget innebar för barnen i Finland. Materialet kan lånas till skolor och användas inom undervisningen i historia och modersmål.

NELLY LAITINEN

Gär man in på läns museet i Östersund får man på avdelningen om Jämtlands djur och natur strax syn på ett pedagogiskt kulspel på golvet. Det ser ut som ett klassiskt labyrinthspel men är målat i mossgrönt och med bergsliknande upphöjningar mellan hålen. Skylten säger: ”Dra ut lådan och rädda älgen från fångstgroparna! 1 älg = 1 kula.”

Kulspelet kan förefalla betydelselöst men vid närmare eftertanke säger det en hel massa saker. Det säger: Det här får barn röra! Det säger att museet medvetet har riktat sig till barn, att barn är en av dess målgrupper. Det vill dessutom känslomässigt engagera den som spelar: om man inbillar sig att kulan är en älg så vill man att den ska klara sig. Spelet innehåller lite kunskap också: det finns älgar i de jämtländska skogarna. Och vad är en fångstgrop egentligen?

Spelet är ett exempel på den pedagogik som minnesorganisationerna i dag integrerat i sin verksamhet. Museer, arkiv och bibliotek riktar sig aktivt till barn – syftet är att barnen via egna upplevelser ska

Häftet *Krigets barn* innehåller både arkivmaterial och uppgifter om barnens vardag under vinter- och fortsättningskriget. Häftet har tryckts upp i ett antal klassuppsättningar som kan lånas till klassen.

bli engagerade, intresserade och allmänbildade. Den kreativa metoden stärker även barnets tro på sin egen kapacitet och höjer ambitionen att lyckas med en uppgift.

Den här verksamheten är ingalunda ny – i Frankrike och Storbritannien har arkiven haft pedagogisk verksamhet för skolbarn redan i flera decennier. Att förmedla kulturarv genom att låta barnen röra, tänka och känna har visat sig vara ett effektivt sätt att få dem intresserade av och integrerade i kulturens värld.

Via kulturarvpedagogiken får barnen inte endast kunskap om utan också – och framför allt – förståelse för en förgången tid. Den egna upplevelsen och det kreativa tillvägagångssättet ger eleverna en personligt förankrad relation till sin historia.

Arkivpedagogik på SLS sedan 2010

SLS har sedan 2010 aktivt satsat på arkivpedagogik, med högstadiel elever som sin främsta målgrupp. Material har tagits fram för att komplettera skolundervisningen i historia och modersmål. Den första arbetshelheten, Skolväskan, som handlar om skolan förr och nu, har lånats av ett flertal svenska skolor sedan den blev färdig 2010, och mottagandet har varit positivt.

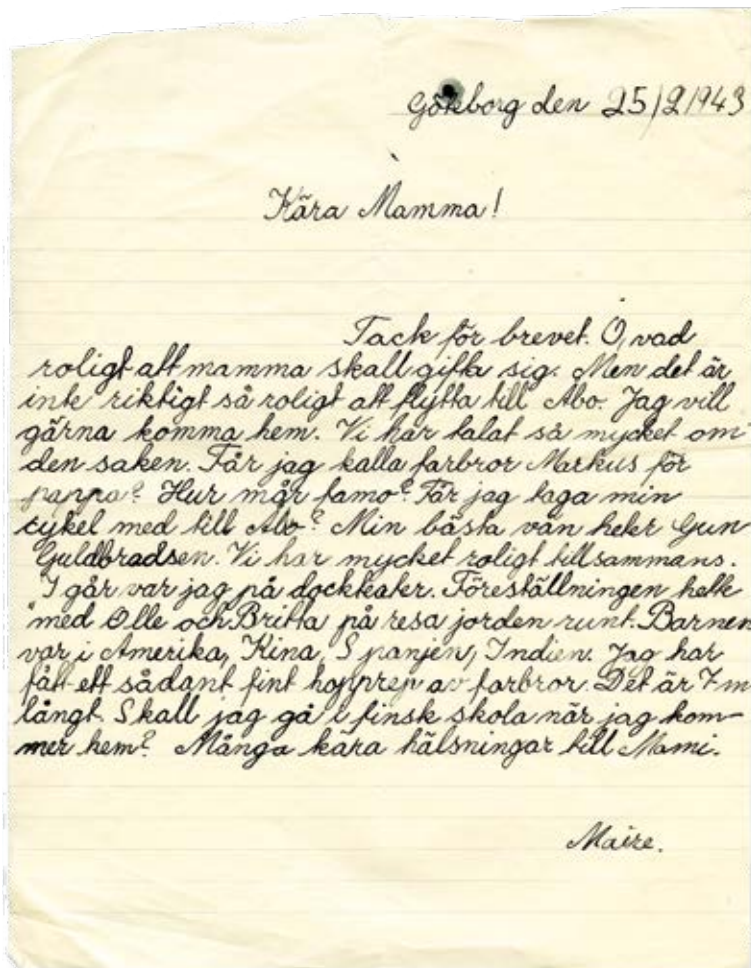
Under det senaste året har en ny arkivpedagogisk helhet, Krigets barn, varit under arbete. Krigets barn behandlar vinter- och fortsättningskriget ur barnets perspektiv. Dokument ur arkivet kompletteras med frågor som hjälper eleven att tolka och förstå materialet. Helheten består av två delar, "I Finland" och "Till Sverige".

Den första delen, I Finland, handlar om vardagen i Finland under kriget. Via skoluppsatser, teckningar, fotografier, tidningsurklipp och övriga handlingar ur arkivet får eleven information om hur det var då kriget bröt ut, om evakuering och talkoarbete och mycket mer. I del två, Till Sverige, får eleven följa med ett krigsbarn, Maire 7 år, till Göteborg. Via hennes brev och dagboksanteckningar belyses de upplevelser, tankar och känslor som just där och då kändes som de allra viktigaste för ett barn.

Krigets barn lanseras på Educamässan i Helsingfors Mässcentrum 25–26.1.2013. SLS finns på plats i en egen monter i det svenska kvarteret.

Krigets barn kan lånas till klassen fr.o.m. januari. Mer information finns på www.sls.fi/skolan. ■

Nelly Laitinen är arkivarie vid Historiska och litteraturhistoriska arkivet vid SLS

Brev från krigsbarnet Maire till sin mamma 1943.

Motstående sida: Förr läste man bl.a. algebra, ryska och stenografi i skolan. En elev studerar ett betyg från 1892. Foto: Nelly Laitinen

EDUCA

SLS arkiv presenterar sitt arkivpedagogiska material på

Educamässan 25–26.1.2013

i Helsingfors Mässcentrum

Välkommen till monter 1 e 24!

Får jag be om största ...

Den nationella frågelisttävlingen "Att uppleva tystnad"

Tystnaden är rogivande men kan också vara pinsam eller rentav smärtsam. Det framgår av svaren i den nationella insamlingstävling som ordnades i våras. Att tystnaden är svår att skriva om framgår också, men trots det skickades sammanlagt 116 svar till Folkkultursarkivet.

SARAH HAGSTRÖM

Temat för frågelistan "Att uppleva tystnad" var en aning utmanande och många informanter upplevde ämnet som abstrakt och svårt att reflektera kring. Någon menade att det hade varit lättare att besvara en frågelist med temat ljud istället för tystnad. Andra upplevde dock ämnet som inspirerande och bifogade dikter, verser och fotografier jämte sina frågelistsvar.

Den nationella insamlingstävlingen och frågelistan "Att uppleva tystnad" inspirerade ändå över 300 meddelare från hela landet att dela med sig av sina tankar om tystnad. Insamlingen ordnades som ett samarbete mellan Svenska litteratursällskapet,

Finska Litteratursällskapet, Aalto-universitetet, Miljöministeriet, Finlands naturskyddsförbund, Forststyrelsen, Finska Hörsselförbundet och Hiljaisuuden ystävät ry. Frågelistan distribuerades i både finsk, svensk och samisk version och när insamlingen avslutades i maj 2012 hade 116 svenska svar kommit in till Folkkultursarkivet. Bland dessa hade 32 svar skickats in elektroniskt via en webbenkät.

Vad är då tystnad? En överblick över det insamlade svenskspråkiga materialet bekräftar att temat är mångdimensionellt och har en förmåga att både väcka och stilla känslor. En person hävdade till och med att tystnaden bidrar till att förstärka känslor men också hjälper till att bearbeta dessa. Definitionen på tystnad varierar i utsagorna, men gemensamt för många svar är att tystnad kan upplevas trots att inte absolut ljudlöshet eller avskildhet råder: "Tystnad är för mig inte frånvaron av ljud, men frånvaron av störande ljud. Inte frånvaron av människor, men tillåtelsen att syssla med det egna. Inte frånvaro av samtal, men frånvaron av tvånget att förklara."

Beskrivningarna på störande ljud varierar, men bland definitionerna finns buller av olika slag, förorsakade av maskiner såsom lövblåsare, snöplogar, mopeder och borrar. Också snarkningar, sorl, tra-

möjliga ... tystnad!

fikbrus, fyrverkerier och radions skvalmusik nämns. Den här typen av ljud, förorsakade av mänsklig aktivitet, ställs i frågelistsvaren i kontrast till fridfulla ljud som härrör från naturen. I majoriteten av svaren finns romantiska och målande beskrivningar över upplevelser av tystnad i naturen. Bilder av solnedgångar, kalla och vita vinterdagar, öde fjällmarker och djupa skogar målas upp som fond till dessa upplevelser. Någon skriver att tystnaden behöver en visuell närhet, vilket beskrivningarna i frågelistsvaren också pekar på.

Tysta platser

Av frågelistsvaren framgår också att tystnaden behöver platser. Utförliga och lyriska beskrivningar har nedtecknats över sådana platser som informanterna söker sig till om de är i behov av tystnad. De tidigare nämnda naturmiljöerna – särskilt skog, fjäll och skärgård – nämns flitigt, likaså offentliga rum såsom bibliotek, museer och kyrkor. Platsens akustik och arkitektur spelar således också in och bidrar till att ge en liknande bakgrundsbild som vid tystnadsupplevelser i naturen. Bland privata platser för tystnad nämns bland annat sommarstugan, trädgården, arbetsbordet, länstolen och bastun. Behovet av egna tysta rum tycks variera, men en äldre infor-

mant anser att ett sådant är varje människas rättighet: ”Alla unga och medelålders borde få en tyst vrå för sig själv (inte bara toaletterummet) ... Vi pensionärer kan skapa vår egen tystnad, så länge vi bor i våra egna hem.”

Materialet innehåller många tankar kring tystnad i sociala sammanhang. Pinsam tystnad är något som många informanter har minnen och erfarenheter av. En person påpekar att tystnad de facto också är en form av kommunikation. Att kunna vara tyst tillsammans med någon annan utan att finna tystnaden besvärande är enligt många ett tecken på djup vänskap eller kravlöst samförstånd. Beskrivningar av så kallad psykisk tystnad, som kan innebära en oförmåga att tala om känslor och klä sina tankar i ord, förekommer också. Denna form av tystnad beskrivs som fjärmande och kan leda till utfrysning och ut-
anförskap i sociala relationer. I viss mån riktas kritik mot den stereotypa uppfattningen att finländare är oförmögna till small talk och otvungen social samvaro. Bland informanterna finns sådana som gärna är tysta och ogärna samtalar med okända människor, medan andra klart tar avstånd från detta och beskriver sig själva som pratsamma och sociala. En nyfinländare ger å sin sida en kontrasterande vinkling genom att beskriva mötet med den exotiska fin-

ländska tystnaden som njutbart, upplevt både i naturen och människor emellan. Detta som motpol till den egna bakgrunden och uppväxten i en hektisk sydeuropeisk stad.

I frågelistsvaren reflekteras också över tystnadens otaliga uppgifter. Någon pekar dock på att dagens människa tenderar att undvika tysta miljöer. En möjlig orsak till detta kunde vara att människan av i dag växer upp omgiven av konstant ljud och bakgrundsbrus. En stor del av dessa ljud är dessutom artificiella. Tystnaden kan därför upplevas som obehaglig eller skrämmande och av denna orsak väljer många att alltid låta tv:n eller radion stå på om de är ensamma hemma. Hänvisningar till tystnadens starkt rekreativa och meditativa funktion är dock återkommande i frågelistsvaren: "Utan att vistas i tystnaden finner man inte sig själv – och när man funnit sig själv är mötet i tystnad tillsammans, en oas." Flera personer berättar om minnesvärda tysta upplevelser vid klosterbesök, under pilgrimsvandringar eller tystnad i gemenskap på retreat. Längtan efter att "hinna ikapp sin själ" beskrevs av någon. Det här bekräftar att till och med tystnad kan paketeras i en tilltalande form för att konsumeras enligt sådana behov som dagens människa upplever.

Tystnad i stunden

Tystnad kan följaktligen i bästa fall rymma vila, eftertanke och avslappnad samvaro. Men tystnad kan också rymma förväntan och vara stämningsskapande. En person beskrev sin syn på tystnad så här: "Tystnad är den millisekund som fyller en konsertsal i väntan på att applåderna skall rasa, efter att den sista strängen slutat vibrera, när tonen tystnat och spänningen är som högst." Flera av de informanter

som har arbetat med barn och unga beskriver den magiska stämning som plötsligt kan råda när elever eller barn tystnar och sitter djupt försjunkna i en bok eller en uppgift. Den tystnaden beskrivs som oerhört njutbar, i kontrast till det annars stimmiga klassrummet.

Tystnaden kan också vara ett medel för att uttrycka vördnad, såsom under en tyst minut. Frågelistsvarens tema fick denna gång en hel del krigsminnen att komma upp till ytan. Under kriget kunde tystnaden gälla skillnaden mellan liv och död för exempelvis soldater som höll vakt. Minnen av tystnad vid hemmafronten delgavs också: "Tre brandbomber föll utanför huset och blåste ur alla bostäder, damm och splittr regnade ner över oss. När ljuden till slut upphörde föll en tystnad så kompakt och så total över oss, att det slog lock för öronen."

En hel del idiomatiska uttryck kring tystnad bifogades också i svaren. Det kan exempelvis vara så tyst så att "man hör gräset växa" eller "en knappål falla". Vid vissa tysta ögonblick kan "en ängel gå genom rummet" eller så är det "tyst som i graven". Glädjande nog har även många hörselskadade delat med sig av sina upplevelser av tystnad. En tinnitusdrabbad kan tvingas undvika tystnad för att den ihärdiga tju-tande signalen i örat inte ska göra sig ännu mera påmind. En person menade att det vackraste språket är de dövas ljudlösa teckenspråk.

Sammanfattningsvis kan konstateras att frågelistsvaren pekar på att behovet och upplevelserna av tystnad är individuella. Därtill kan erfarenheter av tystnad under olika livsskederna ge olika upplevelser och ha olika funktioner. Många äldre informanter reflekterar över tystnaden som en viktig kvalitet, vilket bland annat framkommer ur följande utdrag:

För mig betyder tystnaden:

Vid 10 års ålder: På kvällen i sängen, mamma kom här är en mygga. Hon kom (klatsch) och myggan tystnade vid sängen.

Vid 20 års ålder: Semester på villan i naturen. Kontrast till vävstolarnas dunkande.

Vid 30 års ålder: Tystnad då alla tre barnen sommat.

Vid 40 års ålder: Tystnad då fjärilar blommor och fladdermössen lever sina liv.

Vid 50 års ålder: Då jag försjuncker i böckernas värld.

Vid 60 års ålder: Tystnad då jag lägger mitt vänstra öra mot dynan, mitt högra öra är dövt.

Vid 70 års ålder: Då skogens myrans prassel och alla ljud ger sinnesfrid.

Vid 80 års ålder: Tystnad är mitt livselixir.

Det insamlade materialet vidarebearbetas av historikern, FD Outi Ampuja från Aalto-universitetet. Forskningen stöds av Signe och Ane Gyllenbergs stiftelse och Ampuja kommer att publicera forskningsresultaten i en bok som utkommer i slutet av 2013. De svenskspråkiga svaren har arkiverats i Folkkultursarkivet vid Svenska litteratursällskapet, medan de övriga svaren är arkiverade vid Finska Litteratursällskapet. De 20 bästa av samtliga svar belönas med bokpris. Därtill har tio bokprislottats ut bland alla som har deltagit i insamlingstävlingen. Vinnarna har meddelats personligen. Folkkultursarkivet vill rikta ett stort tack till alla informanter som tagit sig tid att öppenlydigt dela med sig av sina innersta tankar och upplevelser av tystnad. ■

Sarah Hagström är arkivarie vid Folkkultursarkivet vid SLS

Vinnare i insamlingstävlingen

”Att uppleva tystnad”:

Gun Anderssén-Wilhelms, Bennäs
Viva Andersson, Kervo
Stig Gustafsson, Pargas
Synnöve Hartman, Esbo
Zara Hinders, Vasa
Marianne Huotari, Tammerfors
Päivi Huuhtanen-Somero, Helsingfors
Sami Huuskonen, Jyväskylä
Eila Jokinen, Lahtis
Martti Jääskeläinen, Sotkamo
Elina Kuitunen, Helsingfors
Birgitta Lönnqvist, Vanda
Irene Poikkimäki, Nivala
Aino Qvist, Uleåborg
Touko Salmi, Björneborg
Paula Salonen, Helsingfors
Gun Spring, Ekenäs
Salme Tarkiainen, Sodankylä
Gertrud Wiberg, Ekenäs
Märta Wikberg, Helsingfors

Utlottningspriser:

Sari Karrila, Iniö
Anna Linko-Parvinen, Åbo
Anita Lönegren, Helsingfors
Birgitta Nars, Pargas
Tuula Pulkkinen, Tammerfors
Pertti Sulkava, Keuru
Berit Sundström, Esbo
Stina Särkkä, Borgå
Tarmo Tuusa, Ulvsby
samt en anonym meddelare, Helsingfors

Helsingfors bokmässa

När jag fick uppgiften att skriva en artikel om Helsingfors bokmässa, visste jag inte vad jag skulle förvänta mig, men efter fyra dagar på Mässcentret kan jag säga att min första bokmässa säkert inte blir min sista!

CLAIRE DICKENSON

– mycket mer än bara böcker

Trots att böckerna naturligtvis har den centrala rollen, var det samtidigt så många olika, intressanta och ibland konstiga saker på gång i Mässcentrums hallar att det var nästan omöjligt att bli uttråkad. På torsdag fick jag (och några andra) en chock när en jättekatt gick förbi – jag fick senare reda på att det var huvudkaraktären i YLE:s serie *Katinkontti*. Djurtemat fortsatte med ett uppträdande av Erik ”Ödlemannen” Sprague, en celebritet inom kroppsmodifikationskretsar eftersom han, tack vare över 700 timmar på tatueringsbritsen och oräkneliga andra kroppsmodifikationer, liknar en ödla. På söndag var det Svenska Teaterns tur att överraska – för att marknadsföra sin nya pjäs *En midsommarnattsdröm* vandrade Shakespeare själv runt i hallen.

Svenska litteratursällskapet är huvudansvarig för den finlandssvenska avdelningen och det finlandssvenska programmet på bokmässan. På den finlandssvenska avdelningen fanns det två programscener, Edith Södergran och Totti, där man varje dag från kl. från 10.30 till 17.30 kunde lyssna på diskus-

sioner om inte bara böcker, utan också om teman som hatprat, eutanasi, historia, tvåspråkighet och finlandssvenskhet.

Frågor om tvåspråkighet dök upp redan på torsdag i en diskussion om boken *Kära Hurri*, under vilken Pia Ingström och Juhani Seppänen funderade på om de tvåspråkiga verkligen kan vara lika starka på båda språken. Seppänen, som är ”100% finskspråkig men tycker om att stå vid ankdammen och åskåda”, talade också om sin motvilja mot bokens titel, som säkert var avsedd att fånga läsarnas uppmärksamhet.

På fredag delades Svenska YLE:s Litteraturpris ut. Det gick till den österbottnische författaren Peter Sandström för novellsamlingen *Till dig som saknas*, och beskrevs i YLE:s motivering som ”en bok att beröras av”. Sandströms bok har översatts till finska och i sitt tacktal beskrev han hur konstigt det är att läsa sin egen text i någon annans ord.

Det här var ett problem som Henrik Tikkanen aldrig hade. Han skrev en del av sina verk på svenska och en del på finska, vilket är ovanligt även i det två-

språkiga Finland (och ännu mer för mig, som kommer från det väldigt enspråkiga England), men de flesta av hans svenska böcker har aldrig översatts till finska och vice versa. Följaktligen är Tikkanens verk och därmed publik uppdelade enligt språk.

Vi färdades ännu längre tillbaka i historien genom en diskussion om Lena Holgers utgåva av brev från Helene Schjerfbeck till Maria Wiik, under vilken skådespelerskan Marina Motaleff gjorde en livlig och insiktsfull uppläsning ur ett par brev. Bokmässan kom bara ett par veckor efter att den oerhört populära Schjerfbeckutställningen på Konstmuseet Ateneum hade avslutats. Där hade många i fredagsmorgonens stora publik sett samma bilder som det talas om i Schjerfbecks brev.

Lördagen inleddes på Edith Södergranscenen med en vetenskaplig diskussion om dialekt och intonation. Vi fick veta att hur man uttalar orden ”smör” och ”bröd” kan avslöja från vilken stad man kommer, och hur accenter är förknippade med olika nivåer av prestige (jag ville inte veta vad min accent säger om mig).

Temat blev lite mörkare med en diskussion om eutanasi och Thomas Brunells ny bok *Liv eller nåd*. Brunell, som själv har jobbat som sjukskötare, framförde intressanta insikter om ett problem som många inte vill tänka på, och även efter diskussionens slut fann jag mig själv fundera på frågan.

Diskussionen kring djupa ämnen fortsatte också på söndag i ett samtal mellan Esbo stifts biskop Tapio Luoma och riksdagsledamot Tuija Brax om hatprat. De har båda varit offer för hatprat p.g.a. sina jobb och det var ibland skakande att få höra om deras upplevelser. Diskussionen omfattade också den svåra frågan om gränsen mellan kommentar och hatprat, och ansvaret som kommer, eller borde komma, med ytt randefrihet. Än en gång blev jag överraskad av den bredd och de möjligheter som fanns på bokmässan.

Den finlandssvenska litteraturens framtid var också ett av söndagens teman. En diskussion mellan representanter för Svenska Kulturfonden och Svenska Folkskolans Vänner visade bara några av de stödmöjligheter som finns för finlandssvenska författare, och hur öppen marknaden i Sverige faktiskt är för finlandssvenska författare.

Mässans sista diskussion, för mig åtminstone, gick under titeln ”Om grymhet och försoning”, men trots det seriösa namnet var det den roligaste jag hade nöjet att lyssna på under hela bokmässan. De intervjuade författarna, Peter Sandström och Kaj Korkea-Aho, diskuterade barndom, Raamt – ett öst-

Ovan: Ebba Witt-Brattström och Johan Wrede i samtal om hans nya bok om Henrik Tikkanen. Witt-Brattström har nyligen tillträtt som professor i nordisk litteratur vid Helsingfors universitet och är därmed en av efterträdarna till Wrede som hade samma professur 1968–1995.

Nedan: SLS monter på Helsingfors bokmessa.

erbottniskt begrepp som betyder ungefär något onskfullt och skrämmande – och hur en bok som har 400 sidor (Korkea-Ahos) kan kosta detsamma som en med bara 200 sidor (Sandströms). Vid diskussionens slut hade de gjort ett kortlivat myteri och bytt roller med intervjuaren Agneta Rahikainen, och även gjort reklam för varandras böcker.

Tack vare bokmässan har jag nu en stor hög nya böcker på mitt skrivbord (och ingen aning när jag kommer att hinna läsa dem alla) och huvudet fullt av nya fakta, idéer och tankar, fastän bankkontot är lite tommare. ■

Claire Dickenson är praktikant på FILI (Finnish Literature Exchange) och översättare. Hon är bosatt i Helsingfors, men kommer från London och har en BA i Scandinavian Studies från University College London.

”En fördel för Norden som helhet”

1812 års politik – en levande politik

Det pratas inte så mycket om år 1812. Då, för två hundra år sedan, möttes Sveriges kronprins Karl Johan Bernadotte och den ryske kejsaren Alexander I i Åbo. De gjorde stora politiska överenskommelser som lade grunden till den svenska utrikespolitiken och som också avgjorde såväl Finlands som hela Nordens öde.

INGELA WEST

På bokmässan i Göteborg den 28 september träffades professor Nils Erik Villstrand, f.d. statsminister Ingvar Carlsson och professor Henrik Meinander på ett seminarium för att diskutera den utrikespolitiska linje – känd som 1812 års politik – som Sverige antog efter furstemötet i Åbo. Samtalet leddes av journalisten John Chrispinsson och utgick från Villstrands bok *Furstar och folk i Åbo 1812*.

– Året 1812 är det viktigaste i Sveriges och Finlands historia. Det var ett gångjärn i historien som öppnade möjligheter till en framtid och ett nationsbygge. I Finland skördade vi frukterna 1917, säger Nils Erik Villstrand inledningsvis.

På sommaren 1812 gick Napoleon in i Ryssland med sin stora armé och Rysslands framtid låg i vågskålen.

– Det blev intressant för kejsar Alexander att se vad Sverige tänkte göra nu – skulle Sverige försöka återta Finland?

Redan på våren 1812 hade Sverige och Ryssland slutit ett fördrag där Ryssland lovade stödja Sveriges erövring av Norge i utbyte mot att Sverige ställde sig på Rysslands sida i kriget mot Napoleon. I augusti var läget akut för kejsar Alexander. En bekräftelse av samförståndet behövdes.

För Sverige var Finland en brännhet fråga. Tre år efter den smärtsamma rikssprängningen ville man

ha revansch och det fanns en stark opinion som ville ha Finland tillbaka. Känslorna delades av många också i Finland.

– När kronprins Karl Johan anlände till Åbo på kvällen den 28 augusti 1812 så var hela staden på fötter och hälsade honom entusiastiskt. Det fanns förväntningar på att han som kommer är vår förlossare, berättar Nils Erik Villstrand.

Karl Johan å sin sida höll sig helst utom synhåll för finländarna under hela sitt besök. Han ville inte uppmuntra dem och inte heller förargra den ryske kejsaren – för mycket stod på spel.

En realistisk kronprins

Kronprinsens val, att inte kräva Finland tillbaka utan i stället rikta blicken mot Norge, var ett överraskande val. Han ansåg att Norge var en bättre förlängning av Sverige av rent geografiska skäl. Karl Johan insåg också att det inte var möjligt för Sverige att återta och behålla Finland – det ”eviga trätoäpplet”, som han kallade det – så länge det fanns ett starkt Ryssland i öster.

Den svenske kronprinsen antog samtidigt en vänskaplig linje gentemot Ryssland. Men man kan fråga sig om detta främst var ett uttryck för Karl Johans egoism. Var Sverige, och Finland, trots allt bara ett trappsteg på vägen till en politisk karriär i Frankrike? John Chrispinsson frågar om kronprinsen svek Finland.

Henrik Meinander, Ingvar Carlsson och Nils Erik Villstrand debatterade 1812 års politik under ett seminarium under bokmässan i Göteborg i september. SLS arrangerade seminariet "Tre kyssar, två möten och en obesvarad kärlek. Några perspektiv på 1812 års politik" i samarbete med Hanaholmen samt Kulturfonden för Sverige och Finland. Moderator var journalisten John Christinsson (t.v.). Foto: Cata Portin

– Karl Johan kom utifrån. Han gjorde en kanske lite kylig analys av läget, fri från all känsla. Det är viktigt att lyfta fram att folket i både Finland och Sverige tänkte mera med hjärtat än med hjärnan. Jag tror kronprinsens uppfattning var korrekt, det lilla Sverige var för svagt för att klara av att vara en självständig stat och behövde Norge, säger Villstrand.

Ingvar Carlsson inflikar:

– Jag tror att det väldigt länge och djupt i det svenska folket fanns dels en stor besvikelse över förlusten av Finland, dels dåligt samvete över att vi inte lyckats försvara Finland och att Sverige förlorade kriget. Det gick ut över det finska folket.

För Karl Johan var överenskommelsen med kejsar Alexander samtidigt ett argument för att vinna opinionen i Sverige. Till kritikerna kunde han säga att hans politik ledde till att Sverige förlorade Finland men istället vann Norge. "Kortsiktigt sett var det ett lyckat projekt men sämre i ett långt perspektiv. Det var synd att Karl Johan inte visste om de norska oljefyndigheterna!" säger Carlsson.

– Jag badade bastu en gång med en finne som sade "Nä, Ingvar, inte hade vi det så dåligt under

Ryssland!". Det fick mig att vakna till. Jag tror att 1812 års politik var väldigt viktig. Bernadotte hade kraften och orken att inleda en politik som var positiv och inledde den period av 200 år av fred som Sverige nu haft.

En fortsatt neutral svensk utrikespolitik

1812 års politik blev ett fundament i en svensk, neutral politik. Den linjen har Sverige fortsatt på.

– Jag har inga problem med att säga att 1812 års politik lever kvar. Sverige vill inte delta i konflikter. Karl Johan gjorde en realpolitisk bedömning och Sverige har haft stor nytta av hans politik. Om man förenklar lite och drar en långgående slutsats så var det lyckligt för Sverige att vi förlorade Finland 1809 och än mer tursamt att vi förlorade Norge 1905. Om inte, så hade Sverige förmodligen dragits in i andra världskriget. Och på vems sida skulle vi då ha ställt oss? Det var en fördel för hela Norden att Sverige inte drogs in i kriget, säger Ingvar Carlsson.

– Vi anklagas till exempel för att ha varit feiga under andra världskriget. Jag reagerar starkt mot det för vi hade ju från början talat om att Sverige slutat

kriga i Europa och vill leva i fred. Vi vill inte vara en stormakt längre.

Henrik Meinander konstaterar att knappast någon hade kunnat göra annorlunda än vad statsminister Per Albin Hansson gjorde under andra världskriget.

– Alternativet hade varit att hundratusentals svenskar lidit och dött. Den balanspolitik som Sverige förde i förhållande till Tredje riket bidrog till att tyngdpunkten i andra världskriget inte försköts. I ett internationellt perspektiv påminner Finlands öde mer om de nordiska ländernas än Baltikums, säger Henrik Meinander.

Meinander tror ändå att 1812 års politik inte passar särskilt bra in i Sveriges officiella utrikespolitik i dag.

– Diplomatsiskt sett är det inte så fiffigt att medge att den blev en lång linje. Den skulle beskriva Sveriges roll i Europa som mer självisk än man vill, säger Henrik Meinander och hänvisar till att Sverige ställt sig utanför Nato.

Överenskommelserna som furstarna gjorde 1812 visade sig med tiden vara till nytta för Finland. Kejsar Alexander visade på många sätt sin generositet mot Finland.

– När Finland anslöts till Ryssland blev vi en stat i staten. Vi förblev en rysk buffertzonen men var ändå ett politiskt subjekt. Finland har på ett annat sätt än Sverige lyckats vara neutralt, men idén är den samma, säger Henrik Meinander.

Ingvar Carlsson lyfter gärna fram det framgångs-

Nils Erik Villstrands bok *Furstar och folk i Åbo 1812* utgavs på SLS förlag på 200-årsdagen av kejsar Alexanders och kronprins Karl Johans möte i augusti. I boken berättar Villstrand om det viktiga furstemötet, men också om de förväntningar som fanns på Karl Johan inte minst bland folket.

rika nordiska samarbetet som utvecklades efter andra världskriget, där de nordiska länderna lärt av varandra och arbetat tillsammans.

– Hade detta varit möjligt om Sverige och Finland varit en gemensam stat? Vi tar det för givet för framtiden, att det nordiska samarbetet lever vidare av sig självt. Jag tycker vi mycket mera borde uppträda som en stark, nordisk grupp till exempel i förhållande till Nato, FN och EU.

– Det är spännande att vi från de nordiska ländernas olika utgångspunkter har kunna utveckla ett sådant gott samarbete. Jag tycker vi underskattar det väldigt kraftigt, säger Carlsson.

John Chrispinsson undrar om 1812 års politik kan sägas ligga bakom en viss svensk undfallenhet mot EU och Sovjetunionen/Ryssland. Ingvar Carlsson svarar snabbt:

– Det kan man väl säga, men vad var alternativet? Skulle Sverige militärt ha skyddat de baltiska länderna? Omöjligt! I det avseendet är det en fortsättning på 1812 års politik. Vi har känt oss hotade av Ryssland men pragmatiskt bestämt oss för att vi inte ska föra krig mot Ryssland. Vi tyckte ideologiskt sett inte om det som skedde i Sovjetunionen, eller om det sätt Putin i dag hanterar de mänskliga rättigheterna, men vi ska ändå ha någorlunda anständiga formella relationer med den östra grannen.

– Ryssland är en stormakt som finns i närmiljön. Då kan man inte föra en provokativ politik och det har väl de svenska politikerna insett, konstaterar Nils Erik Villstrand.

– Jag kan tänka mig att ett skäl till Finlands framgångsrika utrikespolitik var att det i Moskva fanns en tilltro till att man inte behöver vara så orolig för Finland och Sverige. De utgör en buffertzonen mot Nato i Norge och Danmark. Man ska inte underskatta möjligheten att det kanske finns en ådra från 1812 också i Moskva, säger Carlsson. ■

Ingela West är informatör på SLS

BILDSKATTER PÅ flickr

I samband med utgivningen av boken *Helsingfors i ord och bild* i oktober i år publicerades alla bilder i boken också på Flickr, en av de ledande nätplattformerna för fotografier. På bara en månad fick bilderna över en halv miljon visningar och har spritt sig runt jorden via diskussionsforum, Facebook och Twitter.

Hög kvalitet och fria rättigheter

SLS har digitaliserat bilderna med bästa kvalitet och presenterar fotografierna i hög upplösning. Det är möjligt att förstora dem för att se på detaljerna. Bilderna är fria att använda för vem som helst, utan restriktioner, vilket gör att man redan nu kan hitta flera av dem på olika ställen på nätet.

Tills vidare har SLS arkiv publicerat sammanlagt uppemot 500 bilder på Flickr. Våren 2012 publicerades Karl Emil Ståhlbergs ateljéfotografier och landskap. Man kan också bläddra bland gamla stereovyer från Boston och fotografier och ritningar på allmogebåtar. Responsen har varit mycket positiv och följande projekt är redan under planering. Gå in och titta på bilderna på adressen www.flickr.com/slsarkiva

Arkivet samlar in Helsingforsbilder

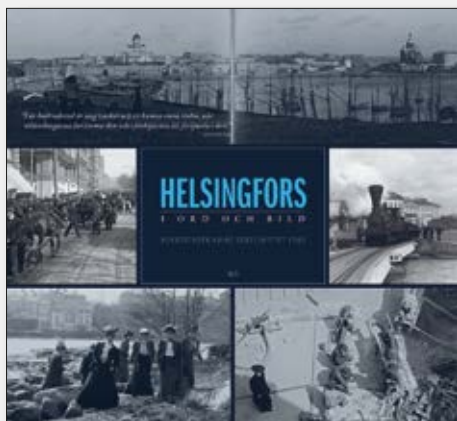
Folkkultursarkivet tar gärna emot äldre och nyare bilder med Helsingforsmotiv, både exteriörer och interiörer, med eller utan människor. Negativ och pappersfotografier tar vi emot som donation eller lånar in för digitalisering. Digitala bilder ska vara skannade med minst 600 dpi och i tiff- eller jpeg-format. Vi hoppas också på textuppgifter om motiv, personer, plats, årtal och fotograf. Fotografierna införs i vårt arkiv och kan användas av forskare och övriga kunder.

Har du fotografier som du vill dela med dig av?

Kontakta Marika Rosenström vid Folkkultursarkivet:
e-post marika.rosenstrom@sls.fi eller tfn 09-618 777.

I digitaliseringsfrågor kontakta Tove Ørsted vid Digitaliseringstjänster:
e-post tove.orsted@sls.fi eller tfn 09-618 777.

I oktober utgavs boken *Helsingfors i ord och bild* med fotografier från sekelskiftet 1900 och citat ur samtida skönlitteratur med Helsingforsmotiv. Bilderna publicerades också på nätet.

Pris till SLS-författare och -forskare

Statens pris för informationsspridning till SLS forskare och författare

Fil.lic. Kaj Öhrnberg, fil.mag. Patricia Berg och fil.dr Sofia Häggman tilldelades den 12 september statens pris för informationsspridning 2012 för publiceringen av forskningsresanden Georg August Wallins brev och dagböcker samt för utgivningen av information om Wallins livsgärning.

Kaj Öhrnberg och Patricia Berg har hittills på SLS förlag gett ut tre band som återger orientalisterna Georg August Wallins skriftliga kvarlåtenskap i textkritisk och kommenterad form. Ytterligare tre delar med Wallins brev och dagböcker från Arabiska halvön, Syrien, Palestina och Persien är under arbete.

Egyptologen och historikern Sofia Häggman har följt Georg August Wallin i fotspåren 150 år senare. I boken *Alldeles hemlikt*, som utkom på SLS förlag 2011, beskriver och kommenterar Häggman Wallins Egypten 1843–1845 och vad som finns kvar av det i dag.

Statens pris för informationsspridning 2012 delades ut till sammanlagt tio personer och grupper.

Rainer Knapas fick Stig Ramels pris

Rainer Knapas, författare till boken *Kunskapens rike. Helsingfors universitetsbibliotek – Nationalbiblioteket 1640–2010* (SLS 2012), tilldelades Stig Ramels pris i samband med De Svenska Historiedagarna som i år hölls i Mariehamn 21–23.9.2012.

Juryn, som har bestått av Kjell Peterson, Gunnar Wetterberg och Lena Milton, beslutade att Stig Ramels pris år 2012 ska tilldelas Rainer Knapas, fil.lic. och fil.dr h.c., konst- och kulturhistoriker och författare, med ett förflutet vid Museiverket, Helsingfors universitet, Svenska litteratursällskapet i Finland och senast Finlands nationalbibliotek. Han har i sina omfattande forskningsinsatser väglett av en bred historiesyn och strävat efter att lyfta fram kulturhistorien som ett lika viktigt perspektiv som det politiska och sociala.

Pris på Gustav Adolfsdagen

På Gustav Adolfsdagen den 6 november belönades professor Ann-Marie Ivars av Kungl. Gustav Adolfs Akademien för svensk folkkultur med ett pris för värdefullt dialektologiskt författarskap, senast boken *Syddösterbottnisk syntax* (SLS 2010). Också hennes insats som ledare för Svenska litteratursällskapets samlingsprojekt "Spara det finlandssvenska talet" uppmärksammas i motiveringen till priset om 50 000 kronor ur Jöran Sahlgrens prisfond. Vid prisutdelningen som ägde rum i Rikssalen på Uppsala slott framfördes pristagarnas tacktal av Ann-Marie Ivars.

Höstens pristagare Kaj Öhrnberg, Patricia Berg, Sofia Häggman, Rainer Knapas och Ann-Marie Ivars.

SLS stipendier kan nu sökas på nätet

SLS har i höst tagit i bruk ett nytt nätbaserat system för hanteringen av ansökan om stipendier. I det nya systemet sker ansökan endast på nätet via en länk på SLS hemsida som öppnas när stipendier kan sökas.

Ansökan riktas inte som tidigare till någon specifik fond eller vetenskaplig nämnd. Istället anger man i ansökningen vilket eller vilka områden ansökan gäller. För de sökande innebär det nya systemet att det är enklare att söka om stipendier, eftersom det inte längre är nödvändigt att skriva ut och posta ansökan och sända in separata ansökningar till de olika fonderna.

Läsarrespons på Källan 1/2012

I förra numret av *Källan* ingick en läsarenkät om tidningen. Frågorna kunde besvaras på en blankett eller på SLS webbplats. Vi fick in totalt 60 svar och har bland dem lottat ut tre bokpris (se nedan). Svaren innehåller värdefull information om hur vi kan vidareutveckla vårt arbete med *Källan*.

De flesta läsare som svarat bor i Finland, men också i de nordiska länderna och några i Tyskland och Frankrike. Majoriteten av läsarna är medlemmar i SLS eller hör till arkivets meddelare, medan en mindre procent har fått *Källan* t.ex. på en bokmessa eller läst den på SLS webbsida.

Könsfördelningen bland läsarna är rätt jämn och medelåldern hög, de flesta svarare är över 66 år, medan de yngre åldersgrupperna hade en jämnare fördelning. "Helsingfors i ord och bild", "Wiborg på Riddaregatan" och "Vi är här för att fråga om... Fältarbete under 40 år" lyftes fram som de intressantaste artiklarna i *Källan* 1/2012. Tidningens layout och bredd av ämnen fick beröm, däremot önskade sig många fler artiklar om bl.a. ortnamn, estlandssvenskarna och finlandssvenska författare.

Ett varmt tack till alla som svarade! Bokprisen tillföll:

Birgitta Lönnqvist, Vanda

Harriet Sundman, Helsingfors

Fredrik Eytzinger, Göteborg

Databasen Frisk Bris

Frisk Bris hör till de tidskrifter som under mer än hundra år på många sätt format finlandssvenskarnas syn på sig själva. Redan i det första numret 1903 skrev utgivaren Axel Söderlund en programförklaring som tidskriften följt sedan dess: "Vi seglare, som finna behag i det fria och friska lifvet på sjön, ha många tillfällen, då vi önska utbyta åsikter med hvarandra och omtala våra erfarenheter." I själva verket tjuvstartade *Frisk Bris* redan fyra år tidigare, eftersom Söderlund åren 1899–1902 gav ut ett antal vad han kallade "fria sporthäften", några av dem med titeln *Frisk Bris*.

Med åren har det blivit tusentals artiklar om segling och seglartävlingar, båtar och maritim historia. Här finns ett rikt material att ösa ur för alla som vill forska i den finlandssvenska seglarhistorien.

Databasen *Frisk Bris* är resultatet av ett samarbete mellan KSF Media Holding Ab och Svenska litteratursällskapets bibliotek. Samtliga nummer 1899–1999 är digitaliserade och tillgängliga i fulltext. Man kan bläddra i årgångar och enskilda nummer eller göra sökningar i texten. Databasen är tillgänglig i SLS läsesal under bibliotekets öppethållningstider. Läsesalens dator kan bokas via telefon 09-618 777 eller e-post bibban@sls.fi.

Vetenskapsdagarna 9–13.1.2013

Program i SLS hus, Riddaregatan 5, Helsingfors

Vetenskapernas natt torsdagen den 10 januari 2013 från kl. 18:

Science Slam SLS

SLS forskare presenterar sina rön – rappt och roligt, i rapid!

Rösta fram den bästa estradören! Improvisationsteatern Stjärnfall inleder kvällen. SLS står för bokcafé.

Seminarium fredagen den 11 januari 2013 kl. 13:

Bröd och nöd: Livsmedelskriser och deras följder

- 13.00 Seminariet öppnas, forskningschef Christer Kuvaja, SLS
- 13.05 Blodig biff och förfalskad buljong.
Mat som metafor i August Strindbergs författarskap, professor Björn Meidal, Uppsala universitet
- 13.25 Edith Södergran som hungerpoet och isolerad eremit, fil.mag. Agneta Rahikainen, SLS
- 13.45 Diskussion
- 13.55 Bröd i den finländska matkulturen, professor Johanna Mäkelä, Helsingfors universitet
- 14.15 Mathjälp i välfärdsstaten Finland, pol.mag. Kirsi-Marja Lehtelä, Institutet för hälsa och välfärd, Helsingfors
- 14.35 Diskussion
- 14.45 Kaffe
- 15.05 Kristid i praktiken: Matminnen från krigstiden 1939–1943, fil.lic. Yrsa Lindqvist, SLS
- 15.25 Den stora hungersnöden i Finland 1695–1697, fil.dr Mirkka Lappalainen, Helsingfors universitet
- 15.45 Diskussion
- 15.55 Försörjningsproblem i krigförande arméer ca 1618–1750, docent Christer Kuvaja, SLS
- 16.15 Utan bröd inget krig – Finska kriget 1808–09 och brödförsörjningen, professor Martin Hårdstedt, Umeå universitet.
- 15.45 Diskussion

Anmälan per e-post till Tove Fransman (tove.fransman@sls.fi) senast den 4 januari

Föreläsningsserie våren 2013

SLS hus, Riddaregatan 5, Helsingfors

Från Mauritz Stiller till James Bond

Om film och filmhistoria

Måndagen den 25 februari kl. 18.00

Ida Fellman: Om Yle Arkivet

Sara Ehnholm-Hiellm: Om filmkritik

Måndagen den 25 mars kl. 18.00

Anu Koivunen: Om Hella Wuoljoki och Niskavuorifilmerna

Jaakko Seppälä: Om amerikansk och svensk film på biograferna i Finland på 1920-talet

(Obs! Föredraget är på finska)

Måndagen den 29 april kl. 18.00

Bo Florin: Om Mauritz Stiller

Popcorn och pianomusik. Amatörfilmer ur SLS arkiv

Måndagen den 20 maj kl. 18.00

Ulrika Bengts om egna filmer

Den andra föredragshållaren meddelas senare

Närmare rubriker meddelas senare med förbehåll för ändringar.

Topeliusseminarium

Den 14 januari 2013 i G18, Helsingfors

Måndagen den 14 januari kl. 14–17 ordnas i G18:s festsal det i ordningen andra Topeliusevenemanget i Zacharias Topelius Skrifter regi, denna gång i samarbete med Svenska folkskolans vänner och Finlands svenska publicistförbund.

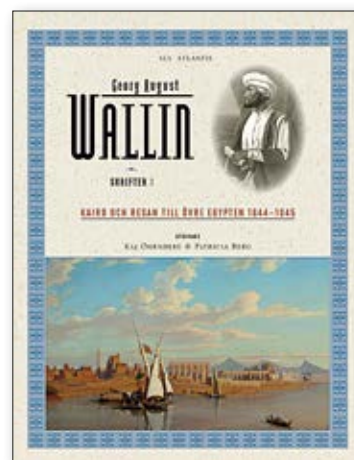
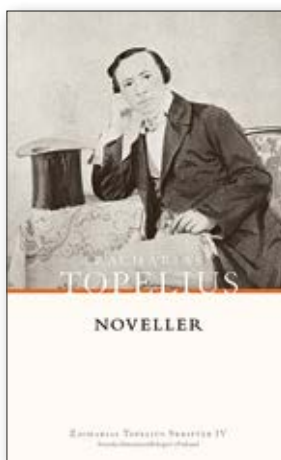
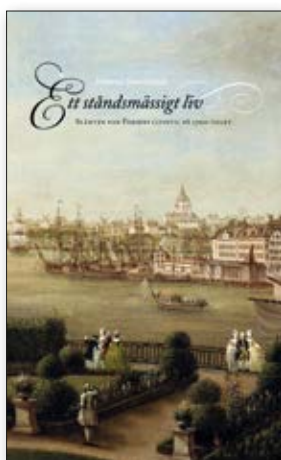
Seminarier, som är avgiftsfritt och öppet för allmänheten har geografen och publicisten Topelius som tema. Vid seminariet offentliggörs skriftseriens följande utgåva *En resa i Finland*, som presenteras av utgivaren Katarina Pihlflyckt. Den föregående utgåvan med ett urval av Topelius noveller, presenteras av utgivaren Pia Forssell.

Kaffeservering och bokförsäljning.

Adress: Georgsgatan 18.

Nya böcker från SLS

HÖSTEN 2012

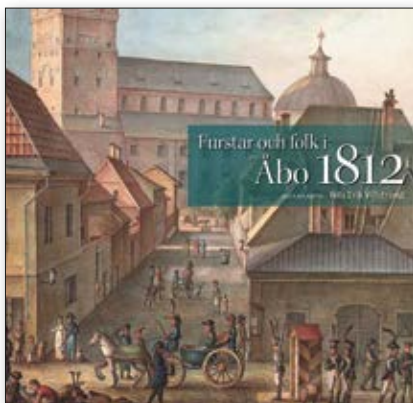
NILS ERIK VILLSTRAND

Furstar och folk i Åbo 1812

I augusti 1812 möttes Alexander I och Karl Johan i Åbo och kom överens om hur de tillsammans skulle bekämpa Napoleons stora armé. Mötet hade betydelse för hela Europas framtid och blev en hörnsten i den långa linjen i 1812 års politik. Samtidigt blev det också ett känsloladdat möte mellan furstar och folk. Fanns det också politiska förväntningar på Karl Johan i en storpolitisk situation då allt verkade vara öppet och ingenting omöjligt? Var han den som skulle åstadkomma att riket blev helt igen efter riksprängningen 1809?

167 s., inbunden, illustrerad, pris ca 34 €

ISBN 978-951-583-251-1

JOHAN WREDE

Tikkanens blick

En essä om Henrik Tikkanens författarskap, livsöde och personlighet

Henrik Tikkanens strävan att som författare ingripa i sina egna och samtidens trauman och livsvillkor är ett genomgående tema i denna bok. Olyckliga uppväxtförhållanden och kriget satte djupa spår i författarskapet, vilket Johan Wrede ser som en "serie språkakter med vilkas hjälp han sökte vrida sin väg genom livet". Wredes mångåriga vänskap med svågern Tikkanen bildar fond i analysen och tillför också unik kunskap om författarskapet.

352 s., inbunden, illustrerad, pris ca 40 €

ISBN 978-951-583-245-0

FREDRIK HERTZBERG & JENNICA THYLLIN-KLAUS (RED.)

Historiska och litteraturhistoriska studier 87

I årets volym ingår nio artiklar med tonvikt på den svenska kulturens historia i Finland. Anna-Maria Åström inleder numret med sitt föreläsning vid SLS årshögtid 2012. Övriga artiklar är skrivna av Carl-Thomas von Christierson, Christopher Ridgewell, Christoffer Sundman, Maarit Mannila, Maria Vainio-Kurtakko, Gunnar Ternhag, Fabian Dahlström och Jan Glask.

286 s., häftad, pris ca 28 €

ISBN 978-951-583-252-8

JOHANNA ILMAKUNNAS

Ett ståndsmässigt liv

Släkten von Fersens livsstil på 1700-talet

Övers. Camilla Frostell

Adeln har associerats med extravagans och en överdådig livsföring. Hur levde egentligen högadeln i 1700-talets Sverige? Högadelns värderingar, ideal och konsumtionsmotiv kom till uttryck i uppfostran, karriärplanering och äktenskap, i boende och mode, och i livets slutskede. Statsmän, militärer, hovmän och hovdamer av släkten von Fersen är huvudpersoner i denna bok om en ståndsmässig livsstil på 1700-talet.

524 s., inbunden, illustrerad, pris ca 40 €

ISBN 978-951-583-254-2

ANDERS CHYDENIUS

Samlade skrifter 1 (1751–1765)

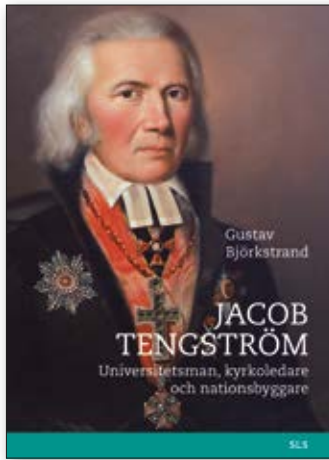
Utg. Maren Jonasson & Pertti Hyttinen

Kyrkoherden i Karleby Anders Chydenius (1729–1803) var en föregångare för de demokratiska idéerna i Norden. Han försvarade såväl frihandel och näringsfrihet som tjänstehjonens rättigheter, och han arbetade för utvidgad yttrande- och religionsfrihet. Anders Chydenius Samlade skrifter är en vetenskaplig utgåva av hela hans skriftliga kvarlåtenskap. I den första av fem delar möter vi först den unge studenten Chydenius som poet och senare bl.a. den politiske ordvirtuosen vid riksdagen 1765.

536 s., inbunden, pris ca 44 €

ISBN 978-951-583-237-5

Nya böcker från SLS

GUSTAV BJÖRKSTRAND

Jacob Tengström

Universitetsman, kyrkoledare och nationsbyggare

Den mångsidige professorn och ärkebiskopen Jacob Tengström (1755–1832) har satt spår inom en mängd olika områden som aktiv universitetsledare, som kyrko- och skolreformatör och som initiativrik nationsbyggare. Till hans förtjänster hör också att han var barnlitteraturens och kyrkohistorie-skrivningens fader i Finland samt prisbelönad poet. Gustav Björkstrands biografi är den första samlade bilden av Tengströms liv och verksamhet.

558 s., inbunden, illustrerad, pris ca 42 €
ISBN 978-951-583-255-9

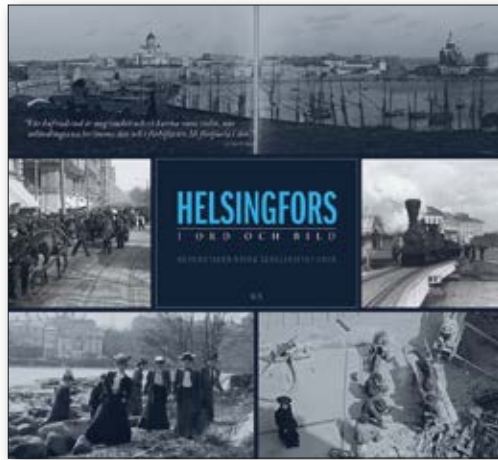
ZACHARIAS TOPELIUS SKRIFTER IV

Noveller

Utg. Pia Forssell

Den unge Topelius kombinerade kriminalnovell med skräckromantik och sensationsberättelse, och placerade handlingen i Helsingfors eller på herrgårdar och prästgårdar i landsorten. Denna del av litteratursällskapets Topeliusutgåva innehåller tolv noveller, ursprungligen tidningsföljetonger från 1843 till 1860. Utgåvan har inledning och kommentarer av Pia Forssell och finns som digital utgåva på www.topelius.fi.

436 s., inbunden, pris ca 26 €
ISBN 978-951-583-253-5

LARI ASSMUTH, ANNE-MAY BERGER,
NORA ERVALAHTI & MARIKA
ROSENSTRÖM (RED.)

Helsingfors i ord och bild

Huvudstaden kring sekelskiftet 1900

Hur såg Helsingfors ut kring sekelskiftet 1900? Vilka stadsdelar och gator såg likadana ut som i dag, och vilka har förändrats så mycket att man knappt känner igen dem? I denna bok presenteras ett urval fotografier ur Svenska litteratursällskapets arkiv, tillsammans med brottstycken ur samtida skönlitterära Helsingforsskildringar. Boken inleds med en artikel av Laura Kolbe.

176 s., inbunden, pris ca 34 €
ISBN 978-951-583-257-3

GEORG AUGUST WALLIN

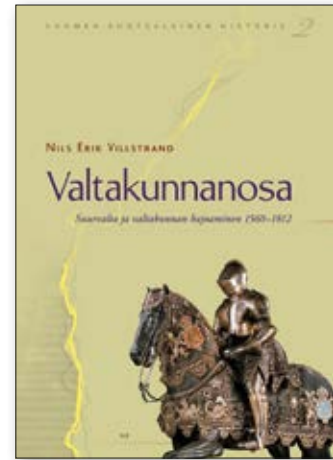
Skrifter 3

*Kairo och resan till Övre Egypten
1844–1845*

Utg. Kaj Öhrnberg & Patricia Berg

Band 3 innefattar brev och dagboksanteckningar från åren 1844–1845, och beskriver Wallins språkstudier i Kairo och hans Nilenresa till Övre Egypten. Under Nilfärden fick han upp ögonen för det forna Egypten och skildrar också folklivet och naturen längs Nilens övre lopp på ett medryckande sätt. Med på resan var den österrikiske konstnären Hubert Sattler som tecknade och målade de fornlämningar som Wallin beskrev i ord. Sammanlagt kommer G. A. Wallins Skrifter att omfatta sex band.

482 s., inbunden, illustrerad, pris ca 44 €
ISBN 978-951-583-249-8

NILS ERIK VILLSTRAND

Valtakunnanosa

*Suurvalta ja valatkunnan hajoaminen
1560–1812*

Nils Erik Villstrands bok *Riksdelen* inom serien Finlands svenska historia har utkommit på finska i översättning av Jussi T. Lappalainen och Hannes Virrankoski.

424 s., inbunden, illustrerad, pris ca 40 €
ISBN 978-951-583-256-6

Musik

Sånglear

Nyutgåva av en LP-skiva från 1978 som innehåller visor ur Folkkultursarkivets ljudbandsarkiv. Samtliga inspelningar har tillkommit som delar av dokumentationsprojekt. På skivan finns 51 ringlekar, framförda av 20 sångare och 3 barngrupper. Texten till samtliga sånger medföljer samt de lekbeskrivningar som Stina Hahnsson utformade för LP-skivan 1978.

Nya böcker från SLS

VÅREN 2013

ZACHARIAS TOPELIUS SKRIFTER XIII

En resa i Finland

Utg. Katarina Pihlflyckt

Zacharias Topelius presenterar Finlands natur, folk och historia med anekdotisk lätthet i bildverket som utkom 1872–1874. Topelius återkommer här till många av sina favoritte-man och återanvänder tidigare material. Beskrivningarna ingår i hans strävan att bygga upp en nationell självkänsla och få sina landsmän att se värdena i den finska naturen och hos det finska folket. Texterna växlar mellan bildmaterialet av Finlands mest framstående konstnärer. I detta band återges den svenska texten för första gången sedan originalupplagan tillsammans med de 38 illustrationerna.

201 s., inbunden, illustrerad, pris 38 €, utkommer i januari. ISBN 978-951-583-260-3

SABIRA STÅHLBERG

K.E. Ståhlberg – fotograf, filmskapare och entreprenör

Karl Emil Ståhlberg (1862–1919) var den nya tidens entreprenör i sekelskiftets Finland. Han anammade tidigt nymodigheter som fotografering, film, cyklar och bilar och introducerade dem med entusiasm i hemlandet. Han var själv en skicklig fotograf, men inom sitt företag Atelier Apollo engagerade han också andra nyskapande fotografer som I.K. Inha. Även inom filmen var han en föregångare som både producerade och importerade filmer och drev biografialonger. Boken om Ståhlberg är den första egentliga biografien över denne rastlöse kosmopolit.

Ca 280 s., inbunden, illustrerad, pris ca 38 €, utkommer i maj. ISBN 978-951-583-268-9

CAROLA EKREM, PAMELA GUSTAVSSON, PETRA HAKALA & MIKAEL KORHONEN

Arkiv, minne, glömska

Arkiven vid Svenska litteratursällskapet i Finland 1885–2010

I boken presenteras Historiska och litteraturhistoriska arkivets, Folkkultursarkivets och Språkarkivets historia från SLS första år fram till i dag. Insamlingslinjer och professionaliseringen av arkivverksamheten står i fokus. Även de många personerna bakom samlingarna uppmärksammas.

Ca 400 s., inbunden, illustrerad, pris ca 38 €, utkommer i maj. ISBN 978-951-583-258-0

JOHANNA WASSHOLM & CHRISTER KUVAJA

Gården vid kanalen

– *Strömma gårds historia*

Strömma gård ligger i Bjärnä, mellan fastland och skärgård, mellan finskt och svenskt och vid ett sund som historiskt har varit en viktig kommunikationsled. På 1840-talet byggdes Strömma kanal på gårdens mark, vilket starkt påverkade både livet på gården och förutsättningarna för näringslivets utveckling. I boken presenteras gårdens mångskiftande historia fram till i dag, med tyngdpunkten på de två senaste århundradena.

Ca 180 s., inbunden, illustrerad, pris ca 34 €, utkommer i mars. ISBN 978-951-583-263-4

THOMAS EK

Ljuset har djup

Jarl Hemmer och idyllen

Jarl Hemmer var under sin livstid en uppburen författare, som med tiden fick känna av en hård kritik från de samtida modernisterna. Efter hans död har intresset för denne författare i skärningspunkten mellan tradition och modernism varit litet. I sin bok undersöker Thomas Ek idyllen som en nyckel till Jarl Hemmers liv och författarskap. Ek visar hur idyllen som litterär genre och livshållning utvecklades genom hela författarskapet och lyfter fram de problematiserade och hotfulla innebörderna i Hemmers idyll.

Ca 350 s., häftad, illustrerad, pris ca 28 €, utkommer i maj. ISBN 978-951-583-264-1

KARI TARKIAINEN & ÜLLE TARKIAINEN

Provinserna bortom havet

Estlands svenska historia 1561–1710

I boken skildras Estlands, Livlands och Ösels historia under den tid då de var delar av det svenska väldet, från Estlands anslutning till Sverige 1561 och fram till stora nordiska kriget, då de baltiska provinserna gick förlorade till Ryssland. Boken är unik genom författarnas djupa förtrohet med såväl svensk som estnisk historia och med källmaterialet i de båda länderna, och den tar hänsyn även till den senaste estniska forskningen på området.

Ca 400 sidor, inbunden, illustrerad, pris ca 40 €, utkommer i maj. ISBN 978-951-583-265-8

SLS kalender 2013

Alla bilder i SLS kalender 2013 är illustrationer ur barn- och ungdomsböcker som ingår i Svenska litteratursällskapetets bibliotek. De äldsta böckerna är från 1860-talet och den yngsta *Sjåpagäsen gifter sig* från 1945.

Kalendern kan köpas för 12 euro i Vetenskapsbokhandeln, Kyrkogatan 14, 00170 Helsingfors. Den kan också beställas per telefon 09 618 777 eller per e-post info@sls.fi.

God Jul & Gott Nytt År

*Genom en donation till Rädda Barnen vill vi sända alla medlemmar,
kunder och samarbetspartner en värmande julhälsning.
Samtidigt tackar vi er alla för det gångna året.*

SLS SVENSKA LITTERATURSÄLLSKAPET I FINLAND

Prenumerera på SLS nyhetsbrev!

SLS nyhetsbrev innehåller information om det senaste som pågår inom SLS – från boknyheter till forskningsrön och pärlor ur SLS arkiv. Brevet är gratis och sänds ut per e-post med några veckors mellanrum. Sänd ett e-postmeddelande med rubriken "SLS nyhetsbrev" till adressen nyhetsbrev@sls.fi. Din prenumeration bekräftas med ett svarsmeddelande.

Vill du bli medlem i SLS?

Medlemsavgifter: årsmedlemmar 20 euro, ständigt medlemskap 800 euro. Du kan ansöka om medlemskap via sällskapetets webbplats www.sls.fi eller genom att skicka in en ansökan till adressen nedan. Som medlem får du årsboken *Historiska och litteraturhistoriska studier* gratis samt 50 % rabatt på ett exemplar av varje bok i SLS skriftserie (om ej annat anges).

SVENSKA LITTERATURSÄLLSKAPET I FINLAND

Riddaregatan 5, 00170 Helsingfors

SLS ARKIVCENTRUM I VASA

Handelsesplanaden 23, 65100 Vasa

Tfn (09) 61 87 77 (gemensam växel)

info@sls.fi www.sls.fi

Öppet vardagar 9.00–16.00